

302-4

6382

dep.

КАМАЗИК

10 (1)

1926r

Пролетары ўсіх краёў, злучайцеся!

30к-4

6382

МАЛАДНЯК

ШТОМЕСЯЧНАЯ ЛІТАРАТУРНА - МАСТАЦКАЯ
І ГРАМАДЗКА-ПОЛІТЫЧНАЯ ЧАСОПІСЬ
ЦК КП(б)Б і ЦК ЛКСМБ

Год выдання чацьверты

СШЫТАК ДЗЕСЯТЫ (1)

ДЗЯРЖАЎНАЕ ВЫДАВЕЦТВА БЕЛАРУСІ
М Е Н С К—1926

1-я Дзяржаўная друкарня.

Заказ № 156.

У ліку 3000 экз.

Галоўлітбел № 14361.

Вечар

I

Віктар Зеніч самым адвячоркам прышоў дадому з работы і сеў адпачываць—узлѣг на стол і маўчаў.

Зусім ціха канчаўся дзень, так,—як і ўсё робіцца ў вое-сень: менш звівіючай вясёласьці і больш ціхай радасьці. З акна відны былі жоўтыя ад лістоў, напалову голая галіны вішань, а за імі густа-зялёнае неба, з белым колерам угары й ружовае нізка, дзе з нейкімі чорнымі абрысамі падыходзіла да яго роўнасьць зямлі—была яна відна далёка за пустым пляцам напроці, скрозь рэдкія дрэвы. А па баках то панура, то весела думалі нешта домкі й хаты.

Плыў з шырыні вецер, радасны й лёгкі, і нёс вольнасьць поля ў горад, а камяніцы, што недзе там трохі далей на гары заціхалі на нач, спынялі свае грывучыя гимны. А ў людзях рабілася звычайнае, вялікае й неабдымнае—людзі жылі, імкнуліся да радасьці, баронячыся ад смутку...

На дварэ плылі, спляталіся зыкі, а ў пакоі было цішэй, яны глуха сюды даляталі і лёгка было тут думаць у змроку.

Дом быў вялікі, дзеравяны, было ў ім многа кватэр і многа жыло ў ім людзей. І зьяўляліся самі па сабе думкі, што каб гэтыя старыя сьцены маглі раптам загаварыць, яны-б многа казалі-б чалавеку аб ім самым—так многа яны бачылі таямніц людзкога жыцця; тады, пачуўшы аб сабе праўду, чалавек, можа, хутчэй адкінуў-бы ад сябе усё паскудства, што ўрасло ў яго з самых цёмных даляй-вякоў і, будучы часам малым, псеу вялікае хараство чалавека.

Гусьцілася вячэрняя ціш. А можа гэта вячэрняя зыкі здаваліся цішынёю... І ўсё весялей было сядзець і маўчаць, адчуваць, глядзець і слухаць. Ды яшчэ было жаданьне няпрыкметна душой увайсці ўва ўсе таямніцы, што ў жывых істо-

М 1

12-21

тах захованы, увайсьці ласкава і ціха, з чыстымі думкамі й адчуваннямі, і ў гэтым была-б радасьць.

Ціш, ці то гэта зыкі, сталі здавацца нейкай мэлёдыяй.

Віктар Зеніч сядзеў і маўчаў...

— Ведаеш што, жонка,—пачуўся раптам грубы й шырокі голас за сьцяной, у суседняй кватэры.

— А што,—адказала нэрвовым голасам жанчына.

— Каб на яе ўпадкі, каза ў хляве ўгразла,—зноў сказаў мужчына.

— Ну?!—перапалохалася жанчына,—то чаму-ж ты выцягаць ня йдзеш?

Пачуўся грубы рогат і пасья зноў словы:

— Дурная ты, каза, каб ты й хацела, ніколі ня ўгразьне.

Чорт яе нават ня ўтопіць, каб, скажам, прышлося.

— То нашто ты мяне палохаеш дарэмна, гад ты печаны?

І жанчына заплакала. Чутно было, як яна сярдзіта нечым стукнула.

— То чаго ты плачаш?

— Чаго плачаш. Жыць спакойна не дае, заўсёды перапалохае, дык чаго плачаш!

— То гэта ты гэтага плачаш?!

— А чаго! Табе нічога ня трэба, ні казы, ні шмазы, раскідака чортава.

І зноў, яшчэ больш горка, заплакала жанчына.

Віктар Зеніч ведае, што гэта ад вясёлага настрою пацьвяліўся з жонкаю сусед сталяр Арсень Грабіч і цяпер сам ня рад, бо жончыны сьлёзы распачаліся надоўга. Амаль ня кожны вечар сталяр так цьвеліцца з жонкаю, пакепліваючы гэтым над яе бяздоннаю крыніцаю сытых сьлёз.

На некалькі хвілін змоўк сталяр і жонка пачала заціхаць, не пакідаючы толькі гаварыць сама сабе пад нос аб сваёй цяжкай долі. І мусіць гэты трагізм жончынага настрою яшчэ больш падвесьліў сталяра, бо Віктар Зеніч зараз-жа зноў пачуў яго вясёлы голас:

— Жонка, ведаеш што, жоўтая курыца зьняслася ў чужым хляве.

— А можа!?!—зноў перапалохалася жонка, забыўшыся плакаць.

— Ой, балазе, твае сьлёзы ўцёрліся,—раптам „констатаваў факт“ сталяр.

— Ах, каб ты ніколі твару не абціраў ручніком,—загала-сіла жонка і ўжо з энкам пачала плакаць.

Ухмыльніўшыся ад думкі аб глыбокай крыўдзе сталяро-вай жонкі, Віктар Зеніч зноў пачаў слухаць.

— То ведаеш што, жонка,—чуўся голас сталяра,—калі так, то я пайду, гляну на белы сьвет, а ты, тымчасам, паволі выплаквай свае горкія сьлёзы. Па маім вылічэньні іх у цябе хваціць на дзеве гадзіны, дык ты, што робячы, іх выплач, а я да таго часу вярнуся і займецца мы з табою тады якою іншаю справаю.

— Няхай ты не вярніся,—скрозь сьлёзы адказала жонка, і сталяр весела ляпнуў дзэвярыма.

Зараз-жа яго барадатая і трохі сагнутая постаць паказа-лася на дварэ. Ён пастаяў на адным месцы, пасьвістаў трохі на раньні асеньні мясяц і пашоў за вароты.

Жонка яго плакала. Выціраць яе сьлёзы, так як і заўсёды, зьявіўся Юзікаў Юзік—хлапчук-падшпарац, засморканы і з пасінеўшым ад холаду носам. За дзень ён апамераваў некалькі разоў увесь горад, зарабіўшы на гэтай справе рознымі хітрасьцямі і штукамі чатыры капейкі, а цяпер шмыгануў скоранька з сваіх цёмных сяней і падбег па мокрай зямлі да сталяровых дзэвярэй.

— Плача ліха ёй,—рашуча сказаў ён, хітра падмаргнуўшы гнілому слупу, што падціраў сталярову сьцяну.

І тут-жа, адскочыўшы на сярэдзіну двара, ён задзёр голаў угору і закрываў, наколькі хацела дзіцячых сіл:

— Тараны смажаныя, па капейцы штука.

І раптам драпануў назад у цёмныя сені і ўжо адтуль, з неабдымнай радасьцю свайго маладога жыцьця глядзеў на сярэдзіну двара. Хутка з свае кватэры выбегла сталярыха і, забывшы свае глыбокія трагізмы, паімчала свае дзябёлае цела ў вароты. На вуліцы было пуста, толькі барабаншчык вайсковага оркестру плішчыў некуды на жываце барабан. З вялікім расчараваньнем, агледзеўшы пустую вуліцу, сталярыха паволі ўжо пашла назад. На момант яна стала проці акна Віктара Зеніча, каб запытаць у яго:

— Ня чулі? здаецца, смажаныя тараны прадавалі. Хацела купіць—якраз нешта галава баліць.

— Не, ня чуў,—з лёгкай усмешкай адказаў Віктар Зеніч.

— Што гэта за кавалер, калі ён ня чуў, як смажаныя тараны прадавалі,—тонам мудрай настаўніцы абазвалася стала-рыха, і, зноў гатовая заплакаць ад глыбокай крыўды, пашла да сваіх дзввярэй, але заплакаць ёй ужо не ўдалося—перад самымі дзввярыма спаткалася яна з газэтчыкаваю дачкою й пачалі яны гаварыць аб тым, якая фальбона харашэй у спадніцы—шырокая ці вузкая...

Зусім ужо лажыўся вечар.

II

Ціха было на зямлі. І можа ад таго й радасна, што было ціха, бо трэба было адпачываць усёю істотаю. Густы змрок ляжаў у пакоі і ўжо неба праз акно здавалася зялёна-цёмным бяздоньнем, а зямля ня так звала ўжо ў свае нязмерныя абшары. Далёка на ёй ужо зьліліся цёмныя абрысы з небам. Сышоў дзень і рос вечар.

У напружанай цішы раптам пачала расьці вастрата пачуцьцяў і думак. Але думкі былі вельмі ўтомлены цяжкай работай за дзень і не мяшалі яны яшчэ больш вырастаць пачуцьціям. Пачалі праходзіць ува ўсёй істоце пражытыя дні. Зьяўляўся ў вушшу гром гораду й гаворкі людзей, то раптам тонкасьцю выбухалі недзе з сэрца адносіны з людзьмі, а то ўсё, калі-небудзь чуванае, бачанае, перажытае, на момант знікала й пасьля зноў раптам зьяўлялася, як усё разам адно цэлае, скомпанаванае ў нешта гармонічнае й як-бы вельмі патрэбнае для ўсёй істоты чалавека. І ўяўлялася, што гэта ўвесь сьвет відзён перад чалавекам, што адчуваньне яго як-бы свавольць у душы, бо ня гэтак трэба; а можа яно й іначай трэба і каб стала іначай, то таксама не парушыла-б гармоніі душы, - бо ў той дзень, так здарылася, што не выплывала наверх у Віктара Зеніча мяжа радасьці й смутку, а была ўвесь дзень цяжкая работа, што забрала пад сваю ўладу ўсе думкі, і цяпер быў адпачынак.

От так, сядзець і адчуваць.

Многа бачылася сьвету, а колькі яшчэ бачыцца будзе. Можа зямлі й мала за жыцьцё было прарэйдзена, ды многа было

пярэйдзена чалавечых душ—істот. А чалавек—гэта ж сьвет, адна істота—неабхватны прастор і разглядай яго, калі ўмееш.

Бо быў дзень спакойны, дык такі і вечар...

І раптам за сьцяной, ужо за другою, ня там, дзе плакала сталярова жонка, упала ўсё й зьявілася бяздоньне. Нешта пачало гаварыць аб нечым усяму сьвету і на першых хвілінах не ўявілася, аб чым гэта яно гаворыць. Яно раптам раскідала ўжо цьвёрда-сформаваны парадак настройў і пачало іх зьбіраць нанова, ачышчаючы новыя глыбіні і ўзьнімаючы новыя жаданні й імкненьні.

Мільганула на момант думка, што гэта за сьцяной грае сястра Баляслава Гельца, што кожны дзень з тоненькім портфэлем ходзіць некуды служыць. Завуць яе Антаніна, яна высокая, з белым тварам, заўсёды маўклівая й адзінокая. Жывуць яны ўтраіх—брат, яна й старая матка, жывуць з гэтага дому, дзе ён жыве—Віктар Зеніч, ды яшчэ з таго, што брат недзе служыць. Некалькі разоў на дзень, і вельмі доўга кожны вечар, Антаніна грае на піаніно нешта, чаму Віктар Зеніч назвы ня ведае й многага не разумее, але ёсьць часткі, асобныя, гэтай музыкі, якія як-бы тое самае, што ў жыцьці адчувалася й будзе адчувацца.

Яна вечна сумная, гэтая дзяўчына, увашла ў сябе і ўжо далёкая ад людзей жыве толькі, мусіць, аднымі гэтымі зыкамі.

Віктар Зеніч ведае з гаворак, што некалі гэтыя людзі жылі думкамі, цяпер засталіся ў іх, і вельмі-ж у гэтай дзяўчыны, адны пачуцьці,—такія, якія здольны лавіць у жыцьці толькі журбу ды смутак. І апрача гэтага, у іх застаўся ад мінулых часоў, з вялікага багацьця, вось адзін толькі гэты дом, а ў яе піаніна—асалода цёмных для яе дзён...

Музыка сьціхла, а пасьяля зноў заграла. Яна выявіла скаргу чалавека, які заставіў гэтыя зыкі бегчы ў сьвет. Скаргу на тое, што ня бачыць ён у сьвеце таго, чаго бачыць у той-жа час другія, і што мінулае не варочаецца. Жыць-жа гэтым мінулым, калі яно толькі мінулае,—цяжка. Зыкі перашлі пасьяля ў глыбокую журбу. Яна адчувалася—што глыбокая, але ня была зусім ясна зразумелаю.

Зыкі не парушалі цішы—былі, якая была й яна.

Віктар Зеніч сядзеў усё нярухома. Ужо ня было адпачынку, а ўзьнімалася вялікая работа істоты. Думкі нарыхтава-

ліся нешта выкінуць наверх, што самі захавалі недзе ў глыбіні, ды яшчэ ўсё нечага чакалі.

І гэта мусіць запатрабавалі настроі адзінокай дзяўчыны, бо раптам музыка перашла ў ціхі плач, на момант як-бы заціхае, а пасля выбухнула вялікім ліўнем—мусіць, ня мог саўладаць з драмаўшымі дагэтуль зыкамі чалавек.

І тады ўжо думкі ў чалавека, што ціха сядзеў у цёмным пакоі за сталом, вызвалі сьмерць брата ад сухот. Ляжаў ён у больніцы й вельмі-ж баяўся ўміраць, а як падышла гэтая хвіліна, нікім і ніколі ня выказаная, было ў яго вачох, потым з некаю ціхаю просьбаю, і нешта такое, што хлынула раптам у тых зыках, некі вялікі бунт, можа проці таго, што радзіўся ён некалі на сьвет.

Віктар Зеніч мацней прыціснуўся да стала й стаў глыбей думаць.

Слаліся зыкі й ляжаў вечар. Непакойна ўяўлялася зямля й людзі. Зямля—для людзей вялікая, ды ад людзей цесная. А людзі, ня могучы цаніць ні цеснаты ні шырыні, робяць і жыцьцё сваё цесным. Вось адчувала нядаўна вялікія трагізмы сталярова жонка за сьцяною й глыбокадумна і ўпэўнена лічыла, што жыцьцё для яе пакута, а бачыла ўсяго на адзін крок перад сабою. Вось дзяўчына за другою сьцяною можа й ніяк ня лічыць і лічыць нічым ня хоча свайго, ці наагул, жыцьця, ды само неяк адчуваецца яно—цёмнаю пустатою ляжыць яно перад ёю. А вось сам сталяр, вечна вясёлы й жартаўлівы, недзе ў майстэрні робіць ён днём, пад вечар прыходзіць да дому, ад скэптычных адносін да жончыных трагізмаў заўсёды нявінчымі, падзіцячаму простымі жартамі цвяліцца з ёю, а пасля вясёлы йдзе на цэлы вечар у клуб. Выступае з прамовамі на сходзе, з вострымі словамі ў грамадзе. А вось збоку стаіць Юзікаў Юзік, маленькі хлапчына, што ўжо пачаў праходзіць з вялікае ахвоты, употай ад бацькі, жыцьцёвую школу. І ён вясёлы.

А пасля зноў стаў у вачу брат з неабдымным імкненьнем жыць.

І раптам прапалі думкі, бо зыкі ўжо выявілі надзвычайную сілу. Яны нешта новае, ніколі нябачанае, вызвалі ў пачуццях. Як-бы паднялася нейкая ясная і там загаварыла нязлічанасьць маленькіх кропель вады, яны зьліліся ў надзвычайна

дробныя пералівы і ўсе расказвалі аб нечым сьвету, а іх вялікую гаворку гулка і часта пакрывалі густыя зыкі вялікіх хваляй вады. Хвалі набягалі адна за адной і сьцьвярджалі глыбіню, што была ў галасох. Бо гэта было мора шырыні, глыбіні і тонкасьці над зямлёй...

Тады ўжо не пачуў Віктар Зеніч, як сьціхла музыка. Яна абарвалася зразу, раптоўна скончыліся зыкі, перашлі ў цішыню і ўжо больш ня ўзьнімаліся: мусіць, або надзвычайна здаволілі яны за сьцяной дзяўчыну, або з такой самай сілай вызвалі нездавальненьне. І ці тое, ці другое, але было вялікае.

III

На вуліцы пачулася вясёлая песьня. Яна вывела Віктара Зеніча з задумёнасьці. Ён ціха падняўся і праз акно глянуў у ясны змрок вуліцы. Нічога там ня было відно. Ціха стаялі будынкі, платы і дрэвы і зусім ужо губіў сваю ружовасьць захад.

Сьвяціліся ўжо вокны чалавечых прытулкаў і самае бліжэйшае акно напроці, у кватэры шаўца Адрыана Раманчука, застаўлена было збанкамі, бутэлькамі, завалена капыламі, шчоткамі й яшчэ нечым іншым, што вельмі тонкімі абрысамі вызначалася на асьвечаных шыбах. І здавалася, што гэта шавец Адрыан жыве сягонья ў сваёй кватэры да часу і загэтым накідаў так усяго на акно. Але як і запамятае Віктар Зеніч, заўсёды так у яго на гэтым акне. А калі часам даводзіцца быць па справе ў яго кватэры, дык і там усё гэтак. І мусіць у душы яго так: усё што пападае туды з шырыні сьвету, кладзецца абы-як, як-бы да часу, а пасья няпрыметна зьнікае...

Ляскаталі недзе калёсы на вуліцы, за парканам, ды моцна брахалі сабакі.. раптам вясёлая песьня загучэла мацней і вышла на адкрытае месца колёна людзей. Ішлі комсамольцы, з няжытай вясёласьцю жыцьцяздольнасьці. А пасья, як за вуглом суседняй вуліцы нячутна стала іхняя песьня, абазваўся гул бубённы й пад гэты гул, з важнасьцю, прамаршыравалі два атрады піонэраў. А ззаду за ім беглі яшчэ „штацкія“ хлапчукі, пад кіраўніцтвам Юзіка Юзікавага—гэтыя яшчэ чакалі больш сталага ўзросту, каб маршыраваць у ногу пад бубённы гул.

Юзік з сваім „штацкім“ атрадам правёў сапраўдны атрад да суседняе вуліцы і скамандваў назад. „Штацкі“ атрад нястройна, але весела павярнуўся й пашоў назад, а Юзік, ня

маючы сапраўднага бубна, ішоў паперадзе ды бубніў і ў бубен „штацкі“—трымаў леваю рукою аблубіцу з старога рэшата і з усіх сіл лупіў па ёй меднаю качалкай з мажджыру, якую ціхом сьцягнуў ад мацеры.

Насустрэч яму папалася рота вайсковых, яны паволі йшлі, і запявала, радасны ад свае песьні, запяваў:

Пашла Манька, эх, ды ў лес,
А ёй жук пад хустку ўлез...

І здаровыя галасы, гульвівыя ад жартаўлівае песьні, якую заўсёды сьпявалі ў час вясёлага настрою, калі спацыравалі па канцавых вуліцах гораду, хваталі прыпеў:

Эх Манюша, гых Манюша,
разгулялася,—
цэлы дзень бесьперастанку
цалавалася!..

Словы мала разьбіраліся ў зычных галасох, але мотыў яе й выконваньне гаварылі аб сіле, якую неабходна трэба было выліць у песьні.

„Штацкі“ атрад Юзіка рассыпаўся, а пасья, як вайсковыя схаваліся за вуглом, ён зноў яго сабраў, падаў некую каманду, і атрад рушыў.

Пасья Манька а яй лес,
А ёй зук панцоху ўлез,—

зацягнуў Юзік, з вялікай важнасьцю аглядаючыся па бакох.

І атрад яго грануў прыпеў.

А самы задні, што бяз шапкі, якую прамяняў на яблыкi, ведаючы, што на зіму бацька маецца другую купіць, нёс вольную цяпер аблубіцу ды ўсё ўпэўніваў усякага, хто пападаўся на дарозе:

— От, братка, наярваем!

А той „братка“, часамі сівы дзед, адыходзіў у бок ды з любасьцю глядзеў на дзяцей...

Хутка й Юзік згінуў недзе з сваім атрадам і на зялёна-цёмнай плошчы нікога не засталася, бо месца гэтае падыходзіла да канца гораду... Пуста было, і толькі там, дзе плошча пераходзіла паступова ў бульвар, зьбіраліся вайсковыя музыканты. Ёх постаці варушыліся на палінялым фоне лёгкага змроку і ясна відна была знаёмая Віктару Зенічу, высокая постаць капэльмайстра...

І ўяўлялася зямля й людзі на ёй. Плыве жыцьцё і выяўляецца, як радасьць і вясёласьць, а тое, што выяўляецца, як смутак, недзе гнезьдзіцца ў норах. І ўсё хацелася пайсьці па зямлі, ахваціць яе сабою й сказаць кожнаму: вось я бачу, чую, адчуваю цябе. І пачынаю адчуваць у цябе тое, чаго ты й сам, можа, не адчуваеш..

А нашто гэта?

То гэта ты думкі можаш растлумачыць, а пачуцьці хіба заўсёды можаш?..

Тады вышаў Віктар Зеніч на вячэрнюю вуліцу.

IV

— Справа вось у чым,—чуўся недзе недалёка задумёны голас:—аб цьвік чужь вуха не разарваў.

— Як-жа ты?—пытаў другі, як-бы трохі з некім расчараваньнем голас.

— У плоце, значыцца, цьвік, а я каля самага плоту йду.

— То чаго ты лезеш на плот?

— А чорт-жа яго ўсё ўгледзіць.

„Прашлі людзі“, падумаў Віктар Зеніч і пашоў далей.

Ясна сьвяціўся ў канцы вуліцы клуб. Кляліся на зямлю палосы сьвету з вялікіх акон, чуліся адтуль галасы гаворак, нехта сьмяяўся, нехта нешта гаварыў, адзін усім. Зьвінелі надобра ўстаўленым шклом дзьверы; Віктар Зеніч ведаў гэты іх дакучлівы звон і зачыніў іх за сабою паволі.

У сярэдзіне весела сьвяціла электрычнасьць, за вялікім сталом, узьлэгшы адзін на аднаго, нешта разглядалі, чутно было, як шуміць папера газэты ці можа вялікай кнігі. Каля процілеглай сьцяны сядзелі нагрузчыкі вагонаў, стараватыя мужчыны ў сваіх доўгіх брэзэнтавых сарочках да калень—не пераадзяючыся прышлі яны сюды правясьці свой вечар. А пры дзьверах нехта з вялікімі валасамі і ў чорным фрэнчы іграў на роялі вельмі-ж вясёлыя мотыў, і здавалася, што гэта ад гэтых зыкаў і легкі змрок дрыжыць, што прытаіўся каля дзьвярэй, дзе менш было сьвету. Пасярэдзіне-ж у сваім кароткім кажушку стаў стары Арсень Грыбіч, трымаючыся ўбок, і ўсё рваўся, каб выбіць нагамі некі танец.

— Ня можна тут гэтым займацца, тут табе ня піўная,—чуўся голас.

— Братка,—угаварваў яго сталяр з вясёлым сьмехам,—ты адно паглядзі, што за танец, для цябе-ж гэта я й скакаць сабраўся.

У яго ня было жадання скакаць, але яму хацелася спрачацца і ён рашуча адставіў нагу, як-бы пачынаючы танец.

— Слухай, пакінь!

— То калі гэтак, дык скажы музыканту, каб ня граў гэтага нумару, а то я ўстаяць не магу. Няхай, калі гэтак, грае разлуку жыцця, тады я скакаць ня буду, а то ён барабаніць, каб трохі, дык лядоніху, а гэты скакаць забараняе, хоча, каб жывы чалавек на месцы ўстаяў. Ды ты тут няжывога паднімеш, ні то што!..

Сталяр весела адышоў да нагрузчыкаў і сеў. А ў клуб ішлі ўсё больш людзі. Хутка ўжо каля рояля сабралася грамада новых людзей і хор пачаў некую рэпэтыцыю. Той валасаты чалавек, што граў, цяпер стаяў, застыўшы перад сваімі, і ўсе змоўклі, як-бы чакаючы чаго, важнага. Валасаты чалавек раптам чуць шавяльнуў рукою.

За Дуна-а-аем...

Пачалі гаварыць галасы:

Там жыве мая матачка...

Далей сказалі і, як усякія зыкі, жылі й варушылі пачуццямі й думкі.

Ішлі цераз клуб з суседняга пакою з некага сходу людзі, ды прыпыніліся слухаць. І ўва ўсіх іх было, можа й несвядомае, адчуваньне, што на сьвеце многа вялікага, вельмі патрэбнага, часамі нявьяўленага, а як чуеш яго ці бачыш—адчуваеш вялікасьць і характэрнае жыцця, глыбіню яго, што і ў радасці і ў пакутах.

— Хадзем, сусед,—тузянуў за руку Віктара Зеніча сталяр,—вельмі-ж я сягоньня натузаўся за дзень у майстэрні, дык спаць пара йсьці, можа жонка ўжо сьлёзы выплакала, калі больш там якіх прычын не знашлося.

Віктар Зеніч вышаў з сталяром, пакінуўшы за сабой напружаны настрой публікі ў клубе.

— То чаго гэта ваша жонка кожны дзень плача,—запытаў ён у сталяра, адчуваючы да яго нешта блізкае.

Хацелася лягнуць яму па плячы ды загаварыць аб чым-небудзь блізім, вядомым ім абодвум.

— Чаго плача? А чаму-б ёй не паплакаць, калі ёй гэтак хочацца. От плача, ну й няхай плача сабе паволі. Ёй у гэтых сьлязах асалода, дык от і добра, што хоць ёсьць ёй чым пацешыцца... Вунь там, за вашай сьцяной таксама дзяўчына плача, дык у тае асалоды ў гэтым няма, а пакута. Вось яе шкода.

Вось жыцьцё—ужо спакойна плылі думкі—плыве й шуміць па зямлі. Чуён і відзен на вуліцы і ўсюды сталаяр з сваёю вечнай вясёласьцю. І ўсё здаецца ружовым, слаўным, а за сьцяною, у нары, тое самае—цёмным.

І хацелася выявіць перад усім тым, што ёсьць, што вось адчуваецца яно, гэтае жыцьцё, адно ўмірае, другое расьце, а зямля, што трымае ўсё на сабе, імчыцца пад сонцам...

Зноў было ціха, і змрочна ў пакоі, зноў чуць відна была вуліца, а за ёю шырокі пляц з цёмнымі ўжо абрысамі дрэў. Ужо ня грала музыка і рэдкія зыкі дзерава недзе за акном не парушалі цішы. Ужо плыла ноч, ахватвала зямлю чарнатаю, хавала ў сабе яе. Застылі ў нярухомасьці дрэвы напроці акна і здавалася, што там вельмі-ж прытульна і добра. Ужо чуліся здалёк, з электрычнае станцыі шырокія зыкі паравіка ды яшчэ некі стук, дробны й тупы, імчаўся аднекуль. Але не парушалі гэтыя зыкі цішы і не мяшалі думкам. А яны плылі ўсё і плылі. Плылі, як шырокая рэчка ў ціхіх дні—бо быў дзень тады бяз буры ў душы. Плысьці яны будуць так аж да самай гэтай буры, пакуль не давадзецца ім зрабіцца вострымі...

І толькі як пачаў узнімацца вецер, парушыў ён цішыню. Плыў ён недзе з далёкіх, неасяжных даляй зямлі і веяў дзікаю воляй. Пачынаў блытацца за вугламі камяніц. Пры цьмяным сьвеце ліхтароў відно было, як музыканты на бульвары пачалі настаўляць каўняры. І можа гэта ад таго, што ўсё пачало ва-рушыцца, зноў захацелася Віктару Зенічу ісьці на вуліцу ці куды-небудзь іначай, абыйсьці. Цягнула да музыкантаў, туды, дзе баольш людзей і зыкаў.

І зусім ужо прашоў ціхі настрой. Была ўжо вясёласьць ад можа й несьвядомага пачуцьця, што вось ты сярод людзей, а вакол цябе імчыцца жыцьцё. Што многа будзе чаго бачыцца й чуцца на зямлі, многа будзе дзён пражыта й гэтакіх вечароў, многа будзе зроблена нечага вялікага, што заўсёды, да канца жыцьця, стаіць перад табою...

Вецер плыве і музыка грае. Яскрава гараць агні над горадам. А горад звініць і грывіць. Плывуць з ветрам з поля ціхія песьні, ходзяць над зямлёю хмары і імкнецца жыцьцё на зямлі. Гавораць людзі,носяць радасьць і смутак, сьмяюцца і плачуць. Б'ецца з пустаты глыбіня, з-пад смутку—радасьць.

Жыцьцё ты мае шырокае без краёў, глыбіня мая бяздонная!..

Віктар Зеніч узьдзеў пальто, наставіў каўнер і вышаў на вуліцу. Ліхтары слаба разганялі змрок, нёс вецер аднекуль лісты і шумеў і шумеў. Нехта йшоў па тротуары, ківаючыся ўбакі—можа з піўной хто да дому дабіраўся. У кватэры Баляслава Гельца было цёмна і ціха. Мусіць пашла некуды Антаніна або сядзіць адна, лёгшы галавою на сваё піаніно. Вокны сталяра сьвяціліся. Чуцён быў ужо бесклапотны рогат сытай сталярыхі, адкінуўшай на ноч усе свае трагізмы. Недзе плакалі дзеці, на бульвары нехта сьмяяўся, ішоў з лапатаю з могілак стораж і даў добры вечар Віктару Зенічу. А пасля некуды паімчаўся аўтамабіль і зноў чуваць сталі радасныя песьні з клюбу. І колькі было тут і пустаты, і глыбіні на гэтым маленькім кавалку зямлі.

Віктар Зеніч паволі пашоў у бок бульвару. Там пад высокім ліхтаром стаяў высокі капэльмайстар і ўсё махаў рукамі, забыўшы ўсё, апрача зыкаў. А зыкі вялікія разьбягаліся па сьвеце.

Віктар Зеніч зашоў далёка ў забульварныя вуліцы. Там ужо чутны былі крыкі паравікоў, шум нейкіх машын, што мяшаўся з праразьлівым ужо сьвістам асеньняга ветру. Гэтая шырокая сымфонія гучэла то моцна, то зусім ціха.

І як ападала яна нізка, мацней беглі ў сьвет вялікія зыкі. Гаварылі яны аб вялікасьці, аб радасьці й смутку, аб бязмернай глыбіні жыцьця.

Ал. Дудар

Браты

Зацьвіла жоўтацвіетамі восень...
Ўжо кастрычнік зямлю пакрыў.
Кроў лілася сем дзён, а на восьмы
засталося байцоў толькі тры.

Тры браты на крывавым полі —
кожны жыць яшчэ годы рад...
„Краю роднага ня ўбачу я ніколі,
гаварыў старэйшы брат.

І другі сказаў: „Хачу жыць я:
ня стрымаць нам ворагаў палкі;
гляну, як у залацістым жыцце
буйнай сіньню гараць васількі!“

На каня скочыў брат малодшы:
„Я памру, дык загіне мой край:
хай народ мой косы наточыць —
прывяду я новую раць!“

Брат старэйшы лёг на пагосьце;
Брат сярэдні аддаўся дзяўчыне;
Брат малодшы ворагаў косьці
разьмятаў па палёх і лагчынах.

Хай восень сумуе

Хай ліецца пажоўклае лісьце
залатою ракою долу.
Хай туманнае восені мглістасьць
прарочыць узвычай нядолю,

Хай ліецца пажоўклае лісьце—
голы лес к небу рукі узьніме
і з жалем успомніць калісьці,
як праходзілі дні веснавія.

як у лісьці ў шаўкова-зялёным
гайдалася птушак пяньне.—
Хай жальбаю жоўтыя клёны
адплачуць вясны мілаваньне!

Можа старасьць чыя заплача—
ну, вядома ўжо, сэрца-ж ня камень.
Перад намі-ж вясна маячыць,
неба-дах каласіць васількамі.

Хай ліецца пажоўклае лісьце
залатою ракою долу,
хай туманнае восені мглістасьць
прарочыць узвычай нядолю.

А я—пайду агульным шляхам

Я путамі жыцьцёвых разважаньняў
прыкованы да гарадзкіх муроў,—
пяшчотных пачуцьцёў карэньні
мой вольны дух не акуюць наноў.

За лепшае ня кіну шлях змаганьня,
ня кінуся у палкі твой абдым,—
ты прайдзеш прада мной прыгожай зданьню
і зьнікнеш зноў, маўляў у хмарах дым.

А я—ізноў пайду агульным шляхам,
які вядзе да мэты праз агонь,
які жыцьцё узьвірыць к небадаху,
аж непасьпее цэнза наўздагон.

Канец жыцьця на тым шляху сустрэну
і помніць буду з радасьцю адно:
пяшчотных пачуцьцёў карэньні
мой вольны дух ня скоўвалі наноў.

З лясных мэлёдый¹⁾

Воддаль вод ля кустоў на беразе разьбіты дзюравы ля-
жыць стромкі човен,—

ляжыць у забыцьці на струзе і гразі ён повен,
зусім папсаваны,
паводкай сагнаны

і кінуты ў багна воддаль возера на беразе.

Плюшчай аерам аплецен ён, стлелы; чарот уздымаецца
ў высь ля яго

і сьпявае натхненна песьні жыцьця свайго.

У прыгодзе, у вынезе ўзгадаваны,
віхурай усхваляваны

пяе голасна, звоніць песьні вольныя, сьмелыя.

Споверх сонца кідае сьветлыя косы.

У спакоі глядзіць неабнімнага неба блакіт.

Зачароўвае лес і палі, і кусты, і азёры.

У зямлю закаханы,

ў зьязньні яркім рахманы.

Месяц, зоры лашчаць вабяць жывыя імкненьні.

Паланеюць зіхцяць на ўсходзе, заходзе чырвоныя зарніцы.

У паветры лунаюць арлы, белы лебедзі-гусі; сакалы ў
лятуцьці. Захаваўшыся ў пушчах—лясох Беларусі,—

ў сівой прошласьці зьязньні,

ў казках-песьнях сьпяваныя,—

зубр і лось ў таямніцы, у нетры ідуць да крыніцы.

З гор сьцюдзёны, свавольны бруае, брызгоча ручэй, ў
долу ціха са смуткам гавора-плюскоча.

Пардва²⁾ моніцца ў пару, сьмяецца-гагоча,

будзіць балоты заспаняныя,

вільгацьцю засланяныя,

ў дасьвеці юначых вясеньніх начэй.

1) **Ад рэдакцыі.** Твор тав. Кавалёнка, напісаны народнай мовай Баб-
руйшчыны, зьямшчаецца намі з захаваньнем усіх асаблівасьцяў.

2) Пардва—птушка, нахштат белай курапаткі.

Травы, лісьце ўбіраюцца ў срэбра—крапіначкі рос. Колас
поўніцца зернятмі, сьпее, буяе; байкі бае цудоўна, надзеяй
акрыляе люд змораны, заняпалы, бяздолны ды дбалы.

Гамоняць у гаі белыя, ніцыя бярозы.

Ветла краскі прыгожыя ў пыхоце зіркаюць. Гартны сталі
Удыр моцна, язка ўзьвінае у кузьні. Сыпле іскрамі; гбае і па-
ліць палахлівыя блузні.

Цёмнатою заснаваныя,
на цямрычнасьць насланыя,

забабоны, вядзьмарствы паволі зьнікаюць.

Вёска шчыра працуе, імкнецца да шчасьця, да долі.

Салавей бавіць ціш, асіляе боль, смутак, змору; песьціць
пошчакам у кунезе, займае ў гору.

І гоні зачараваны,
крывёю, потам паліваны,
зялёным дываном крыёмы—разгроняюць ролі.

Голуб вомпіцца воркаць, крыламі лапоча. Любові, радасьці,
згоды снуюцца красёны.

Кудзелькі, ляляных сноў валаконцы.

па тванёх набываны,

у махох выхаваны,—

мярэжацца ў квецце... Цецярук у бору балмоча.

Вее сьвежасьць. І зьзяюць-зіхцяць навальніцы. Купальля
ясьнейшы гарыць агняцвет.

І карагод патануўшых у мінулым нялічаных лет
у паданьнях успамінаны,
у сьпевах паданы,—

лэра славіць; край узьнімае, валодае з чар.

Гінуць сны. Пад хмарамі зьзяе бляск навальніцы.

Кнея слодасьць і роіцца ў змроку сьвітання.

Гарэцкі вітае вандроўны дух моцы, змаганьня.

І калісь сьцежкі пратаптаны,
быльнікам пазарасталі.

Поляць, гожаць дзяўчаты, ў вякох маладзіцы,

Човен разьбіты ў забыцьці чарнее плямай.

Толькі ў поўнач у тумане яго штосьці тарнуе, ўскранае.

Над ім агонь-полюмя жыцьця ўскрасае.

І ён... у хвілю абсталяваны,

па возеру пакіраваны,—

плыве, скаўзае й... хтосьці гукае над вадою...

4/III-1925 г. х. Забор'е.

Легенда

Кніга ў чырвоным саф'яне,
літары кованы з золата.
Срэбрам звонкім сатканы
мудрыя казкі пра волатаў.

Сінія столкі сьцелюцца,
льсьняцца імглою раньня...
Вобразаў дзіўных мяцеліца,
палкія строфы корана!..

Індыі сінія нетры,
сказ многатварага Вішну...
Гэта Усходу ветры
зорамі сьцежкі вышылі.

Зьвіткі старыя разгорнуты:
казкі расказа папірус,
як для Ізіды і Горуса
з мёртвых устаў Озірыс;

пра пекнату Суламфі,
пра разьбяра Хірама...
З мармуру беллага—міфы,
з золата строфы корана.

Кніга ў чырвоным саф'яне.
Кованы словы з золата.
У сінія столкі сатканы
мудрыя казкі пра волатаў.

Міхась Дуброўскі

Максіму Гарэцкаму

(З вянка сонэтай)

Quae medicamenta non sanant—fer-
rum sanat, quae ferrum non sanat—
ignis sanat.

Hippocrates.

V

Звычайны шлях жыцця смутлівае Зямлі
Калыбаю марской праходзілі народы.
Цікаўлівую мысль свабоднае прыроды
Суглобыя вякі няўпынна сьцераглі.

Ва імя Езуса чамараю Їльлі,
Дзе мгляцца песьнямі бязгранныя красоты,
Пяруна і Ягве шматтысячныя роды,
Як торпы на гумне пакорныя ляглі.

Агнёвая валва прастору калыхала.
Згвалтоўная ў пятлі жанчына аддыхала.
Смактала на калу свой печань дзіцяне.

Дванаццаці кален пад крыжам і канём
Вялізны контынэнт зьбіраў начныя цені
І склокай Помірсу живіў крывіцкі гэні.

15—17 лістапада 1925 г.

Званіў званар

(З „Вобразыў бяз рамак“)

...Званіў званар.

Званіў так моцна, як не званіў яшчэ ніхто і ніколі на сьвеце.

Званіў з такім вялікім захапленьнем, што здавалася— гэта душу сваю ён вызвоньвае.

Здавалася, што яму хацелася, каб увесь сьвет, уся шырыня бяскрайніх прастораў, пачулі яго і ўсё, што ёсьць жывога на сьвеце, зышлося да яго і глянула, якою вялікаю радасьцю ахоплены чалавек ад свае адзіноты.

І гучэў звон...

І ў тым звоне была сама радасьць званара ад таго, што ён звоніць, а не маўчыць.

І было:

— тое, што выклікае водгульле ад бяскрайняй і прадоннай душы прастораў.

І было:

— тое, што вабіць да сябе магутнымі тонамі вялікай непакорнасьці.

І было:

— тое, што пасьцілае каля ног сваіх ніцма людзкія погляды, каб у іх люстранасьці адсьвятліць вялікасьць.

...Званіў званар.

І было ў яго такое, што прымушала званіць яшчэ мацней, званіць да ўпаду, званіць да сьмерці. Званіць так, каб гэты звон іскрамі распаляўся ў ачох нязьлічаных аблікаў бязмернага быцьця.

...Званіў званар.

Ї здавалася, што гэта званар усім сваім нутром, усёй сваёй істотай, усім сваім быцьцём крычаў:

— Гляньце, я ёсьць!

...Званіў званар.

Ї было ў яго бязьмернай сілы гуках такое, што йшло з глыбіні яго 'бязьвер'я ў сябе, у сваё быцьцё.

...Званіў званар.

Ї сіла звону, здавалася, была сілаю прадоннага жаданьня пачуць з усіх куткоў:

— Ты ёсьць.

...Званіў званар.

А водгульце з усіх куткоў неасяжных прастораў пад ногі слалася к тым звонам адзіным і нязьменным:

— Я ёсьць.

...Ї спытаў я тады ў свае маці:

— Ці пачуе званар калі гукі: „ты ёсьць?“

Ї сказала тады мне маці—мая настаўніца:

— Ніколі ня шукай, мой сын, меры для глыбіні і шырыні людзкае души, калі ня хочаш, каб людзі страцілі свой чалавечы воблік. Званар—чалавек. Ї званар таму, што сярод незванароў. Вялікі чалавек таму і вялікі, што ён вялікі сярод малых.

...Ї яшчэ

званіў званар.

Званіў яшчэ мацней.

А гукі звону яго, здаецца, крычалі ад бязьмежнага смутку і распачы адзінокага:

„Што нам шыр без берагоў“.

А. Якімовіч

Перад восенню

Кроплі за кроплямі цэдзяцца сінія,
Волавам б'юцца аб грудзі зямлі.
Даль затуманіла інеем сівым,
Мокне ў абоймах асеньніх далін.

Ветры ўзьнімаюць пажоўклае лісьце,
Сыплюць іх пухам у грязь.
Рушыла весела ў песьнях і сьвісьце
Восені грознай пара.

Зьвесіла голаву долу рабіна,
Быццам замарыла ў сьне залатым.
Майскія сьняцца рабіне ўспаміны,
Нібы дзядулі—юнацтва гады.

З сэрца майго адгалосы асеньнія
Кроплямі песьні цягучыя льюць.
Весела, любя глядзець на пасевы,
Рунь шаўкавістую вокам сягнуць.

Кроплі за кроплямі цэдзяцца сінія,
Волавам б'юцца аб грудзі зямлі.
Даль затуманіла інеем сівым,
Мокне ў абоймах асеньніх далін.

Я пакінуў...

Вясны маладой—пах салодкі
Па-над лесам узьвіўся высокая,
А ў ляшчыньніку сізы салоўка
Разьвясёлы разьліў шчокат.

А ў ляшчыньніку сізы салоўка
Сваім сьпевам лісьце трывожыў;
І вясна маладая за ўзгоркам
Тулялася ў руні збожжа.

І вясна—маладая красуня—
Сёньня радасьцю дні расіла;
Маё сэрца каханьнем красуе,
Наліваецца палкаю сілай.

Маё сэрца палае каханьнем,
Ап'яняецца соладам вуснаў;
Засачылася думка па Ганьне
У мяне сягоньня чамусьці.

Засачылася думка па мілай,
Што ў гаёчку жыве пры дарозе;
Ой, я помню!.. Як стан мой абвілі
Яе ручкі ужо за парогам.

Ой, я помню—касу... ды якую,
Што трапаў цёпла-майскі вецер.
Ужо сонца ў ядленцы кукуе...
Я-ж пакінуў яе ў вецьці..

Вясны маладой—пах салодкі
Па-над лесам узьвіўся высокая,
А ў ляшчыньніку сізы салоўка
Разьвясёлы спыняў свой шчокат.

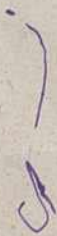
Янка Бобрык

Песьня і праца

Эх, песьня, жыцця асалода!
векавечнай ты будзеш адна.
Суладжана з працай,—бяз золкасьці лёду,—
бы на скрыпцы з струною струна.

Песьня і праца ў адно сугалосьсе
зьліліся, зьвіліся, бруяцца ракой.
З табою мне выйсьці ў жыцьцё давялося
на стыку вялікіх вякоў.

Песьня гэта—пунсовае раньне—
запаліла ў грудзёх жыватворчы агонь.
Песьня працы, песьня змаганьня,
нас да мэты вядзеш—
напралом!

У дарозе

Торба і Менск за плячыма.
Крывенькі кіёк у руках.
Наперадзе—мэта радзіма,
і ліпа... з сукамі на дах...

Сонцам абмытыя грудзі
аддаў жартаўліваму ветру.
Веру, ён іх не застудзіць...
Чупрыну-ж—хваёваму вецьцю...

Ашчаперыў лес я рукамі,
вачыма упіўся ў прастор.
А потым укленчыў на камень
і рукі на сонца прасьцёр.

Беларуская хатка на ўзвышшы
гасыцінна мяне прыняла.
Пялёсткамі сыпалі вішні...
Ні жалю, ні смутку няма...

Чаканьне

Ша, адчыняецца фортка?
Бразнулі клямкаю, ша?
Не, то раптам вецер вёрткі
Па таполях прашуршаў.

Адзенься лепш, зеленалісты дах,
Каб тую стрэць, што сьвеціць пекнатаю!
Галіны, пабудуйце шчыльны гмах
І мілую укрыйце цемнатаю!
Прачніся навакол, лісьлівы пах,
Жартуй, гуляй з ружоваю шчакою,
Калі яе ка мне ва ўсёй красе
Крок лёгка на спатканьне панясе.

Ціха, зашамяцела
Нешта там на платох?

Не, то птушка праляцела,
Спудзіўшыся, па кустох.

Тушы паходню, дзень! Сюды скарэй
Спускай нам, ноч, прыемную маўклівасьць;
Флёр пурпуровы расьцягні даўжэй,
Пануе хай цяністая імглівавасьць!
Каханьня слодыч ад чужых вушэй,
Ад бляску лішняга бяжыць пугліва,
Бо толькі золак, што з гары глядзіць,
Яго сумленьня сьведкай можа быць.

Здэцца, клічуць здалёку
Ледзьве чутным галаском?

Не, то лебедзь адзінокі
Плешча ў сажалцы крылом.

Музычных гукаў у вушшу парад,
З салодкім рокатам цячэ крыніца,

Цалуе вецер кветачны нарад —
 Усё гатова ў радасьці разьліцца;
 Аж да зямлі схіліўся вінаград,
 Таксама й персік стаў уніз хіліцца;
 Паветра араматам дзьме у твар,
 Са шчок гарачых выпівае жар.

Нешта затапатала?

Чую, дрыжаць лісты?

Не, то яблыка апала

Ад уласнай сьпелаты.

Ўжо сам канае прамяністы зрок
 Дзянны памалу, колеры бляднеюць;
 Адважна адчыняюцца на змрок
 Тых кветак келіхі, што ў сьпёк марнеюць;
 Бліскучы месяц кінуў свой куток,
 Абрысы расплываюцца, цямнеюць.
 Расьперазалася зямля зусім,
 Цяпер я бачу хараство нагім.

Што гэта вунь бялее,

Шоўкавым плацьцем мігціць?

Не, то ў цісавай алеі

Мармуровы слуп стаіць.

О, сэрца прагнае, дарэмна ты,
 Дарэмна ў гоных лятуценнях блудзіш, —
 Рука схапіць ня можа пустаты,
 А грудзі ценям шчасьця не астудзіш.
 Жывую прывядзі ка мне сюды,
 О, прывядзі жывую мне на грудзі!
 Каб выглядзеў яе плашча краймо,
 Тады-б драма ўжо ня была драмой.
 І мякка, як шляхам нябесным
 Прыходзіць гадзіна добра,
 Яна падышла і цесна
 К сабе прытуліла сябра.

З нямецкай мовы пералажыў

Юрка Гаўрук.

18 верасьня 1925 г.

Масква.

Вечар

(З малюнку)

Ніжай, вогненны бег!—пасохла поле
Без цалебнай расы, а людзі смагнуць,
Ледзьве цягнуцца коні—
Ўніз калясьніцу спускай!
Глянь, хто гэта вунь з хваль крышталных мора
Весела так кіўнуў. Пазнала сэрца?
Коні хутчэй пабеглі—
Кліча Тэтыда ¹⁾ цябе.
З калясьніцы далоў саскочыў борзда
К ёй вазьнічы, лейцы схапіў Купідон.
Ціха трымаюцца коні—
Воду халодную п'юць.
Крокам лёгкім пахучая ўсходзіць на неба
Ноч, салодкае сьледам за ёю каханьне.
Сьмертны, кахай і пакойся!
Фэб закаханы пачыў.

З нямецкай мовы пералажыў **Ю. Гаўрук.**

18 верасьня 1925 г.
Масква.

¹⁾ Увага: Тэтыда — німфа, жана Акіяна, згодна Авідыю—
была каханкай Фэба.

3 песень аб „Маладняку“

1-му Ўсебеларускаму зьезду по-
этаў і пісьменьнікаў „Маладняк“
прысьвячаю.

Зарунела, зарунела аксамітам.

М. Чарот.

Калі над вёскай змрок навісьне,
туман пасьцелецца ў лагчынах,
палетак росны, лёнам сіні,
махае мне сваёй чупрынай.

Жыцьцём хто сёньнешнім ня зломан,
(ёсьць людзі й зараз без шляхоў),
той чуе сэрцам новы гоман
ў вячэрнім шолаху жытоў.

Аб чым гамоняць лозы, вербы,
аб чым шапочуць каласы,—
ня знае той, хто ў гразкай грэблі
прывык нядоляй галасіць.

Няхай галасіць... Ёсьць ў народзе
легенда-праўда—не мана,
як ўзрос сасоньнік пры дарозе,—
і вось расказваюць як нам.

* * *

Было даўно, і сівізною
старое зараз парасло,
жыцьця сягоньня подых новы,
а песьні ў даль паслом.
Тады-ж,
калі на Беларусі
павіс жалобны ў сэрцы іней,

сярод азёр,
 дзе зьдзек, прымусы
 мо' толькі й чула неба сінь,
 стаяў таемна стары бор.
 Ці то вясной,
 ці то у восень,
 плыло за горы
 ці з-за гор,
 ўспывала сонца, ў адгалосьсе
 сьпяваў журбой таемны бор.
 І сьпеў палеткамі каціўся,
 ня лашчыў сэрца,
 а ліў смугу,
 у росах буйных, залацістых
 ніжэй да долу постаць гнуў.
 Калі-ж пажарамі на ўсходзе
 чырвоны сьцяг запалымнеў,
 хадзілі чуткі у народзе...
 Зусім заціхлі бору сьпевы.
 Жыцьцё агнямі стала поўна,
 зьявіўся коньнік каля бору,—
 прасьцяг вачыма мераў роўны,
 глядзеў, як хмары вяжуць горы.
 Спляліся хмары ў небе снім:
 відаць, што будзе навальніца,
 няхай-жа дождж паводкай ліне,
 і сьветлы дзень хай заіскрыцца.
 А хмары чорныя

ніжэй

зьвісалі.

Здалёк чутны раскаты грому,
 і коньнік сьмелы стаў на скалах.
 Ён буры ждаў адважны,

горды.

Маланка бліснула ў прасторах,
 прасьцяг заліўся ўвесь агнём,
 прапаў у віхрах цёмных бор,
 і ўдарыў гром,

страшэнны гром.

Ў прадоньні неба зьніклі хмары,
 зямля ўсьміхаецца вясёлкай,
 глядзяць:
 заместа бору,
 у выгарах
 калыша вецьцямі сасоньнік.
 І з тых часоў людзкое сэрца
 напевам лашчыць той сасоньнік,
 разгульны быццам сіні вецер
 кудравіць сьпелыя загоны.
 За сьпевы вечна маладыя.
 За рытмы—новым днём у такт
 народ славамі агнявымі
 назваў сасоньнік—
 „Маладняк“.

Песьні, песьні—
 прозалаць поля,
 кучаравая радасьць душы!
 Вы акорды былой нядолі,
 бязупынна вясновая шыр.

Гэта вы ў віхрагонным паўстаньні,
 завілі мае думкі ў вянок!
 Гэта вы маладняцкім раньнем
 у істоту жыцьця лілі сок!

Гэта вы мне вясёлкай сьмяяліся,
 калі сэрца цадзіла палынь;
 калі-ж восень—з журбою спляталіся,
 калыхалі жыцьцёвую плынь.

Вось за тым я й люблю кучаравыя
 вашы рытмы ў чупрынах поэм,
 і люблю вас ня проста для славы:
 я й ня думаў, што буду поэт.

Але час разгарэўся ў паўстаньнях—
 вольны дух ня умее маўчаць.
 Ў рытмах працы альбо змаганьня
 вы гартуеце поступу шаг.

Эх, песьні,
 вясёлкавыя песьні,
 не магу ня любіць вашу шыр!
 Гэта вы—
 новых дзён прадвесне,
 кучаравая радасьць душы.

* * *

Шчэ тады былі гоні паранены,
 і журба разьлівала пялёскі.—
 песьня новая стала убраньнем
 вольнага гораду й вёскі.

З гэтай песьняй ля плуга араты,
 ля машыны з ёю рабочы;
 помстай палкаю сэрца узнята
 і гараць барацьбою вочы.

Сын палёў і узораных гоняў,
 я пачуў гэты сьпеў ля аколіц,
 з тых часоў
 думкі песьнямі звоняць,
 з тых часоў
 Я

„маладняковец“.

* * *

Беглі дні...
 і сягоньня краіна
 налічыла восені
 восем,
 праца народу ня згіне—
 песьняй руно залілося.
 Праца палашчыцца ў песьнях,—
 ну дык чагож нам маўчаць?—
 песьняю сэрца усьпесьцім,
 хай-жа спрабуюць стрымаць!

Што ні час—
 мэта ўсё бліжай.
 Што ні крок—
 да нас бліжай маяк.
 мы узыходзім на ўзвышша,
 чырванее Комуны дзе сьцяг.

* * *

Для дзяўчыны ў вянок песьні ўюцца,—
бо ці-ж мне за жыцьцём ня угнацца,
калі мускулы моцна так б'юцца?..
Імя дзяўчыне гэі—праца.

.....

Працу з песьняй люблю я душою
і люблю комсамольскую раць.
Ну дык, хлопцы, гэі, грамадою
за работаі давайце сьпяваць!

.....

Два гады... і нас сотні ўжо сёньня,
не здарма-ж:—„наш расьці, маладняк!“
Два гады... і нас будзе мільёны,
бо мы ўсе бунтары—Маладняк.

Я. Журба

Маладняцкая песня

Ня стрымаць,
ня спыніць
нас сягонья
Ў нашай працы
Мяцежна-разгоннай!
Ўсё шырэй маладняцкія гоні:
Свайго часу мы марна ня трацім.
Маладняк, сьмялей наперад!
Гэй, шчыльней самкнем рады:
Хай ўвесь сьвет убачыць поступ
Маладняцкай грамады!

* * *

Мы імкнёмся
з сталёвым
запалам
Будаваць
Жыцьця новага казку,
Каб краіна лапцюжная зьяла
Жыватворным заранкавым бляскам.
Не зялёны бор прадвесняй
Прывітае сьпевам май.—
Маладняцкай буйнай песняй
Звоніць радасьць родны край.

* * *

Ужо скончаны
мукі
краіны,
Змоўк на векі
Сьпеў нудна-хаўтурны.

Палац працы на месцы руінаў.
Больш ня ўбачым мы твараў пахмурных.
Маладыя сілы краю
Жыватворчасьцю бурляць:
Нас бадзёрыць—уздымае
Комунараў гартных раць.

* * *

Гэта йдзе

Беларусь

маладая.

Беларусь барацьбы

і перамогі,

А старое ўжо ўсё вымірае,—

Вось чаму нам ня грозны трывогі.

Маладняк, сьмялей наперад!

Гэй, шчыльней самкнём рады:

Хай ўвесь сьвет убачыць поступ

Маладняцкай грамады!

Пад грукат кол

Дык вам, кажаце, не падабаецца ездзіць па чыгунцы?

А я люблю.

Люблю дзелавую гутарку вагонных кол, калі яны толькі— гэр-гэр-гэр, гэр-гэр-гэр, нібы тыя комэрсанты.

Люблю глядзець, як паабпал дарогі закілзаныя дротам бягуць, даганяюць адзін другога слупы, нібы гэта дзеці ў коні гуляюць.

А ў вагоне свой вагонны быт, непадобны ні да быту гораду, ні да быту вёскі, асаблівы быт.

Знаёмяцца тут людзі лёгка і проста, бяз лішніх цэрэмоній. Спрэчкі заўсёды гарачыя, тэмы заўсёды цікавыя.

Маладыя кабеты сьпяшаюцца скарыстаць тут рэдкі выпадак поўнай свабоды, калі за імі ня сочыць зайздроснае вока мужа.

Думка аб тым, што свайго выпадковага спадарожніка яны бачаць першы і, напэўна, апошні раз, надае ім энэргіі.

Што бывае вынікам гэтага—ведаюць адны змрочныя купэ, а мы з вамі можам толькі дагадвацца.

Што мне толькі не падабаецца ў вагоне, дык гэта:

— Граждане! Прад'явеце вашы білецікі!

Толькі гэта ўкалышашся пад аднатонны грукат кол і пачнеш сьніць, што ты прывёз у млын. Грукаціць камень, дрыгаціць сьцяна й падлога, а ты ляжыш на брудным мулкім палку і чакаеш свае чаргі малоць. Тут цябе й пачнуць за ногу катурхаць.

„Няўжо гэта ўжо мая чарга?“ думаеш сабе. „Яшчэ-ж у Рыгора два мяшкі жыта было малоць ды ў Антося мех кашнага пудоў сем“.

А за нагу яшчэ мацней катурхаюць.

— Гражданін! Ваш білецік!

Прахопішся і глядзіш вакол няпрытомнымі вачыма, пасья, скеміўшы, у чым рэч, хапаешся за адну кішэнь, за другую і,

знашоўшы білет, сунеш яго скарэй ў чыюсьці кляшню, каб адчапіцца ад назолы.

Пры гэтым бывае іншы раз, што заспаны пасажыр не знаходзіць ня толькі „білеціка“, а нават паліта і чамадана. У такіх выпадках пацярпеўшаму належыць падняць гвалт на ўвесь вагон, а разбуджаным пасажырам падтрымаць яго ў гэтай карыснай справе.

Складзены пасья гэтага пратакол ні пацярпеўшаму, ні злодзею ніякай шкоды ня зробіць. Першаму дзеля таго, што ён і так пацярпеў ужо, а з другім выходзіць справа. Шукай ветру ў полі.

На гэты раз, аднак, не контроль быў прычынаю майго абуджэння,—

— Лавце яго! беце! беце!—пачуў я праз сон нечалавечы крык.

Я са скамечанымі кулакамі саскочыў з другой лаўкі і стаў на падлозе.

— Дзе ён?—спытаўся я, гатовы кінуцца на негядзя.

— Вунь там! Ратуйце, памажэце яму!—адказала мне зьмяртвелая кабета, якая стаяла прытуліўшыся ў куток купэ. Глянуў я ў другі куток, куды яна паказала пальцам, а там доўгі і тонкі, як частаколіна, чалавек стаяў, сагнуўшыся над лаўкаю і б'ючы ўважна і з азартам папкаю па лаўцы, за кожным разам прыгаварваў—г-гэх!

Ня ведаючы, у чым там справа, я стаяў і глядзеў на тонкага чалавека.

Той нагнуўся яшчэ ніжэй, прыгледзеўся да нечага, памацаў пальцам і раптам засьмяяўся.

А—ведаеце, мадам,—гэта нават і ня прусак, а зерня з яблыка.

— Ох, як-жа вы мяне напужалі, дзядзюшка!—уздыхнула яна з палёгкаю.

Шчокі яе зараз запунсавелі і вясёлая ўсьмешка асьвяціла прыгожы твар.

Злосны, што мне з-за глупства перарвалі смачны сон, я зноў палез на сваё месца.

— Выбачайце!—прамовіў тым часам тонкі чалавек.— Я прыгледзеўся, бачу— прусак. Здэцца, і паўзе нават. Я ўсхапіўся дыў давай яго гайтэжыць.

— Эх, храбрасьць бабская!—абазваўся зверху галагубы твар.—Сьляпому прусак здаўся, дык кабета чуць са скуры ня вылезла. Такі гвалт падняла, я думаў—бандыты напалі.

— А я гэтай гадасьці горш, як бандытаў, баюся,—адказала кабеціна.

— Ну, у майго бацькі дома такіх бандытаў поўна печ. Бывала, як увойдзеш ноччу ў хату ды як запаліш сярнічку, дык яны дажджом са столі сыплюцца.

— Дык яны-ж, мусіць, кусаюцца?

— Малым часамі трохі паабгрызаюць рукі ды галёнкі, але нічога—скара зажывае. Старых яны зусім не чапаюць. Хоць праўду трэба сказаць, што старога вяскоўца скуры й сабака ня ўгрызе, а ня то што прусак.

— А ў яду яны не пападаюць?

— Чаму не. Як налье гэта гаспадыня капусты ў міску, пара як пойдзе ў гару—дык ён і гоп плячыма ў гарачую! Але-ж гэтым ён толькі сабе й сагрэзіць, а больш нікому—зразу капут небараку, ніякі доктар не адратуе.

— А страва?

— А страву ядуць, вядома. Што-ж, вы думалі, з-за пруска ды затоўчаную або забеленую капусту вельюць у карыта?

— Фэ, якая гадасьць!—скаланулася кабета—Чаму-ж іх ня выводзяць як-небудзь?

— Ня так гэта лёгка, як вам здаецца,—адказаў галагубы твар.—Я пробаваў. Ё буракс з бульбяною кашаю даваў, і парашку некага зялёнага ў шчыліны насыпаў, дык іх троха паменшае, але да рэшты зьвесці цяжка. А тут яшчэ й бацька лаецца. Бачыце, на вёсцы думваюць, што калі зьвядзеш прускаю, дык у гадоўлі живёлы ня будзе шанцаваць.

— Ах, якія забабоны!

— Ці гэтакія забабоны там яшчэ ёсьць,—прагаварыў доўгі тонкі чалавек. Я сам у вёсцы гадаваўся, помню.

— Ну, як вы не кажэце, а вёска цяпер ужо ня тая, як была шэсьць-сем гадоў назад,—загаварыў вайсковы, падышоўшы з суседняга аддзяленьня вагона.—Я вось таксама з вёскі еду, у водпуску быў, дык там ужо шмат новага: газэты, напрыклад, завяліся, у царкву толькі старыя ходзяць, пастоў амаль ня посьцяць. Ужо двое дзяцей ёсьць няхрышчаных, а вясельляў, мусіць, з пяць без папа адбылося.

— Ня ведаю, што ў вас там за вёска такая,— сказаў тонкі чалавек.— У мяне ёсьць адзін знаёмы, таксама вайсковы, дык ён надта закахаўся ў адну вясковую дзяўчыну і стаў яе сватаць. Яна яго таксама любіла, але ўперлася— не хачу без вянца. А знаёмы то камуністым быў. Ен і сёе, ён і тое— не, не бярэ. Дык што-ж вы думаеце?— павянчаўся. Вечарам гэта рабілася і цішком, а потым-жа даведаліся і выкінулі майго знаёмага з партыі, як чарвяка з сала.

— Ну, гэта яна не дзеля таго, што яна шчыра верыла, а толькі каб паказаць сваю перамогу. А ён—ануча, а не чалавек. Такім у партыі ня месца,— сказаў вайсковы.

— Ці месца, ці ня месца, але такія анучы ёсьць,— адказаў тонкі чалавек.— Жонка-мяшчанка ўплывае часта ня толькі на сямейны быт, але нават на службу мужа. Вось вам і прыклад. Тры дні таму назад я ехаў у Полацак. У вадным вагоне са мною ехала кабедзіна. Маладая, ружовая— скарэй за дзяўчыну можна палічыць. Калі мы з ёю пачалі гутарыць, дык выходзіць, што яна ўжо не дзяўчына, а маладзіцца і нават двое дзяцей мае. Я жартую: хоць яно, кажу, цяпер і савецкае будаўніцтва, і падняцьце вытворчасці, але ўсё-ж, кажу, вы яшчэ надта маладая. Яна нічога, сьмяецца. Але калі зашла гутарка пра мужа, бачу— спахмурнела кабета, вочы апусьціла, а пасья і прызналася, што муж яе сядзіць. Чаму ды за што— пытаюся. Тут яна й давай расказваць. Ды ўсё, кажа, няўдзячнасьць людзкая. Свае-ж, камуністыя, пасадзілі за тое, што на кароткі час казённых грошай узяў трохі, ну, як-бы пазычыў. Мой муж— камуністы з 18-га году. На фронце быў, колькі цяжару перанёс,— усё дзеля ідэі, а цяпер ні на што не паглядзелі, за пусьцяковіну пасадзілі. А здарылася гэта васьмь як. Вясною я стала трохі недамагаць. Парашылі, што мне трэба на курорт паехаць, у Крым ці там на Каўказ. Муж стаў хадайнічаць, каб гэта мяне на казённы кошт, а яны ані блізка. Сваіх грошай у нас толькі рублёў паўтараста было, дык што на іх зробіш? А я мужу катэгорычна сказала: дзе хочаш бяры, а на курорт адпраўляй, бо ўсё роўна жыць з табою ня буду. Што ты, кажу, без пары хочаш мяне ў магілу палажыць? Доўга ён не здаваўся, а нарэшце рашыўся: прыходзіць раз са службы і прыносіць семсот рублёў. Казённых узяў. Вядома, ён-бы іх праз некі час зьвярнуў. Пабыла я ў Еўпаторыі, аддыхнула, паправілася. Прыяжджаю дамоў, а тут зараз рэвізія. У касе,

вядома, нястача. Вось тут яго і ўзялі беднага. А яшчэ свае людзі, знаёмыя комуністыя. Ём-бы пакрыць свайго чалавека, а яны вунь як. З таго часу, кажа, я цярэць не магу комуністых. І мужа, калі вернецца, буду ўгаварваць, каб выпісаўся з партыі. Дык вось як бывае, а вы кажаце...—скончыў тонкі чалавек.

— Так ёй і трэба,—горача загаварыла слухаўшая дагэтуль кабеціна.—Бач, арыстократка якая—ёй на курорт семсот рублёў трэба, паўтараста ёй мала. Мой муж таксама, вунь, каторы год без адпачынку працуе, а я прасілася сёлета хоць у дом адпачынку, дык і то месца не далі. Нябось, каб яе муж браў пэнсіі пяцьдзесят рублёў у месяц, гэтак як мой, дык-бы не выдварала курортаў.

— Дык ваш муж хоць пяцьдзесят бярэ, а ёсьць і такія, якія толькі за восемнаццаць або за пятнаццаць служаць, а другія па дзевеьце, па трыста бяруць,—сказаў тонкі чалавек.

— Ну, з гэтым покуль што нічога ня зробіш,—адказаў яму вайсковы.—Мы ў дваццатым годзе прабавалі і інжынэру плаціць столькі, колькі й сторажу, дык што-ж вышла? Кожны ляпей хацеў быць сторажам, як інжынэрам. Вось, каб купіць нам гэтых спэцаў, мы й павінны плаціць ім шалёныя грошы.

— Няхай спэцы, але чаму-ж...

„Ну, так можна й да пустога канца дагаварыцца“, падумаў я. „Пачалі з яблыкавага зерняці, а дашлі вунь аж да чаго“.

Што адказаў вайсковы тонкаму чалавеку, я ўжо ня чуў, але думаю, што ён адказаў якраз тое самае, што й патрэбна было ў такім выпадку.

Зараз я зноў апынуўся ў млыне, зноў загрузацеў камень, зноў задрыгацела сьцяна й падлога. Там, дзесь ніжэй, пада мною валтузіўся і моцна соп Рыгор, ныйначай усцьгваючы па ўсходах мяшок жыта, каб засыпаць яго на кош. Скрозь аднатонны грукат да маіх вушэй час-часом даносіліся, нібы асьцярожныя пацалункі, ціхія ўсплёскі вады пад махавым колам. А мо' гэта й сапраўды былі пацалункі? Але-ж не—ён такі тонкі, сухі, нязграбны...

А яна, якая так любіць мужа, што нават гатова ў дом адпачынку пайсьці за яго, хіба-ж яна дазволіць...

А ўрэшце—чаго ня бывае ў змрочных купэ.

Чырвонец

(Байка)

Селянін, на глебе вольнай
Здабыўшы працаю мазольнай
хлеба трохі й к хлебу,
Сабе пакінуў на патрэбу,
А рэшту—ўвесь астатак
Прадаў ён на падатак.
Узяўшы новага траскучага чырвонца
Ды 'шчэ старэнькага рубля,
Наш селянін быў рад бясконца,
Што шмат „назарабляў“.
Чырвонец у пашане, захаваны ў калітцы,
Ляжыць у скрынцы на паліцы,
Рубель-жа той забруджаны, памяты
Валяўся ў століку да раты.
Вось надышла, нарэшце, й рата—
Панёс і дзядзька наш падатак.
Прабавіўшы ў хвасьце нямала часу,
Дабраўся ён, нарэшце, да аконца,
Падаў і ліст, і грошы ў касу.
Касір-жа, глянуўшы пад сонца
На чырвонца,
Аздаў назад—чырвонец быў фальшывы—
Звычайная папера,
І толькі на рубля ён даў квіток.
— Ах, шэльма, спэкулянт паршывы!
Ах, каб цябе ўзяла халера!
Каб вылезла дабро маё праз бок!—
Так лае дзядзька Шлёму.

А Шлёма й вухам не вядзе,
Што людзі з-за яго ў бядзе:
Ну, спэкулянт—прывык, вядома.

Вось так і ў нас
Бывала іншы раз,
Ды ёсьць яшчэ й цяперка:
Другі шамціць мудрэй таго чырвонца,
А глянь ты на яго пад сонца—
Дык ён увесь—звычайная паперка.

Н. Зімін

Комсамол Беларусі напярэдадні 8-га зьезду

З часу 7-го зьезду ЛКСМБ прашло год і сем месяцаў. Мінулыя часы характарызаваліся ўздымам прамысловасьці, росквітам сельскай гаспадаркі, паляпшэньнем матэрыяльнага становішча рабочай клясы.

На падставе гаспадарчага росквіту краіны расла актыўнасьць рабочай і сялянскай моладзі.

Наш саюз сумеў гэту актыўнасьць накіраваць па правільным шляху, уцягваючы моладзь у свае шэрагі.

З 15-ці тысяч мы вырасьлі да 8-га зьезду ў 40-тысячную армію.

69 проц. рабочай моладзі знаходзіцца ў саюзе.

Замест 4-х тысяч сялянскай моладзі, зараз мы маем 20 тысяч і замест 5-ці тысяч—46 тысяч юных піонэраў, тысячу акіябрат.

Мы маем 2¹/₂ тысячы парабкоў у комсамоле. Пад кіраўніцтвам комсамолу вырасла фізкультура, налічваючы звыш 100 тысяч фізкультурнікаў.

Пад кіраўніцтвам комсамолу расьце й пашыраецца ляская арганізацыя маладых поэтаў і пісьменьнікаў „Маладняк“. З кожным днём разьвіваецца беларускі друк.

Комсамол утварыў сыстэму ляскага выхаваньня моладзі, дзе выходзіць дзясяткі тысяч маладых рабочых і сялян.

Саюз зьяўляецца вялікай грамадзка-політычнай сілай, адзінай масавай арганізацыяй моладзі—рабоча-сялянскай па сваім складзе і камуністычнай, пролетарскай па сваёй сутнасьці.

Росквіт саюзу ішоў пад непасрэдным кіраўніцтвам партыі. Саюз на справе стаў для нашай партыі рэзервам і памочнікам у будаўніцтве сацыялізму.

Узмацнілася і якасна палепшылася па мясцох партыйнае кіраўніцтва.

З тысячы партыйцаў у комсамоле стала 2.500 чалавек, з кожным днём парт'ядро ўзмацняецца.

Значна павялічыліся кадры рабоча-сялянскага актыву.

Дзякуючы правільнаму партыйнаму кіраўніцтву, саюзам забяспечана адзінства рабоча-сялянскіх шэрагаў.

Ня гледзячы на якасную слабасць рабочай часткі ў КСМ і на значную колькасць сялянскай, кіраўнічая роля належала і належыць рабочай частцы... Пролетарскае кіраўніцтва ў саюзе забяспечвалася не ўстанаўленьнем сталых процэнтных суадносін паміж рознымі соцыялістычнымі групамі ў комсамоле, а правільнай політычнай лініяй, якая зьяўляецца замацаваньнем рабоча-сялянскага адзінства ў комсамольскіх шэрагах пад кіраўніцтвам рабочай часткі саюзу, узмацненьнем і партыйнай вытрыманасьцю комсамольскага актыву, павялічэньнем пролетарскай часткі КСМ, павялічэньнем партыйнага ядра і правільным ленінскім выхаваньнем комсамольскіх мас. Асноўная-ж гарантыя таго, што ў нашым саюзе ажыццяўлялася пролетарскае кіраўніцтва, — была колькасць цвёрдага партыйнага кіраўніцтва, якое ажыццяўлялася партыяй праз партыйны актыў ЛКСМБ і праз рабочую частку саюзу.

Саюз уявіў сабе лінію ЦК, што ні ў якім разе нельга ставіць пролетарскае кіраўніцтва супроць партыйнага. Комсамол памацняў і разьвіваў унутрысаюзную дэмократыю. Вялікія масы комсамольцаў уцягнены ў саюзную працу, усё больш больш расьце самадзейнасьць і актыўнасьць членаў ЛКСМБ; скасаваны мэтоды командаваньня й адміністраваньня.

Комсамол аднадушна і рашуча выступаў супроць асобных ухілаў ад ленінізму (троцкізм, нац. адмежаванасьць, опозыцыя на 14-ым партзъездзе).

Замест процівастаўленьня моладзі старым кадрам нашай партыі, комсамол рос і разьвіваўся пад іх кіраўніцтвам, успрымаючы слаўныя традыцыі.

Замест нац. адмежаванасьці, комсамол праводзіў нац. політыку партыі, праводзіў беларусізацыю, пашыраючы працу сярод моладзі нацыянальных меншасьцяў, разьвіваючы інтэрнацыянальнае выхаваньне.

Замест недаацэнкі сялянства і, у прыватнасці, серадняка, комсамол уцягнуў у свае шэрагі парабкоўскую, бядняцкую і лепшую частку серадняцкай моладзі, выхоўваючы яе ў камуністычным напрамку, замацоўваючы саюз беднаты з серадняком супроць кулака.

За мінулыя гады значна развіты ўсе галіны комсамольскай працы ў горадзе і па вёсках. Дасягненні за 1^{1/2} гады вялікія.

Але і ўперадзе яшчэ шмат працы.

8-ы ўсебеларускі Зъезд ЛКСМ пройдзе пад сцягам ленінізму. Кожны комсамалец павінен паленінску ўявіць сабе пастановы 14-га партзъезду і праводзіць іх у жыццё.

Трэба ўсё больш і больш падрыхтоўваць партыйна-вытрыманыя кадры рабоча-сялянскага актыву, трэба пашыраць і ўзмацняць партыйнае ядро для будучых задач.

Трэба поўнасьцю прыстасаваць нашу комсамольскую працу да запрасаў рабоча-сялянскай моладзі, звярнуць галоўную ўвагу на ўвязку асабовых запрасаў з інтарэсамі соцыялістычнага будаўніцтва.

Трэба працаваць і працаваць над далейшым замацаваннем адзінства паміж рабочай і сялянскай моладзьдзю, выхоўваць гэту моладзь у напрамку кіраўнічай ролі рабочае клясы і яе авангарду—камуністычнай партыі, трэба ўцягнуць на 100% рабочую моладзь у саюз, *яшчэ больш падняць актыўнасць, самадзейнасць і пролетарскую камуністычную зарпаванасць рабочай моладзі.*

Трэба яшчэ глыбей пускаць карані ў вёску, узмацняць вясковыя арганізацыі ЛКСМБ, уцягваючы ў саюз усю парабкоўскую моладзь, таксама бяднякоў і сераднякоў.

Трэба яшчэ больш гартаваць нашыя комсамольскія шэрагі, весьці барацьбу супроць недысцыплінаванасці, расхлябанасці і іншых адмоўных зьявішчаў. Неабходна аддаваць большую ўвагу кіраўніцтву выхаванню юных піонэраў—зьмене комсамолу.

Трэба палажыць яшчэ больш сілы на ўзмацненне нашага „маладняка“, на ўтварэнне культуры нацыянальнай па форме і пролетарскай па зьместу.

Наш саюз ясна павінен бачыць усе трыя труднасці і перашкоды, якія будуць стаяць на шляху да соцыялізму.

Мы знаходзімся ў дробна-буржуазным абкружэньні, адкуль могуць прасочвацца ў нашыя шэрагі чужародныя ўплывы.

Мы стаім перад труднай задачай будаўніцтва соцыялізму. У нашых шэрагах не павінна быць месца хныканьню і думкам пайсьці ад грамадзянскай працы, на карысьць справы будаўніцтва соцыялізму ў СССР і сусьветнай рэвалюцыі.

Нашыя шэрагі павінны быць загартаваны пабольшавіку.

Саюз і пасля 8-го зьезду з вялікай энэргіяй будзе йсьці да новых дасягненьняў пад знакам выпаўненьня пастановаў 9-га зьезду КПБ і 14-га зьезду ВКП.

Увагі аб вынікнавенні беларускага руху

Яшчэ ў 1914 годзе ў сваім артыкуле „Аб праве нацыі на самавызначэнне“ Ё. І. Ленін пісаў: „Ува ўсім сьведзе эпоха канчатковай перамогі капіталізму над фэўдалізмам была звязана з нацыянальнымі рухамі“. Эканамічным грунтам для іх быў той факт, што „для поўнай перамогі таварнай вытворчасці патрэбна заваяванне буржуазіяй дамовага рынку, патрэбна дзяржаўнае аб'яднанне тэрыторый з насельніцтвам, якое гаворыць на адной мове, пры выдаленні ўсялякіх перашкод для развіцця гэтай мовы і замацаванні яго ў літаратуры“.

Зусім зразумела, што і французская рэвалюцыя 1789 году, якая змагалася з рэштаю старога фэўдальнага рэжыму ў Эўропе і высоўвала на арэну замест фэўдальнай арыстократыі буржуазію, не магла не падлягаць гэтаму гістарычнаму закону. Яна высунула для развязання ня толькі сацыяльныя і політычныя пытанні, але і нацыянальныя. Цэлы шэраг нацыянальных рухаў ува ўсёй Эўропе быў звязаны з французскай рэвалюцыяй.

Найперш ад усяго рэвалюцыя для самых французцаў зрабілася нацыянальнай справай. Адразу пачалі арганізоўвацца супроць рэвалюцыі і супроць Францыі, як рэвалюцыйнага асяродку, блізкія й далёкія эўропэйскія дзяржавы, пабудаваныя на фэўдальным грунце. Пачынаючы з канца XVIII стагоддзя, адна за другою адбываюцца коаліцыі супроць Францыі ўсіх эўропэйскіх дзяржаў, каторыя прагнуцца павярнуць кола гісторыі назад да фэўдалізму. Буржуазная Францыя напружыла ўсе сілы і хутка наладзіла абарону краю і рэвалюцыі. Яна ня толькі адбіла напады, але, наадварот, кінула свае сілы на палудзень і ўсход пад камандаваннем Наполеона. Куды-б ня прыходзіла буржуазная Францыя, яна прыносіла з сабою пляны і ідэі буржуазнай рэвалюцыі. Змаганьнікамі за новыя ідэі былі

маладыя буржуазныя колы, а дзе іх было мала, на дапамогу ім падымаліся больш прогрэсыйныя, закрунутыя развіццём капіталізму, дваранскія колы. Гэтыя соцыяльныя элементы размаітых нацый пачалі высоўваць думку аб утварэнні сваіх нацыянальных дзяржаўных органаў, дзе іх ня было. А дзе яны былі, там высоўваліся думкі аб рэформах у дзяржавах у бок перамогі і захопу ўлады ў рукі новых соцыяльных элементаў. Пачаўся адраджэнцкі рух сярод народаў. Адны з іх рукамі сваёй буржуазіі ўтваралі дзяржавы, другія рэформаваліся, прагнуліся перабудавацца на новы лад. Рух захапіў Аўстрыю, Прусію, Гішпанію, Португалію, балканскія народы, Польшчу і г. д. Нават і ў далёкую фэўдальна-царскую Расію прасякнуў гэты рух. Царская Расія, абараняючы свой фэўдальны лад і быт, ня раз хадзіла на Францыю і адтуль праз свае прогрэсыйныя дваранскія і буржуазныя колы заразілася такім рухам, як рух дэкабрыстых, каторыя былі ня толькі буржуазнымі рэформатарамі, але і патрыятамі новай Расіі.

На тэрыторыі Польшчы, якая ўжо ня мела свайго дзяржаўнага органа і была падзелена паміж Аўстрыяй, Прусіяй і Расіяй, адраджэнцкі рух павінен быў развінуцца вельмі моцна. Яго выявіцелямі былі рэформіцка-шляхецкія і часткаю мяшчанскія колы. Яны загаварылі аб адраджэнні і адбудаванні Рэчы Пасполітай Польскай. Паколькі Беларусь у XVIII стагодзьдзі была часьцінаю польскага дзяржаўнага органа і паколькі польскія патрыоты прагнуліся „адрадзіць“ Польшчу ўва ўсім яе гістарычным складзе, адраджэньне павінна было захапіць і Беларусь.

У канцы XVIII стагодзьдзя ўся Беларусь, пасяля падзелу Польшчы, увашла ў склад Расійскай імперыі. Аснаўным этнографічным элементам яе былі беларусы, каторыя складалі а сябе шматмільённую масу сялян і чорнарабочых. Што датычыць беларускай шляхты, то яшчэ з XVII стагодзьдзя яна полёнізуецца, бо і эканомічна, і політычна яна звязана з шляхецкімі ладам Польшчы. Беларускі шляхціч у масе за гэтыя часы пасьпеў ужо зрабіцца каталіком і палякам; толькі частка дробнай шляхты лічаць сябе беларусамі.

Становішча беларускай масы вельмі цяжкае. Ўкорпарацыя Беларусі ў Расійскую імперыю ня толькі не палепшыла жыцьця беларускага селяніна, але яшчэ пагоршыла. Вольнае

сялянства старажытных часоў XV і XVI стагоддзья зьнікла к канцу XVIII стагоддзя. Сяляне на Беларусі цяпер дзяліліся на дзве няроўныя групы: падаўляючую большасць складалі прыватнаўласніцкія сяляне, нязначную меншасць скарбовыя (казённыя) сяляне. Палажэньне другой групы было крыху лепшае, чым палажэньне групы прыватнаўласніцкіх сялян. У скарбовых сялян надзелы зямлі былі большыя, а павіннасьці і абавязкі — меншыя. Апрача таго, над іх асобаю ня было таго бязупыннага польскага здзеку і гвалту, каторы з дня ў дзень цярпелі сяляне прыватнаўласніцкія. Што датычыць да паншчыны, то яна адбывалася абедзвюма групамі, але яна была не аднолькавая. У скарбовых дварох паншчына займала 3-4 дні на тыдзень, у панскіх маёнтках яна з 3-4 дзён даходзіла да поўных 7 дзён у тыдзень. У некаторых панскіх дварох, такім чынам, сяляне ўлетку зусім ня мелі святачнага адпачынку. Ня мелі яны адпачынку і ў начы, бо ноччу працавалі на сваёй гаспадарцы. Бізуны даглядчыкаў на полі, лозы на стайні, цялы шэраг другіх панскіх караў так і сыпаліся на запрыгоненага беларуса-сяляніна. Павіннасьці прыватнаўласніцкіх сялян былі шматлікія і распадаліся на дзве часці: павіннасьці працаю і павіннасьці натураю. Да павіннасьцяў працаю належалі: фурманачная, вартаўнічая, маставая, падарожная, аблаўная, невадная, вымалотная і г. д. Павіннасьці натураю складаліся з падаткаў пану хлебам, дамоваю жывёлаю, птаствам, маслам, салам, яйкамі, грыбамі і г. д. Кожны крок селяніна, кожная самая нязначная падзея з яго гаротнага жыцця злучаліся з якім-небудзь абавязкам на пана.

Юрыдычна беларускі селянін таксама зусім залежаў ад пана, кім-бы апошні ні быў — ці польскім шляхцічам, ці рускім вяльможам. А рускія вяльможы ўсё больш і больш абсаджваліся на Беларусі, дзякуючы шчодрым раздачам маёнткаў расійскімі царамі — Катарынаю II і Паўлам I.

Пан быў для свайго селяніна ўсім — і судзьдзёю, і адміністратарам. Пан меў права караць селяніна ўва ўсіх здарэньнях паводле свайго погляду. На гэтай глебе вырасцілі такія пышныя кветкі панскага ўціску і самадурства, як добра ўсім вядомая Салтычыха ў Расіі і мала пакуль што вядомая Стоцкая на Беларусі. Апошняя ў пакоі мела два жалезных прабоі ўгары і ўнізе для прывязваньня сваіх ахвяр. Сваіх сялян яна кусала,

душыла, трымала ў ланцугох, за каўнер ліла кіпятка, паліла цела раскалёным жалезам, прынуджала есці дохлых п'явак і г. д. Шмат народу загінула ад яе кар. Польская пані на Беларусі нічым ня была лепшаю ад рускай Салтычыхі, а нават можа і горшаю, бо на Беларусі, апроч соцыяльнай прорвы паміж панам і мужыком, была яшчэ прорва нацыянальная і рэлігійная.

Беларускі селянін, апроч таго, сыстэматычна галадаваў. На аснове закону паны павінны былі ў галодныя годы карміць сваіх прыгонных, але гэты закон ніколі ня выконваўся. Вядомы поэта, служка Катарыны II, Дзяржавін, каторы за сваю смачную, як ліманад, для царыцы поэзію атрымаў на Беларусі ў Нэвельшчыне некалькі маёнткаў, дае нам весткі аб тагочасным эканомічным палажэнні беларускага селяніна. З вестак відна, што нават у хлебародныя годы селянін павінен быў есці хлеб, які складаўся з чатырох частак мякіны і адной часткі жыта, што часам і горш было, бо сяляне елі „вараны шчавель або з вотрубей і выжымак вараную кісьліцу“. З другіх вестак мы даведваемся, што беларускі селянін карміўся вельмі часта карою, дравясінаю і травамі.

У канцы свайго данясення Дзяржавін, хочучы пацешыць урад, піша, што, ня глядзячы на пастаянны голад, беларускі селянін так звык да нужды, што зусім не абураецца, а „обрегаецца в довольном равнодушии“ падобна антычнаму філэзофу стоіцкай школы. Факты таго часу і далейшых часоў нам ясна гавораць, што ў заўсёды галоднага беларускага сялянства якраз ня было філэзофскага стоіцкага „равнодушия“.

Селянін на Беларусі, як і ўва ўсёй Расіі, не здавальняўся сваім палажэннем і шукаў лепшай долі ўсімі сродкамі, якія яму былі даступны. У канцы 1796 і пачатку 1797 году ў размаітых кутках Беларусі йдуць сялянскія паўстанні супроць паноў. Сяляне адмаўляюцца слухацца паноў, вельмі часта выганяюць іх з маёнткаў, захопліваюць панскую рухомасць: збожжа, быдла, серабро, пасуду, вопратку і г. д. Асабліва абвострываюцца і ўзмацняюцца паўстанні ў Полацкай правінцыі. Ня глядзячы на поўную неарганізаванасць паўстанняў, мы бачым, што сялянства ўжо добра ведае, што яно знаходзіцца ў дрэнным становішчы, дзякуючы самай наглай эксплёатацыі і ўціску з боку паноў. Паўстанні адбываюцца ў дварох як

рускіх, так і польскіх паноў, бяз розьніцы нацыянальнасьці. Большасьць паўстаньняў адбываюцца ў польскіх маёнтках толькі таму, што паноў-палякаў на Беларусі было куды болей, чым паноў-рускіх. Ня гледзячы на раздачу ўрадам зямель рускім вяльможам і дваранам, рускае зямляўласьніцтва яшчэ нязначна пашырылася на Беларусі. Вельмі часта ўрад ня мог уцішыць паўстаўшых аднэй поліцэйскай сілай, прыходзілася выклікаць вайсковыя часткі. Толькі к сярэдзіне 1797 году ўраду ўдалося з вялікаю жорсткасьцю зьліквідаваць сялянскі рух.

Яшчэ больш сялянскае пытаньне завастрылася на Беларусі ў часы кампаніі 1812 году. Думкі аб вызваленьні ад панскага прыгону пачынаюць яшчэ глыбей прасякаць у сялянскія гушчы. Вайна разбурыла і зруйнавала край, а разам з тым разбурыла звычайныя штодзённыя эаномічныя і політычныя адносіны паміж панамі і прыгонным селянінам. На Беларусі адбівалася частая зьмена ўлад, каторая ўтварыла для селяніна магчымасьць застацца вока-на-вока з тым панам, каторы ў звычайныя часы ўкрываўся за моцным каркам сваёй панскай дзяржаўнай улады. Гэты факт даваў магчымасьць рабіць тое, што ён сам хацеў.

Найперш ад усяго беларускі селянін выяўляў сваю волю тым, што ён проста-на-проста пакідаў пана і ўцякаў ад яго апекі ў лясы і балоты. Там ён рабіўся вольным чалавекам, асабліва, калі ў яго рукі пападала зброя. Весткі таго часу гавораць нам, што па лясах і балотах Беларусі ўтварыліся даволі значныя ўзброеныя сялянскія атрады, якія не давалі паном спакойна жыць, нападаючы на маёнткі. Калі жыцьцё на нейкі час уцішылася і на чале Літвы і Беларусі стаў так званы Часовы Ўрад, то беглыя сяляне і тады ня думалі вяртацца з атрадаў дамоў для выкананьня сваіх „хлопскіх“ абавязкаў. Гэтыя атрады рабілі шмат клопату Часоваму Літоўска-Беларускаму Ўраду, учыняючы непарадкі і наводзячы страх на паноў. Прці сялянскіх атрадаў, для падтрыманьня старога сацыяльнага парадку, урад павінен быў арганізаваць б батальёнаў егераў з лясных камандаў.

Адначасна з арганізацыяй лясных егераў, у ліпні 1812 г. Часовы Ўрад выдае адозву да ўсіх жыхароў Беларусі, якая ў сутнасці сваёй мае адносіны выключна да зьбеглага сялянства. Адозва прапануе сялянам, каторыя пакінулі двары і паноў, каб

яны зараз-жа вярнуліся на месца сваёй ранейшай аселасьці і прыступілі да выканання сваёй звычайнай земляробскай працы і паншчынных абавязкаў і павіннасьцяў. Далей у вадозве прапануецца сялянам слухацца паноў, уласнікаў, арандатараў маёнткаў ці асоб, што іх заступаюць; нічым не парушаць права ўласнасьці, каторае, відаць, у гэтыя часы сялянамі парушалася, бо іначай аб гэтым ня трэба было-б і пісаць у вадозьве. Панства запэўнена, што яно зноў возьме сялян у свае рукі, ня робячы ім ніякай палёгкі, бо разьмеры павіннасьцяў на паноў вызначаюцца „па ранейшых загадах і прадпісаньнях“. У канцы адозвы пералічаны тыя „меры воздействия“, каторыя ўрадам будуць пакіраваны супроць непаслухмянасьці. „Тыя, што не выпаўняюць ці дрэнна выпаўняюць свае абавязкі, па дакладзе вясковых улад, павінны ўгаворвацца, карацца і прымушацца да выканання сваіх абавязкаў пры дапамозе павятовай адміністрацыі і нават вайскавай сілы, калі гэтага будуць вымагаць абставіны“.

Тым ня менш сяляне не супакойваліся. Ішлі адно за другім забойствы паноў, падпалы і рабункі маёнткаў. Асабліва пашырыўся сялянскі рух у Віцебшчыне. Польскія паўны, зьяўляючыся руху, звярнуліся да Наполеона з просьбаю аб абароне. Наполеону ўнушалі думку, што мужыкоў падбурваюць супроць паноў руская адміністрацыя. Былі арганізаваны лютучыя атрады, каб зьліквідаваць сялянскія беспарадкі. Рух прыпыніўся толькі пасля таго, як французы пакінулі Беларусь, і царскі ўрад зноў абсеўся ў краі.

Пачынаючы з гэтых часоў, сялянскі рух ня спыняўся на працягу ўсяго стагодзьдзя. Акты гавораць нам аб забойстве сялянамі паноў, аб асобных паўстаньнях, падпалах маёнткаў і г. д. Найбольш арганізаваным было паўстаньне сялян у Міхайлаўскай, Янавольскай і Нерзінскай валасьцях Люцынскага староства, якое з перарывамі цягнулася ў 1836, у 1840 і 1841 гадох. Паўстаньні ліквідуюцца вайсковаю сілаю. Расстрэламі, лозамі, шпіцрутэнамі, турмою і ланцугамі сяляне заганыюцца ў паншчыну, каб быць рабочым быдлам фэўдала-пана і царска-фэўдальнай дзяржавы.

Такім спосабам, беларусы з канца XVIII стагодзьдзя былі адным з народаў Расійскай імперыі, яны ўвашлі ў лік яе народаў, як запрыгоненая, цёмная маса сялян і чорнарабочых.

Гэтая вялікая, шматмільённая беларуская грамада зьяўлялася сацыяльна і політычна прыгнечанаю масаю, тым рабочым хлопскім „быдлам“, каторае сваім мазалём і крывавым потам карміла і багаціла польскага ці полёнізаванага беларускага пана, у кампанію да каторага паступова пачаў уступаць пан рускага пахаджэньня, пасаджаны сюды царызмам. За цяжкаю прыгоннаю працаю ня было „хлопу“—беларусу ні часу, ні магчымасьці думаць думку аб тым, хто ён такі па свайму роду і племені. Яму было не да культурна-нацыянальнага пытаньня, калі над ім штодзень вісеў панскі бізун. Беларускія прыгнечаныя масы ведалі толькі, што яны „тутэйшыя“, што складаюцца яны з мужыкоў і чорнарабочых, што іх быт, іх звычай і мова не такія, як у іхняга пана, паляка ці вялікаруса,—быт, звычай і мова ня панскія, а мужыцкія. Толькі сярод некаторай часткі дробнай беларускай шляхты, катораая яшчэ не пасьпела полёнізавацца, дзе-ні-дзе яшчэ засталася пачуцьцё сваёй нацыянальнасьці.

Ня глядзячы на тое, што Беларусь увашла ў склад Расіі, у пачатку XIX стагодзьдзя тут праводзіцца полёнізацыя. Русіфікацыя пачынаецца толькі з 30-х гадоў. Але трэба вызначыць, што і полёнізацыя і русіфікацыя датычаць толькі да сацыяльна вышэйшых груп беларускага жыхарства. Беларус-селянін, дзякуючы сваёй няписьменнасьці, ня можа карыстацца пладамі ні польскай, ні рускай культуры. Ён застаецца тым, кім быў і раней—несьвядомым беларусам.

Ня чуючы сваёй мовы сярод паноў, чыноўнікаў і інтэлігентаў, цёмны беларускі селянін пачаў думаць, а потым стаў пераконаны ў тым, што мова яго ёсьць толькі мужыцкая мова, мова някультурнага і запрыгоненага, бяспраўнага люду. Ён быў доўга, аж да нашага часу, запэўнены ў тым, што на гэтай яго мове зусім немагчыма ані гаварыць нешта разумнае і вучонае, ані пісаць, ані чытаць, ані друкаваць кніжак. У гэтай думцы падтрымлівалі яго і кіруючыя станы, выстаўляючы на зьдзек яго беларускую мову, як мову мужыцкую, хамскую, мову някультурных працоўных мас. І беларус-селянін, захаваўшы па вясковых куткох у курнай хаце беларускую мову, меў пакуль што пачуцьцё сваёй асобнасьці сацыяльна-экономічнай, а з нацыянальнага боку ён ня быў сьвядомы. Ён добра ведаў, што ён мужык, што яго інтарэсы варожыя да інтарэсаў

пана; ведаў ён, што ён „тутэйшы“ мясцовы чалавек, не падобны на паляка і вялікаруса, але ён ня ведаў у масе, што ён беларус.

Тым ня менш, спачатку XIX стагодзьдзя на Беларусі і па-за яе межамі пачынаецца развіццё нацыянальнага беларускага руху. Карані гэтага руху вырастаюць з эканамічнага і разам з тым політычнага стану Польшчы, Расіі і самой Беларусі.

На Беларусі з канца XVIII стагодзьдзя прачнуўся мужык. Яго цяжкая доля феўдальнага сэрва-раба штурхала яго на паўстаньні супроць паноў. Ня ўмеючы гаварыць культурнаю моваю, ён загаварыў языком паўстаньняў, забойствамі паноў, падпаламі панскіх маёнткаў і г. д. Гэты сялянскі рух на Беларусі, у сваёй сутнасьці, разам з тым, быў і нацыянальным рухам, бо селянін, „тутэйшы“ па сваёй нацыянальнасьці змагаўся з панам, каторы быў ці паляком, ці вялікарусам. Селянін-беларус амаль што зусім ня меў сваёй нацыянальнай інтэлігенцыі, але яго язык паўстаньняў прымусіў польскую і рускую інтэлігенцыю, сядзеўшую ў панскіх маёнтках, загаварыць аб ім і зацікавіцца ім. „Быдла“ ня толькі не хацела працаваць на пана, але рабіла на яго напады. Зразумела, што паны павінны былі ня толькі выклікаць супроць сялян збройную вайсковую сілу, але і пачаць вывучэньне гэтага „начынья вытворчасьці“. Аб беларусе-селяніне загаварылі „культурныя“ паны. Апроч таго, часам і сам беларускі селянін прагнуўся гаварыць аб сабе ня толькі моваю паўстаньняў, але і моваю, якую магчыма было заняцьці на паперу.

Што датыча да Польшчы, то яна, падзеленая ў канцы XVIII стагодзьдзя суседзьмі, прагнецца ў гэтыя часы зноў стаць на ногі і адрадзіцца, як політычны арганізм. Тагочасныя абставіны спрыяюць ёй. Але само сабою зразумела, што без тэрыторыі Беларусі, як сваіх „усходніх крэсаў“, Польшча ня можа адбудавацца, як дужае гаспадарства. Ня хоча яна абыйсьціся і бяз прыгоннай працы беларускага селяніна, каторы працаваў на польскага пана не адну сотню год. Сюды трэба далучыць і гістарычна зложаную тэндэнцыю Польшчы—праглынуць Беларусь,—тэндэнцыю, асабліва яркая падкрэсленую ў апошняй польскай констытуцыі 1791 году. Было ясна, што ў далейшыя часы, калі палякам прыдзецца рабіць паўстаньне

за незалежнасьць як у Польшчы, так і на Беларусі яны ня здужаюць яго зрабіць без беларускага селяніна. Такім спосабам, беларуская тэрыторыя і беларускія працоўныя масы аказаліся вельмі патрэбнымі эаанамічна і політычна для Рэчы Пасполітай Польскай, якая хацела ўваскроснуць.

Расійская імперыя, атрымаўшы на аснове падзелаў Польшчы Беларусь, таксама была эаанамічна і політычна зацікаўлена захаваць за сабою тэрыторыю Беларусі, як свой „северо-западный“ край і насельнікаў краю. Яна лічыла, што актамі падзелаў яна набыла тыя тэрыторыі, якія „искони“ належалі да Расіі. Не дарма ўрад Катарыны II у памяць прылучэння Беларусі да Расіі адбіў мэдаль з славянскім напісам: „отторженная возвратих“ (адабранае вярнуў).

Дзякуючы ўсяму гэтаму, і з боку Польшчы, і з боку Расіі вынікае цікавасьць да мужыцкай Беларусі, пабудаваная на эаанамічных і політычных інтарэсах гэтых дзвюх адзінак. Каб шчыльней падыйсьці да Беларусі і беларускага селяніна, а таксама, каб прыцягнуць яго ў свой бок, некаторыя колы былой Польшчы і Расіі будуць старацца загаварыць часам з беларусам і аб беларусе на яго мужыцкай мове, пачаць дасьледзіны яго быту, тэрыторыі, дзе ён жыве, яе гісторыі і г. д. Адны пачнуць даводзіць, што беларускі селянін імкнецца да Польшчы, другія—што ён спакон веку быў і цяпер ёсьць рускі чалавек па сваім быце і жаданьнях. Кожны будзе старацца перацягнуць яго ў свой бок. Такім спосабам, зусім незалежна ад культурнай актыўнасьці беларускага селяніна пачнецца беларускі культурна-нацыянальны рух.

Марксызм і дарвінізм

I. Дарвінізм

Амаль немагчыма назваць двух іншых вучоных, якія ў другой палове XIX-га веку ўладалі думкамі і пачуццямі людзей у большай меры, чым Дарвін і Маркс. Ёх вучэньні рэвалюцыйнізавалі тыя паняцці, якія шырокія масы мелі аб сьвеце. Дзесяткі гадоў усё гаварылі пра Дарвіна і Маркса, а іх вучэньні сталі цэнтральным пунктам інтэлектуальнага змаганьне, якое ідзе разам са змаганьнем соцыяльным сёньнешняга дня. Прычына гэтага ляжыць у строга навуковым зьмесьце іх вучэньняў.

Навуковая важнасць марксызму і дарвінізму зьмяшчаецца ў іх тэорыі эвалюцыі, у арганічным сьвеце сярод жывых стварэньняў (дарвінізм) і ў людзкой грамадзе (марксызм). Гэта тэорыя эвалюцыі ня была, аднак, зусім новаю, яна мела сваіх абаронцаў яшчэ да Дарвіна і Маркса. Філёзоф Гегель зрабіў яе нават асяродкам свае філёзофіі. З гэтае прычыны трэба дакладна абглядзець, што новае дадалі да гэтае тэорыі Дарвін і Маркс.

Тэорыя аб тым, што расьліны і жывёліны разьвіліся адна з другое, сустракаецца першы раз у XIX веку. Раней на пытаньне: „Адкуль зьяўляюцца ўсе гэтыя вядомыя нам тысячы і дзесяткі тысяч расьлін і жывёлін розных гатункаў?“ — давалі адказ: „У час стварэньня сьвету бог стварыў усіх іх“... Гэта прымітыўная тэорыя склалася на падставе таго зусім малога досьледу і ведаў аб прыродзе, якія людзі маглі мець у той час. Тады думалі, што ўсе вядомыя расьліны і жывёліны былі заўсёды такімі самымі, якімі мы іх бачым цяпер. Навукова аб гэтым гаварылася так: „Усе роды (расьлін і жывёлін) нязьменны, бо бацькі перадаюць іх (важнейшыя) адзнакі сваім дзецям“. Былі, аднак, такія асаблівасьці ў расьлін і жывёлін, якія паступова прымушалі да іншага паняцця. Швэдзкі вучоны Ліннэй

пры дапамозе гэтых асаблівасцяў разьмясьціў усіх жывёлін у сыстэму. У гэтай сыстэме ўсе жывёліны падзяліліся на разьдзелы, разьдзелы—на клясы, клясы—на разрады, разрады—на сямействы, сямействы—на віды, а кожны від складаўся з некалькіх родаў. Чым больш падабенства ў іх адзнаках, тым бліжэй яны адна да другога ў гэтай сыстэме, і тым менш група, да якога яны належаць... Мядзьведзі, сабакі і каты, усе гэтыя драпежныя жывёліны маюць больш аднолькавага ці падобнага ў форме цела паміж сабою, чым з коньмі ці налпамі. Гэта падабенства яшчэ больш вачавідным стане, калі мы параўнаем паасобныя жывёліны ў адным відзе: кот, тыгра і леў падобны адзін да аднаго ў шмат якіх адносінах, у якіх яны адрозніваюцца ад сабак і мядзьведзяў. Сярод птушак і рыб мы знаходзім яшчэ большыя адменнасці, чым у іншых клясах. У іх, аднак, ёсьць лёгкае падабенства ў пабудове цела, касцяка і нэрвовае сыстэмы. Гэтыя рысы падабенства гінуць, калі мы пераходзім ад гэтага разьдзелу, які ахапляе ўсё да молюсак ці да поліпаў.

Такім чынам, усе жывёліны могуць быць разьмешчаны па аддзелах і пададзелах. Калі-б кожны род жывёлін быў створан зусім незалежна ад іншых, тагды немагчыма было-б давесці, чаму павінны існаваць такія разрады. Немагчыма было-б знайсці прычыну, чаму жывёліны, якія кормяцца малаком, не павінны мець шасьць ног. Мы павінны былі-б тады думаць, што ў час стварэньня сьвету бог узяў сыстэму Ліннэя за плян і ўсё стварыў па гэтым пляне. На шчасьце, мы маем іншы спосаб вытлумачыць гэта. Падабенства ў пабудове цела можа залежаць ад сапраўднага сямейнага сваяцтва. Згодна з гэтым тлумачэньнем падабенства асаблівасцяў паказвае, ці ёсьць блізкае ці далёкае сваяцтва

Падабенства паміж братамі і сёстрамі большае, чым паміж далёкімі сваякамі. Клясы жывёлін ня былі, як відаць, створаны паасобку, а вышлі адна з аднае. Яны складаюць ствол, які выходзіць з аднаго караня і які бязупынна разьвіваўся. Існуючыя роды жывёлін ёсьць самыя маладыя і самыя тонкія веткі гэтага стволу. Усе віды катой вышлі з прымітыўнага ката, які, разам з прымітыўным сабакам і прымітыўным мядзьведзем, вышлі з прымітыўнага тыпу драпежных жывёлін. Прымітыўныя драпежныя, капытныя і налпы вышлі з прымітыўнае жывёліны, якая корміцца малаком.

Тэорыя пахаджэння абараняецца Ламаркам і Гілэйрам. Але агульнага ўхвалення яна не спаткала. Гэтыя натуралістыя не маглі давесці правільнасці гэтае тэорыі, і з гэтае прычыны яна заставалася толькі гіпотэзаю, простым праектам. Зьяўленне кнігі Дарвіна „Пахаджэнне відаў“ як громам ударыла. Яго тэорыя эвалюцыі была неадкладна прынята, як строга даведзеная праўда. З таго часу тэорыя эвалюцыі стала неаддзельнаю ад імя Дарвіна. Чаму-ж гэта так?

Часткаю гэта было дзякуючы таму факту, што праз досьледы ўсё больш збіралася матэрыялу, які падмацоўваў гэту тэорыю.

Былі знойдзены жывёліны, якія не маглі быць памешчаны ў сыстэму, напр., жывёліны, што нясуць яйцы і кормяць дзяцей грудзямі, рыбы, у якіх ёсць лёгкія. Тэорыя пахаджэння абвясчала, што ўсе такія жывёліны ёсць проста астаткі пераходу з аднае галоўнае групы ў другую. Пры раскопках знаходзілі астаткі жывёлін, зусім непадобных да жывёлін нашага часу. Гэтыя астаткі часткаю даводзілі, што былі першабытныя формы нашых жывёлін, і што першабытныя жывёліны паступова развіліся ў рыб, што жывуць цяпер. Тады склалася тэорыя клетачкі: кожная расьліна і кожная жывёліна складаецца з мільёнаў клетчак і развілася праз бязупынны падзел толькі аднае клетачкі. Пры такім поглядзе не магла здавацца страннаю думка аб тым, што найвышэйшыя організмы вышлі з першабытных стварэнняў, якія мелі толькі адну клетку.

Усе гэтыя новыя досьледы не маглі, аднак, узвысіць тэорыю да ўзроўню строга даведзенае ісціны. Правільнасць гэтае тэорыі была-б найлепш абгрунтавана ў тым разе, калі-б пераход ад аднаго роду жывёлін да другога мог адбыцца на нашых вачох, так што мы маглі-б прасачыць за ўсімі дробнасцямі яго. Але гэта немагчыма. Як-жа ў такім разе можна давесці, што формы жывёлін сапраўды змяняюцца і робяцца іншымі. Гэта магло быць зроблена праз паказанне прычыны рухаючае сілы такога развіцця. Дарвін і зрабіў гэта. Дарвін знашоў механізм развіцця жывёлін і праз гэта давёў, што пры пэўных умовах некаторыя роды жывёлін неабходна пераходзяць у другія роды. Мы цяпер высветлілі, што гэта за механізм.

Яго галоўная аснова ёсць той факт, што бацькі перадаюць свае асаблівасці дзецям, але ў той самы час дзеці ў

некаторых адносінах розьняцца ад сваіх бацькоў, а таксама адно ад аднаго. Гэта апошняе ёсьць прычына таго, што жывёліны аднаго роду ня зусім падобны адна да аднае і розьняцца ва ўсіх напрамках ад тыповае жывёліны. Бяз гэтае так званае варыяцый было-б зусім немагчыма аднаму роду жывёлін перайсьці ў другі. Усё, што зьяўляецца неабходным для стварэньня новага віду, зьмяшчаецца ў тым, што адрозьненасьць ад цэнтральнага тыпу становіцца ўсё большаю і што яна ідзе ў адным напрамку да таго часу, калі гэта адрозьненасьць робіцца такою вялікаю, што жывёліна перастае быць падобнаю да тае жывёліны, з якое яна вышла. Але дзе-ж тая сіла, што выклікае такія зьявішчы?

Ламарк абвясціў, што так бывае дзякуючы ўжываньню і частаму практыкаваньню пэўных органаў; што гэтыя органы праз практыкаваньне на працягу доўгага часу робяцца ўсё больш дасканальнымі. Так, мускулы чалавечых ног становяцца сільнымі ад частага руху; такім-жа спосабам леў набывае свае магутныя лапы і заяц яго шпаркія ногі. Шыя жырафы робіцца доўгаю праз тое, што яна заўсёды выцягваецца, калі жырафа дастае лісьці з дрэва, якімі яна корміцца. Для шмат каго гэта аб'ясненьне здавалася няпраўдападобным і не магло лічыцца за факт, што жаба павінна мець такі зялёны колер, які служыць ёй, як добра абараняючы колер.

Каб вырашыць гэта пытаньне, Дарвін зьвярнуўся да іншае галіны досьледаў. Жывёлавод і садоўнік могуць штучна вывесці новыя пароды і рознавіднасьці. Калі садоўнік хоча вывесці з пэўнае расьліны новую з большымі краскамі, дык ён павінен толькі забіць перад сьпеласьцю ўсе расьліны з малымі краскамі і захаваць тыя, што маюць вялікія краскі. Калі ён будзе рабіць гэта некалькі гадоў сплош, краскі будуць усё павялічвацца, бо кожнае новае пакаленьне падобна да свайго папярэдніка, і наш садоўнік, выбіраючы на развод кожны раз самую большую з вялікіх, дасягне посьпеху і выведзе расьліны з вельмі вялікімі краскамі. Праз такія дзеянні, зробленыя іноды наўмысьля, а іноды выпадкова, людзі вывелі вялікі лік парод нашых хатніх жывёлін, якія розьняцца ад іх першабытных формаў шмат больш, чым дзікія роды розьняцца адзін ад аднаго. Калі-б мы папрасілі жывёлавода з кароткашыйнае жывёліны вывесці доўгашыйную, яму-б не здалося

гэта немагчымым. Для гэтага ён павінен быў-бы толькі выбраць жывёлін з даўжэйшымі шыямі, скрыжаваць іх, а з нарадзіўшыхся маладых жывёлін забіць тых, у якіх кароткія шыі, і скрыжаваць тых, што з даўжэйшымі шыямі. Калі-б ён зрабіў гэта самае з новымі пакаленьнямі, дык вынік быў-бы той, што шыі станавіліся-б усё даўжэйшымі, а нарэшце мы мелі-б жывёліну, падобную да жырафы. Гэты вынік дасягнут з тае прычыны, што ёсць пэўная воля і пэўная мэта, якія для таго, каб вывесці вядомую рознавіднасьць, выбіраюць пэўных жывёлін. Прырода ня мае такога волі, і ўсе адхіленьні мусяць ізноў выпрамяцца праз скрыжаваньне, так што для жывёліны немагчыма захоўваць адхіленьні ад першабытнае пароды і ісьці ў напрамку гэтага адхіленьня, пакуль яна ня стане зусім асобным відам. Дзе ў такім разе тая сіла ў прыродзе, што выбірае жывёлін так, як гэта робіць жывёлавод?

Дарвін доўга думаў аб гэтай праблеме, пакуль знашоў яе вырашэньне ў „змаганьні за існаваньне“. У гэтай тэорыі мы маем бляск ад вытворчае сыстэмы таго часу, калі жыў Дарвін. Гэтаю сыстэмаю было капіталістычнае конкурэнтнае змаганьне, якое служыла Дарвіну ўзорам пануючага ў прыродзе змаганьня за існаваньне. Дарвін дашоў да думкі аб змаганьні за існаваньне не праз уласныя назіраньні. Гэтую думку дало яму чытаньне твораў эканомістага Мальтуса. Мальтус пробаваў аб'ясніць беднасьць і пагібелі ад голаду пры капіталістычнай сыстэме тым, што насяленьне павялічваецца шмат хутчэй, чым сродкі для яго пракармленьня. Не выстарчае для ўсіх хлеба (пракорму). З гэтае прычыны людзі прымушаны змагацца адзін з адным за існаваньне, і шмат хто павінен згінуць у гэтым змаганьні. Гэта тэорыя навучала, што капіталістычная конкурэнцыя і існуючая беднасьць ёсць няўхільны закон прыроды. У сваім жыцьцяпісе Дарвін заяўляе, што думаць аб змаганьні за існаваньне яго навучала кніжка Мальтуса:

„У кастрычніку 1938 г., гэта значыць праз 15 мес. пасля таго, як я пачаў мае сыстэматычныя досьледы, мне здарылася прачытаць для забавы кніжку Мальтуса аб насяленьні. Я быў ужо добра падрыхтаваны для ацэнкі змаганьня за існаваньне, бо я доўгі час назіраў за прывычкамі жывёлін і расьлін, і мне адразу прышло ў голаву, што пры такіх абставінах больш прынароўленьня да жыцьця павінны былі-б выжываць, менш пры-

нароўленыя гінуць. Вынікам з гэтага павінна было-б быць стварэнне новых відаў. Так я, нарэшце, знашоў тэорыю, патрэбную для мае работы“.

Фактам зьяўляецца тое, што жывёліны родзяцца ў большым ліку, чым існуючы корм дазваляе пракарміцца. Тут няма выключэння з правіла, што ўсе арганічныя стварэнні імкнуцца так хутка множыцца, што наша зямля была б перапоўнена праз зусім нядоўгі час, калі-б яны ня знішчаліся. Гэта ёсць тая прычына, што выклікае змаганьне за існаваньне. Кожная жывёліна хоча жыць, рэбіць усё, што можа, каб мець што есці, і шукае абароны ад іншых жывёлін, якія хочуць яе зьесці. Пры дапамозе сваіх асаблівасцяў і прылад яна змагаецца супроць усяго варожага ёй сьвету, супроць жывёлін, холаду, жары, засушы, наваднення і іншых зьявішчаў прыроды, якія могуць пагражаць ёй зніштажэньнем. Апроч таго, яна змагаецца з жывёлінамі, што жывуць таксама, як і яна, маюць тыя самыя асаблівасці, ужываюць тыя самыя прылады і кормяцца такім самым кормам. Гэта змаганьне ня ёсць простае змаганьне паміж падобных жывёлін: заяц не змагаецца з зайцам ці леў са львом—апроч тых выпадкаў, калі яны змагаюцца за самку—гэта ёсць змаганьне не за існаваньне роду, конкурэнтнае змаганьне. Усе яны ня могуць дажыць да сталых гадоў. Застаюцца толькі тыя, якія перамогуць іншых, большасць-жа іх гіне у змаганні за існаваньне. Якія-ж з іх перамагаюць? Тыя, што праз іх асаблівасці, праз пабудову іх цела найлягчэй могуць знайсці корм і спасціся ад ворага, іначай кажучы, тыя, што найлепш прыладзіліся к варункам іх жыцця. „З прычыны таго, што нараджаецца больш, чым можа застацца жыць, змаганьне за тое, каб застацца жыць, павінна пачацца ізноў, і тыя стварэнні, што маюць якія-небудзь перавагі перад іншымі выжывуць“.

Тут мы маем іншы прыклад пахаджэньня жырафы. Калі ў якім-небудзь месцы не расьце трава, жывёліны прымушаны карміцца лісьцямі з дрэў, і ўсе тыя, што маюць занадта кароткія шыі, каб дастаць лісьце, павінны гібець. У самой прыродзе ёсць адбор, і прырода адбірае толькі тых, што з доўгімі шыямі. Па падабенству з адборам, які робіцца жывёлаводам, Дарвін назваў гэты процэс „прыродным адборам“.

Гэты процэс павінен нямінуха стварыць новыя віды. З прычыны таго, што некаторыя віды нараджаюцца ў надта вя-

лікім ліку, у большым, чым можна пракарміцца існуючымі запасамі корму, яны заўсёды стараюцца разыйсціся на большыя абшары. Для таго, каб здабыць сабе корм, тыя, што жывуць у лесе, выходзяць, тыя, што жывуць у зямлі, пераходзяць у воду, а тыя, што жывуць на зямлі, узбіраюцца на дрэва. Пры такіх пераменах адрозьніваньне нямінуца. Гэтыя адрозьніваньні ўсё павялічваюцца, і з старога віду выходзіць новы.

Тэорыя Дарвіна, растлумачваючы агульнае пытаньне аб паходжэньні жывёлін, аб іх зьменах, адначасна аб'ясняе дзіўнае падабенства ва ўсёй прыродзе. Раней гэта цудоўнае падабенства магло быць растлумачана толькі пры дапамозе мудрае назіраючае заботы бога. Цяпер-жа гэта натуральнае паходжэньне зусім зразумела. Гэта ёсць нешто іншае, як прынароўленасьць да сродкаў жыцьця. Кожная жывёліна і кожная расьліна дакладна дапасована да акружаючых яе абставін, бо ўсе тыя, чыя пабудова арганізму менш дапасована да гэтых абставін, менш прынароўлены да змаганьня за існаваньне і гінуць у гэтым змаганьні. Зялёная жаба, якая паходзіць ад бурае жабы, павінна захаваць свой абаронны колер, бо ўсе тыя, што трацяць гэты колер, хутчэй могуць быць знойдзены іх ворагамі і зьнішчаны, ці спатыкаюць больш перашкод у здабычы корму і павінны згібець.

Такім чынам, Дарвін першы паказаў нам, што новыя віды заўсёды выходзілі са старых. Тэорыя паходжэньня, якая была да таго часу проста намерным вывадам са шмат якіх зьвявішчаў, ня меўшых іншага аб'ясненьня, набыла вернасьць абсалютнага вываду, магчымага быць дакладна даведзеным. У гэтым ляжыць прычына таго, што гэта тэорыя так хутка заўладала навуковымі спрэчкамі і ўвагаю грамадзянства.

М а р к с ы з м

Калі мы зьвернемся да марксызму, дык мы зараз-жа ўгледзім вялікае падабенства яго да дарвінізму. Навуковая важнасьць твораў Маркса змяшчаецца ў тым, што ён знашоў рухаючую сілу, прычыны соцыяльнага разьвіцьця. Яму ня трэба было даводзіць, што такое разьвіцьцё было. Кожны ведаў, што з самых старых часоў новыя соцыяльныя формы заўсёды выцяснялі старыя, але прычыны і мэты гэтага разьвіцьця былі невядомы.

У сваёй тэорыі Маркс пачаў з тымі ведамі, якія ўжо былі здабыты ў яго час. Вялікая політычная рэвалюцыя, якая дала Еўропе новы выгляд, французская рэвалюцыя, была, вядома кожнаму, як змаганьне за першасць, змаганьне буржуазіі супроць дваранства і караля. Пасьля гэтага змаганьня адбываліся новыя клясавыя змаганьні. Змаганьне ў Ангельшчыне вялося прамысловымі капіталістымі супроць зямляўласьнікаў, якія панавалі ў політыцы; у той самы час рабочыя вялі змаганьне супроць буржуазіі. Што гэта былі за клясы? Адкуль зьявілася розьніца паміж імі? Маркс даказаў, што гэтыя клясавыя аднаснасьці былі ў залежнасьці ад розьніцы функцый, якія тая ці іншая кляса выконвала ў вытворчым процэсе. Клясы маюць сваё паходжаньне ад функцый у вытворчым процэсе, і гэты процэс вырашае, да якога клясы хто належыць. Вытворчасць ёсьць нішто іншае, як соцыяльны працоўны процэс, праз які людзі здабываюць ад прыроды сродкі пракармленьня. Вытворчасць матэрыяльных патрэб для жыцьця стварае асноўную галоўную пабудову грамады і вызначае політычныя адносіны і соцыяльнае змаганьне.

Мэтод вытворчасці пастаянна зьмяняецца з часам. Адкуль прышлі гэтыя зьмены? Спосаб працы і вытворчых адносін залежыць ад прылад, якія людзі ўжываюць, ад разьвіцьця тэхнікі і ад сродкаў вытворчасці наогул. З тае прычыны, што ў сярэднія вякі людзі працавалі грубымі (недасканалымі) прыладамі, а цяпер працуюць пры дапамозе гіганцкіх машын, мы мелі ў той час дробнае рамесніцтва і фэўдалізм, а цяпер мы маем капіталізм. З тае самае прычыны ў тыя часы фэўдальнае дваранства і дробная буржуазія былі найбольш важнымі клясамі, а цяпер такімі клясамі зьяўляюцца буржуазія і пролетарыят.

Разьвіцьцё прылад, гэтых тэхнічных дапамог, якімі чалавек кіруе, зьяўляецца галоўнаю прычынаю, рухаючаю сілаю соцыяльнага разьвіцьця. Само сабою зразумела, што людзі заўсёды стараюцца палепшыць гэтыя прылады так, каб іх праца была больш лёгкаю і больш прадукцыйнаю, а практыка, якую людзі набываюць, ужываючы гэтыя прылады, вядзе іх думкі да далейшага палепшаньня прылад. Дзякуючы гэтаму разьвіцьцю, адбываецца павольны ці хуткі прогрэс тэхнікі, які адначасна зьмяняе соцыяльныя формы працы. Гэта вядзе да новых клясавых адносін, новых соцыяльных устаноў і новых

кляс. У той самы час паўстае соцыяльнае, ці іначай, політычнае змаганьне. Тыя клясы, якія панавалі за старым спосабам вытворчасці, прабуюць штучна захаваць свае ўстановы (інстытуцыі), а новыя клясы стараюцца падтрымліваць новыя процэсы вытворчасці. Праз клясавае змаганьне супроць кіруючае клясы і праз перамогу над ёю яны праводзяць шлях для далейшага бесьперашкоднага разьвіцьця тэхнікі.

Такім чынам, тэорыя Маркса выяўляе рухаючую сілу і мэханізм соцыяльнага разьвіцьця. Робячы так, яна даводзіць, што гісторыя ня ёсьць нешта нерэгулярнае і што розныя соцыяльныя сыстэмы ня ёсьць вынік сьляпога здарэньня, а што гэта ёсьць рэгулярнае разьвіцьцё ў пэўным напрамку. Гэтым было таксама даведзена, што соцыяльнае разьвіцьцё не прыпыняецца на нашай сыстэме, бо тэхніка пастаянна разьвіваецца.

Такім чынам і вучэньне Дарвіна і вучэньне Маркса, адно ў галіне арганічнага сьвету, а другое ў галіне чалавечае грамады, паднялі тэорыю эвалюцыі для сапраўднае навукі. Зрабіўшы гэта, яны зрабілі тэорыю эвалюцыі прыйманаю да шырокіх мас, як аснову разуменьня соцыяльнага і біялёгічнага разьвіцьця.

Марксызм і клясавае змаганьне

Гэта праўда, што тая ці іншая тэорыя, каб мець пастаянны ўплыў на чалавечы розум, павінна мець высока навуковую вартасць, але аднаго гэтага ня досыць. Вельмі часта здаралася, што навуковая тэорыя была надзвычайна важнаю для навукі і, ня гледзячы на гэта, выключаючы некалькі вучоных людзей, яна ня выклікала да сябе ніякае зацікаўленасьці. Так, напрыклад, было з тэорыяй прыцягваньня Ньютана. Гэта тэорыя ёсьць фундамент астраноміі, і дзякуючы гэтай тэорыі, мы маем нашыя веды аб нябесных целах і можам прадказаць зьяўленьне плянэт і зацямненьняў. Аднак, калі тэорыя прыцягваньня Ньютана зьявілася, мала ангельскіх вучоных былі яе прыхільнікамі.

Шырокія масы не звярталі ўвагі на гэту тэорыю. Яна першы раз стала вядома шырокім масам праз даступную простую кніжку Вольтэра, напісаную на поўвека пазьней.

У гэтым няма нічога дзіўнага. Навука была спэцыяльнасьцю пэўных груп вучоных людзей і яе разьвіцьцё датычыць толькі гэтых людзей, таксама як плаўка ёсьць спэцыяльнасьцю

кавала і палепшаньне плаўкі жалеза датычыць толькі яго. Толькі тое, што ўсе людзі могуць ужываць і што прызнаецца ўсімі за жыццёвую патрэбу, можа знайсці прыхільнікаў сярод шырокіх мас. З гэтае прычыны, калі мы бачым, што пэўная навуковая тэорыя ўзбуджае пачуцьці ў шырокіх масах, гэта можа быць прыпісана таму факту, што гэта тэорыя служыць ім, як прылада ў клясавым змаганьні. А клясавае змаганьне ахапляе амаль увесь народ.

Гэта можна бачыць найбольш ясна на марксызьме. Калі-б эканомічная навука Маркса ня была важнаю ў сучасным клясавым змаганьні, тады-б ніхто, апроч профэсыяналаў-эканомістых, ня траціў-бы часу на яе. Але, дзякуючы таму, што марксызм служыць пролетарыяту, як прылада ў клясавым змаганьні супроць капіталізму, навуковае змаганьне сконцэтравалася на гэтай тэорыі.

Дзякуючы гэтай службе, імя Маркса паважаецца мільёнамі, якія ведаюць усё самае дробнае ў яго тэорыі, і яго не навідзяць тысячы тых, хто нічога не разумее ў гэтай тэорыі.

Дзякуючы вялікай ролі, якую тэорыя Маркса адыгрывае ў клясавым змаганьні, гэта тэорыя старанна вивучаецца шырокімі масамі і пануе над чалавечым розумам. Пролетарскае клясавае змаганьне існавала раней Маркса, бо яно ёсьць вынік капіталістычнае эксплёатацыі. Было больш чым натуральна, што рабочыя, якіх эксплёатавалі, павінны былі думаць і патрабаваць іншае пабудовы грамады, дзе эксплёатацыя была-б знішчана. Але ўсё, што яны маглі рабіць, гэта—спадзявацца і марыць аб такой сыстэме. Яны ня былі ўпэўнены, што гэта сыстэма ажыццёвіцца. Маркс даў рабочаму руху і соцыялізму тэорытычную падставу. Яго соцыяльная тэорыя паказала, што соцыяльныя сыстэмы заўсёды змяняліся, і капіталізм быў толькі часоваю формаю. Яго вивучэньне капіталізму паказала, што, дзякуючы сталаму разьвіцьцю тэхнікі, капіталізм павінен абавязкова разьвіцца ў соцыялізм. Гэта новая сыстэма вытворчасці (соцыялізм) можа быць устаноўлена толькі пролетарыятам, які змагаецца з капіталістамі, зацікаўленымі ў тым, каб захаваць старую сыстэму вытворчасці. З гэтае прычыны соцыялізм ёсьць вынік і мэта клясавага змаганьня пролетарыяту.

Дзякуючы Марксу, клясавае змаганьне пролетарыяту набыло зусім адменную форму. Марксызм стаў прыладаю ў руках

пролетарыяту. Замест няпэўных надзей ён даў станоўчую мэту і ў вучэньні аб ясным прызнаньні соцыяльнага разьвіцьця ён даў пролетарыяту сілу і адначасна стварыў падставу для ўжываньня правільнае тактыкі ў змаганьні. Пры дапамозе марксызму рабочыя могуць давесці, што капіталізм—ня вечны і што іх перамога нямінуча.

Адначасна марксызм ліквідаваў старыя ўтопічныя погляды быццам соцыялізм ажыцьцёвіцца праз розум і добрую волю нейкіх справядлівых людзей; быццам соцыялізм ёсьць патрабаваньне справядлівасьці і моралі; быццам мэтаю яго зьяўляецца ўстанаўленьне непагрэшной, ня маючай ніякіх недахватаў грамады. Справядлівасьць і мораль змяняюцца разам з сыстэмаю вытворчасці, і кожная кляса розна разумее іх. Соцыялізм можа быць дасягнут толькі тэю клясаю, якая зацікаўлена соцыялізмам, і тут не стаіць пытаньне аб соцыяльнай сыстэме без недахватаў, але аб замене спосабаў вытворчасці, якія вядуць да вышэйшае ступені, гэта значыць—да соцыялістычнай вытворчасці. З прычыны таго, што тэорыя Маркса аб соцыяльным разьвіцьці неабходна пролетарыяту ў яго змаганьні, пролетарыят імкнецца зрабіць яе часткаю свайго сьветапогляду. Гэта тэорыя пануе над яго думкамі, пачуцьцямі і над яго разуменьнем сьвету. З прычыны таго, што марксызм ёсьць тэорыя соцыяльнага разьвіцьця, у сярэдзіне якога мы стаім, ён сам зьяўляецца цэнтральным пунктам вялікага змаганьня розуму, якое адбываецца адначасна з эаномічнай рэвалюцыяй.

Дарвінізм і клясавае змаганьне

Што марксызм стаў важнай тэорыяй толькі праз тую ролю, якую ён адыгрывае ў клясавым змаганьні пролетарыяту, гэта вядома ўсім. Адносна-ж дарвінізму павярхоўнаму назіральніку здаецца іначай, бо дарвінізм мае справу з новаю навуковаю ісьцінаю, якая павінна змагацца з рэлігійнымі забабонамі і цьмянотай.

Аднак, нятрудна бачыць, што сапраўды дарвінізм павінен спробаваць тыя самыя досьледы, што і марксызм. Дарвінізм ня ёсьць проста абстрактная тэорыя, якая была прынята навуковым сьветам пасля спрэчак і проб над ёю простым аб'ектыўным спосабам. Не, зараз-жа пасля зьяўленьня дарвінізму ён меў сваіх энтузіястычных абаронцаў і палкіх супраціўнікаў.

Імя Дарвіна таксама высока шанавалася людзьмі, якія што-небудзь разумелі ў яго тэорыі, і не прызнавалася людзьмі, якія з яго тэорыі ня ведалі нічога больш апроч таго, што чалавек вышаў з налпы, і якія былі зусім не падрыхтаваны для навуковага разгляду, правільная ці няправільная тэорыя Дарвіна. Дарвінізм таксама адыгрываў ролю ў клясавым змаганьні і, дзякуючы гэтаму, ён распаўсюдзіўся так хутка і меў энтузіястычных абаронцаў і злобных супраціўнікаў.

Дарвінізм служыў для буржуазіі прыладаю ў яе змаганьні супроць фэўдальнае клясы і супроць дваранства, духоўных і фэўдальных зямляўласьнікаў. Гэта было зусім не такое змаганьне, якое цяпер вядзе пролетарыят. Буржуазія ня была эксплёатаванаю клясаю, якая-б імкнулася зьнішчыць эксплёатацыю. О, не! Буржуазія хацела вызваліцца ад старога ўлады, што стаяла ёй папярэкам дарогі. Буржуазія сама хацела кіраваць дзяржавай, абгрунтаваўшы свае патрабаваньні тым, што яна была найбольш важнаю клясаю, кіраўніком прамысловасьці. Якія довады магла старая кляса, кляса, якая стала паразітам, выставіць супроць буржуазіі? Яна абапіралася на традыцыі, на старасьветны падзел праў. Пры дапамозе рэлігіі папы трымалі шырокія масы ў залежнасьці ад сябе і напачатку, каб стаць супроць патрабаваньняў буржуазіі.

Навука аб прыродзе стала прыладаю для опозыцыі супроць веры і традыцыі. Наперад былі высунуты навука і новазнадзеныя законы прыроды. Гэта былі прылады, з дапамогаю якіх буржуазія змагалася. Калі-б новыя вынаходжаньні маглі давесці, што вучэньне духавенства было ложна, аўторытэт духавенства рассыпаўся-б і бажэсьцьвенае права, якое прызнавалася фэўдальнаю клясаю, было-б зруйнавана. Фэўдальная кляса не магла быць пераможана толькі праз гэта, бо матэрыяльная сіла магла быць абурана толькі матэрыяльнаю сілаю, але сродкі розуму станавіліся матэрыяльнымі прыладамі. З гэтай прычыны буржуазія так моцна ўпавала на матэрыяльную навуку.

Дарвінізм зьявіўся ў патрэбны час. Тэорыя Дарвіна аб тым, што чалавек вышаў з ніжэйшых жывёлін, зруйнавала ўсю падставу хрысьціянскае догмы. З гэтай прычыны, як толькі дарвінізм зьявіўся, буржуазія жадна ўхвацілася за яго.

Гэтага ня было ў Англіі. Тут мы зноў бачым, як важна было клясавае змаганьне для пашырэння тэорыі Дарвіна. У Англіі буржуазія ўжо некалькі вякоў кіравала дзяржаваю і ня была зацікаўлена ў тым, каб нападаць на рэлігію ці знішчыць яе. З гэтае прычыны хоць тэорыя Дарвіна і была шмат каму вядома ў Англіі, яна ня выклікала там узбуджэння. Яна проста засталася навуковаю тэорыяй без вялікага практычнага значэння. Сам Дарвін хацеў гэтага і, баючыся, што яго тэорыя можа абразіць рэлігійныя пачуцці, ён ухіляўся ад безадкладнага дапасавання яе да людзей. Толькі пасля шматлікіх адкладанняў ён адважыўся зрабіць гэты крок. У лісьце да Геккеля ён скардзіўся, што яго тэорыя мусіць закрануць такі вялікі лік забабонаў, што ён не чакае жыць так доўга, каб угледзець, што яна знішчыць усе гэтыя перашкоды.

Але ў Нямеччыне справы былі зусім іншыя, і Геккель правільна адказаў Дарвіну, што ў Нямеччыне тэорыю Дарвіна прынялі з энтузіязмам. Здарылася так, што, калі з'явілася тэорыя Дарвіна, буржуазія была падрыхтавана да новае атакі на абсалютызм і юнкерызм. На чале лібэральнае буржуазіі стаяла інтэлігенцыя. Эрнэст Геккель, вялікі вучоны і надзвычайна адважны чалавек, безадкладна зрабіў у сваёй кніжцы „Прыроднае стварэнне“ самае сьмелае заключэнне супроць рэлігіі. Так дарвінізм спаткаў энтузіястычны прыём з боку прогрэсыйнае буржуазіі, а рэакцыяністыя рашуча былі супроць яго. Такое-ж самае змаганьне адбывалася і ў іншых эўропэйскіх краінах. Усюды лібэральная буржуазія павінна была змагацца супроць рэакцыйных сіл. Рэакцыяністыя ўладалі ці імкнуліся атрымаць праз сваіх рэлігійных прыхільнікаў уладу. Пры гэтых абставінах нават навуковыя спрэчкі вяліся з запалам клясавага змаганьня. Навуковыя працы, якія абаранялі дарвінізм ці йшлі супроць яго, мелі з гэтае прычыны характар соцыяльных спрэчак, ня гледзячы на тое, што яны насілі імёны навуковых аўтараў. Шмат хто з тых, хто папулярываваў вучэнне Геккеля, калі паглядзець на іх работу з навуковага пункту погляду, былі вельмі няглыбокімі, у той час як довады іх опонэнтаў паказваюць неймаверную глупасьць, якую толькі можна спаткаць сярод довадаў, што ўжываюцца супроць Маркса.

Змаганьне, якое лібэральная буржуазія вяла супроць фэўдалізму, ня было даведзена да канца. Гэта было часткаю дзя-

куючы таму факту, што ўсюды з'явіўся соцыялістычны пролетарыят, пагражаючы ўсім кіруючым уладам, у тым ліку і буржуазіі. Лібэральная буржуазія аслабела ў той час, як рэакцыйныя тэндэнцыі ўзмацніліся.

Ранейшы запал у бойках за рэлігію згінуў зусім, і ў той час калі лібэралы і рэакцыяністыя яшчэ змагаліся паміж сабою, яны сапраўды ўжо пачыналі хаўрусаваць. Інтэрэс, замест матэрыяльнае зацікаўленасці, якую раней навука абвясціла стымулам клясавага змаганьня; стала ўсё больш выказвацца рэакцыйная тэндэнцыя, што масы трэба весці да рэлігіі.

Ацэнка навукі таксама змянілася. Раней адукаваная буржуазія абгрунтоўвала навукаю матэрыялістычнае разуменьне ўсяго сьвету, у чым яна бачыла вырашэньне ўсіх загадак. Цяпер містыцызм атрымаў верх; усё, што было вырашана, здавалася надта трывіяльным, а ўсё, што заставалася нявырашаным, здавалася надзвычайна патрэбным, ахапляючым найбольш важныя пытаньні жыцьця. Скэптычны, крытычны склад розуму заступіў на карысьць навукі месца ранейшага лікуючага духу.

Гэта магчыма бачыць з пазыцыі, занятае супроць тэорыі Дарвіна. „Што гэта тэорыя паказвае? Яна пакідае нявырашаную агульную загадку. Адкуль прыходзіць гэта бяз канца дзіўная зьмена, адкуль бярэцца здольнасьць жывых стварэньняў змяняцца так удала?“ Тут ляжыць містычная загадка жыцьця, якую немагчыма адгадаць пры дапамозе мэханічных прынцыпаў. Што ў такім разе засталася ад дарвінізму пры сьвеце пазьнейшае крытыкі?

Бязумоўна навука пачала перажываць хуткі прогрэс. Разьвязаньне аднае праблемы заўсёды выклікае некалькі новых неразьвязаных праблем. Новыя праблемы, што былі схованы пад тэорыяй перанясеньня, прынятаю Дарвіным за базіс яго досьледаў, усё больш і больш высвятляліся.

Гарачыя спрэчкі ўзьнікалі аб паасобных фактарах разьвіцьця і змаганьня за існаваньне. У той час, як некалькі вучоных накіроўвалі сваю ўвагу на рознавіднасьці, якія яны лічылі вынікамі дапасаваньня да жыцьця (прыхільнікі прынцыпаў Ламарка), гэта ідэя зусім не прызнавалася такімі вучонымі, як Вайсман і іншыя. У той час, як Дарвін дапускаў толькі павольныя і наступныя зьмены, дэ-Врыз знашоў выпадкі нечаканага зьяўленьня новых відаў. Усё гэта, ідучы на падмацаваньне

разьвіцьцё тэорыі пахаджэньня, у некаторых выпадках рабіла ўражаньне, што новыя вынаходы разрывалі тэорыю Дарвіна, і з гэтае прычыны кожны новы вынаход, які здаваўся такім разрываючым тэорыю, вітаўся рэакцыяністамі, як банкруцтва дарвінізму.

Гэта сацыяльная канцэпцыя мела свой уплыў на навуку. Рэакцыйныя вучоныя абвясьцілі, што патрэбен духоўны элэмент. Надпрыроднае і невырашымае заступіла месца дарвінізму, і тая кляса, што ў пачатку была штандараносцам дарвінізму, рабілася ўсё больш рэакцыйнаю.

Пераклаў з ангельскае мовы **Г. Парэчын.**

(Канец будзе).

Іл. Барашка

Рэвалюцыя 1905 г. на Меншчыне ў асвят- леньні губарнатара Курлова

(Згодна дакладу Курлова Міністру Ўнутраных Спраў)

I. Патрэбнае тлумачэньне

Наіўным, бяз вопыту ўступіў расійскі рабочы ў рэволюцыю 1905 г. Аднак, гэтая расійская рэволюцыя пачалася якраз у той дзень, калі выступілі рабочыя, і ў той-жа дзень—9 студзеня ў Ленінградзе—наіўнасьць рабочых была расстрэлена, а рэволюцыя адгукнулася па ўсіх абшарах тагочаснай Расійскай імперыі.

Вырвалася надворак рэволюцыйная моц пролетарыяту. Рабочыя, выступленьнем якіх пачалася рэволюцыя, заставаліся яе галоўным атрадам да канца рэволюцыі.

Галоўным аружжам барацьбы была стачка. Забастоўка зачастую ўздымалася на грунце эаэномічнай барацьбы, але, аднак, нямінуча перарастала яе, пераходзячы ў політычную стачку, якая несла за сабою ўзброеныя дэманстрацыі і паўстаньні.

Прачнуўся і селянін. Запахла гар'ю са ўсіх „акраін“. Палымнелі падпаленыя сялянамі панскія маёнткі, нішчыліся межы панскай зямлі, рубіліся лясы... Але ня было адзінства, згуртованасьці: з якой хуткасьцю ўспыхвалі, з такой-жа хуткасьцю і загасалі паўстаньні сялянства.

Увесь чыста 1905 год Расійская імперыя клякатала, бы хвалі ўзбуранага мора. Цар пачаў адступаць. Урачыста ён апавясьціў маніфэстам 17 кастрычніка пра тое, што ён „даруе“ народу законадаўчую думу і дэмакратычныя свабоды. Але з падтайку монархістыя адточвалі нож контр-рэволюцыі, суровай чорнасотніцкай рэакцыі.

У снежні 1905 г. рэвалюцыя дасягнула свайго апогэю. Прамысловыя цэнтры ўзброіліся барыкадамі, у беларускіх цэнтрах гэтак сама становішча было надзвычайнае. Губарнатарам прыйшлося прасіць міністра ўнутраных спраў аб апавяшчэньні губэрняў на становішчы надзвычайнай аховы. Але рабочыя паўстаньні былі патолены ў рабочай-жа крыві. Так і пачаўся спад рэвалюцыі.

Адсутнасьць сувязі паміж рабочым рухам і рухам сялянства, з аднаго боку (вёска не зразумела, што зямлю можна ўзяць, толькі пераступіўшы праз труп царызму, не зразумела, што ў селяніна няма саюзніка, акрамя рабочага), з другога боку, сувязь царызму з буржуазіяй Захаду ў матэрыяльным напрамку з мэтай расправы з паўстаўшым пролетарыятам і, з трэцяга боку, адмаўленьне ад удзелу ў рэвалюцыйным руху (продаж яго царызму) расійскай буржуазіі,—прывялі да таго, што рэвалюцыя была прыдушана імперыялізмам з яго пасьялоўча-ўпартай чорнай рэакцыяй.

Рэвалюцыйны рух на Беларусі ў 1905 г. быў больш за ўсё адгалоскам тых падзей у прамысловых губэрнях, якія мы ўглядаем на працягу ўсяго 1905 г. Рабочыя баставалі на эканомічным грунце; забастоўкі перарасталі ў стачкі, агульныя забастоўкі таго ці іншага рабочага асяродку—ва ўзброеныя дэманстрацыі з забойствамі поліцэйскіх,—вось агульны выгляд рэвалюцыйнага руху рабочых на Беларусі.

Сялянскі рух, абуджаны рэвалюцыяй 1905 г., прыняў чыста эканомічныя формы свайго разьвіцьця. Аграрныя непарадкі, упартыя непарадкі прымалі выгляд таго, што можна выказаць выразам „вёска бунтуе“. Зьнішчэньне панскіх маёнткаў, парубка лясоў, самавольная паша быдла на панскіх сенажацях, касьба сенакосаў, абрубка панскіх зямель—вось галоўныя формы „бунту вёскі“ ў 1905 г.

Да часу рэвалюцыі 1905 г. Беларусь была досыць значным асяродкам рэвалюцыйных партый. У гарадох вялізную працу вялі сярод рабочых: 1) соцыял-дэмакратычная партыя, 2) партыя „Іскры“; менш значны ўдзел прымала партыя соцыялістых-рэвалюцыянэраў. Па вёсках пашыралі сваю працу партыя с.-дэм. і соц.-рэвалюцыянэраў. У рэвалюцыйным руху прымалі ўдзел і соцыялістычныя нацыянальныя партыі, як „Бунд“ (усеагульны саюз яўрэйскіх рабочых у Расіі і Літве), „Бела-

руская Соцыялістычная Грамада“, PPS (польская соцыялістычная партыя) і шмат іншых групавак і партый. Трэба тут-жа прызнаць, што галоўным штурхачом рэвалюцыйнага руху на Беларусі былі: „іскраўцы“, соцыял-дэмакраты і бундаўцы, што і відаць з дакумантаў дэпартаманту поліцыі, а гэтак сама калі рабіць вывад па ліку выдадзенай, пашыранай імі сярод жыхарства нелегальнай літаратуры (проклямацкі, лістоўкі і інш.).

Да асаблівасці Беларусі ў рэвалюцыйным руху 1905 г. трэба вызначыць тое, агульна ўсім вядомае, што пераважная большасць жыхарства гарадоў і мястэчак Беларусі складалася, як і складаецца цяпер, з яўрэяў. Па гэтай прычыне і ў тагочаснага мясцовага „начальства“, а ў тым ліку і Курлова, склаўся погляд на рэвалюцыю 1905 г., як на „еврейскую революцію“, „евреи требуют политических свобод“—як пісаў ён у данясеннях дэпартаманту поліцыі. Тое, што лічыў Курлоў „еврейскімі беспарядкамі“, трэба лічыць за рабочыя паўстанні таму, бо не яўрэйская нацыя стварыла рэвалюцыю, а стварыў яе рускі, беларускі, украінскі, яўрэйскі пролетарыят; гэта ён змагаўся, і зусім зразумела, што калі ў беларускіх гарадох пераважнасьць жыхарства складалася з яўрэяў, то і выхадзіць як быццам пакурлоўскаму, але далёка не! Яўрэйская буржуазія беларускіх гарадоў стаяла зусім збоку, нават супярэчыла рэвалюцыйнаму ўздыму рабочых; змагаўся яўрэйскі рабочы і рамеснік гораду, ідучы побач з беларусам-чыгуначнікам і беларусам-селянінам, які пакінуў вёску і накіраваўся ў горад з мэтай знайсці сабе скарынку хлеба на фабрыцы.

II. Курлоўская характарыстыка рэвалюцыйных падзей. 1905 г. на Меншчыне.

У жніўні м-цы (24) Курлоў, бачачы, што „беспарядкі і брожения среди населения вверенной губернии не прекращаются до сего времени, несмотря на принимаемые со стороны администрации энергичные меры“, прымушан быў прадставіць на ўгляд міністра ўнутраных спраў у сьціслай форме паслядоўчае разьвіццё гэтых „беспарядков“¹⁾.

¹⁾ Першы даклад міністру ўнутраных спраў складзены ім быў 24 жніўня 1905 г. за № 77159. Захоўваецца ў копіі ў Гістпарце ЦК КПБ, што і паслужыла тэмай для азначанага нарысу. Яшчэ тры даклады было напісана Курловым да канца году.

Революційны рух Курлоў падзяляе на: 1) „Беспорядки в городах и местечках с еврейским населением, участниками коих является почти исключительно еврейская молодежь в возрасте от 15-ти до 25-ти лет, посещаая различные клочки: социал-демократов, революционеров, рабочей партии такого города, членов общества „Бунда“, „Искра“ и боевой организации революционной партии. Все эти отдельные подразделения стремятся в общем к ниспровержению существующего порядка путем открытой революции, при чем открыто и тайно поддерживают друг друга как в материальном отношении, равно так и в активных проявлениях своих протестов, при устройстве противоправительственных демонстраций, распространении брошюр и прокламаций нелегального содержания, организации открытых нападений на административных лиц—как низших, так и высших—и тайных убийств. Несомненно, что члены этих сообществ плохо сами отдают себе отчет в тех клочках, которые они носят (*! клічкік. Іл. Бар.*), и, стремясь к созданию революции, стараются всеми средствами повлиять на крестьянский и рабочий люд, дабы заручиться их полным содействием и не действовать одним обособленно. Остальная масса более серьезных евреев (разумей—яўрэйская буржуазія) вначале относилась к этому движению сочувственно выжидая результатов—предоставления больших прав гражданственности для всего еврейства, но когда молодежь начала позволять себе глумление над религией, полное отрицание вековых еврейских обычаев, вымогательство путем угроз материальных средств, то все благоразумное еврейское население, невольно испытывающее от такого порядка вещей некоторое стеснение в своих торговых делах, заметно отшатнулось от представителей молодого поколения. Несомненно, надеяться на выдачу и указание участников движения невозможно, так как почти в каждой еврейской семье молодые ее члены если не принадлежат к одному из вышеназванных обществ, то втайне сочувствуют революционному движению. Всё это в значительной степени осложняет борьбу и затягивает успокоение населения, тем более, что все меры увещевания и кротости (*! клічкік. Іл. Бар.*) не приносят никаких результатов, так что является совершенно ясным, что движение, проповедующее насилие, может быть *подавлено только исключительно силой* (кур-

сіў наш. Ёл. Бар). Близость Минской губернии к Привислинским губерниям и к губерниям Северо-Западного края, уже охваченным сильным противоправительственным движением, еще более осложняет положение, давая возможность быстро пополнить убыль революционных деятелей и легко доставлять в город Минск и его уезд прокламации, бомбы и всякого рода оружие ²⁾.

Такім чынам пакурлоўскаму выходзіць, што рабочы рэволюцыйны рух—ня йначай, як „еврейские беспорядки“, між тым з хронікі рэволюцыйнага руху на Меншчыне ¹⁾ ўглядаем, што рабочых зусім нельга абазваць „еврейскими беспорядками“, таму што відны ўдзел прымалі рабочыя—чыгуначнікі, рабочыя лесапільных і інш. заводаў, бязумоўна беларусы. Хлусьня і перакідка ўсіх „бед“ на яўрэяў Курловым у дакладах бязумоўна атрыжка чорнасотніцкай ідэалёгіі „начальника губернии“.

Як-жа характарызуе Курлоў другую частку рэволюцыі 1905 г.—сялянскі рэволюцыйны і аграрны рух?

А вось:

„Собственно крестьянские беспорядки, имеющие место во всех уездах Минской губернии, далеко не носят того опасного аграрного характера, которым отличаются беспорядки средне-русских и поволжских губерний, и коренной их причиной является несомненно то тяжелое экономическое положение крестьянского населения, почти закрепощенного местными помещиками, на которое своевременно не было обращено должного внимания (курсіў наш. Ёл. Бар.). Подстрекаемые еврейскими речами и прокламациями, а также и русскими агитаторами (разумей—рабочымі, барацьбітамі за справу рэволюцыі. Ёл. Бар.), крестьяне, в большинстве случаев, оказывают или пассивное неповиновение при захвате спорных, по их мнению, земельных участков, или же, в редких случаях, и то почти исключительно молодежь примыкает к еврейским беспорядкам. Если администрации удастся своевременно уговорить помещика или арендатора сделать хотя бы незначительные уступки, то волнение само собою стихает, но, при несогласии же владельцев на какое либо улучшение крестьянского быта, волнения эти носят упорный характер, присущий белорусам и прекращающийся лишь при помощи вызван-

¹⁾ З дакладу ад 24 жніўня 1905 г.

ных войск. Таким образом, само по себе легко улаживаемое (на погляд Курлова. Іл. Бар.) крестьянское движение, осложняется все таки же еврейскими беспорядками, и можно с уверенностью сказать, что при прекращении еврейской агитации и незначительных уступок со стороны владельцев, аграрный вопрос в Минской губернии, не приобретающего острого характера, окончится сам собой¹⁾.

Вось якую характарыстыку рэвалюцыйных падзей даваў Курлоў у жніўні м-цы 1905 г. Па сваіх довадах і вывадах у характарыстыцы ўглядаем адсутнасць поўнага ўразуменьня рэвалюцыі, партый, якія прымалі ў ёй чынны ўдзел, і інш.

Вывады ў прыняцці патрэбных мер і ўказаньне на іх вельмі грубыя, довадам чаго служыць ацэнка і вывады ў сялянскім пытаньні.

Далейшыя рэвалюцыйныя падзеі прымусілі Курлова зьвярнуць аглоблі ўразуменьня ў другі бок, пакінуўшы самую галоўнаю зброяй змаганьня „энергические меры“, „подавление вооруженной силой“ і т. п., аб чым пагутарым у другі раз.

¹⁾ Адгуль-жа.

А. Бабарэка

3 далін на ўзвышшы

(Некалькі вобразаў з бытнасці, рэалізаванай у беларускай поэзіі)

Але хто заглянуў у чыжыя грудзі
І паняў хто шыра той агонь і мора
Што гарыць, бушуе і аб чым гавора?
Янка Купала.

К тым, каго жыццё заціснула глыбока
Уніз, у норы падзямельныя пад Вамі,
Вы, панове, хоць і бачыце далёка,
Заглянеце ў душы—студні са сьлязамі.
Максім Багдановіч

Ці-ж я буду скардзіцца на крыўду:
у душы поэта—чорт зламае карак.
Уладзімер Дубоўка.

Заглянуць у „чужыя грудзі“, заглянуць у „студні са сьлязамі“, зразумець душу вялікага поэта—гэта значыць угледзець гарэньне і бушаваньне „агну і мора“, угледзець „пуцяводныя зоркі“ і пазнаць тыя куткі, кажучы словамі Купалы, „неразгаданага быту“, якія пазнаў poeta шляхам, і сваіх і чужых, душэўных вопытаў, шляхам душэўнай практыкі і сучасных поэтаў, і мінулых пакаленьняў. Заглянуць у душу поэта—гэта значыць, заглянуць у лябораторыю інтуіцыйнага пазнаньня сьвету, гэта значыць, угледзець вобраз сьвету, здабыты поэтам шляхам практыкі тонкіх і прасячных яго адчуваньняў.

Чалавек навукі, каб пазнаць сьвет, каб дасьледваць зьявы гэтага сьвету, будзе адмысловую дасьледчую лябораторыю, у якой і робіць экспэрымэнты і досьледы над вядомымі і нявідомымі зьявамі сьвету. Лябораторыя чалавека навукі знаходзіцца па-за межамі яго „я“, таксама, як па-за ім самым знаходзіцца і матэрыял, і сродкі яго навуковых досьледаў і экспэрымэнтаў. Для поэта-ж, як і наогул для мастака лябораторыя зьяўляецца душа і сэрца людзкое. Сваю душу, сваё сэрца ён ператварае на дасьледчую лябораторыю людзкага пазнаньня. У гэтай

бораторыі поэта пазнае сьвет таксама, як і чалавек навукі, шляхам вопытаў і экспэрымэнтаў. Уся розьніца ў матэрыяле, якімі оперуюць і дасьледчыкі, і поэта. Для першага матэрыялам зьяўляюцца рэчы і іх адносіны, а для другога адчуваньні, выкліканьня гэтымі рэчамі і адносінамі ў людзкой псыхіцы, а таксама вынікі практыкі ў гэтых адносінах мінулых пакаленьняў.

Чалавек навукі здабытыя пазнаньні ад лябораторных досьледаў рэалізуе і аб'ектывуе ў форме тэй ці іншай навуковай сыстэмы і, такім чынам, робіць сваю практыку годнасьцю навукі, якую нацыя, а цераз яе і ўсё чалавецтва, ужо выкарыстоўвае для практычнага разьвязаньня паўстаўшых перад ім жыцьцёвых задач. Гэта таксама рэалізуе і аб'ектывуе здабыткі душэўных экспэрымэнтаў, толькі ў зусім інакшай форме, а іменна: у форме мастацтва, у форме поэзіі, у форме мастацкай літаратуры. Гэта форма і яе характар вызначаюцца характарам самога матэрыялу, якім оперуе poeta ці наогул мастак. Такім чынам, і poeta свой вопыт душэўны цераз мастацтва робіць годнасьцю нацыі, а цераз яе і ўсяго чалавецтва. Гэты вопыт, стаўшы цераз форму мастацтва аб'ектам, які выклікае тыя ці іншыя адчуваньні ў чалавека, робіцца пэўнай цаной каштоўнасьцю, калі ў аснове яго ляжыць сапраўды душэўная практыка, — калі сапраўды ён сабою адчыняе перад чалавекам нявычарпаную крыніцу для далейшага яго разьвіцьця і поступу, калі ў ім сапраўды гарыць агонь, бушуе мора і сьвечыць пуцяводныя зоркі для разьвязаньня пастаўленых жыцьцём задач перад нацыяй або наогул перад усім чалавецтвам. Адгэтуль, заглянуць у душу поэты — гэта значыць, яшчэ пазнаць і тыя спосабы, якімі карыстаўся poeta ў сваёй лябораторыі пры дасьледваньні таго ці іншага кутка „неразгаданага быту“, а пазнаўшы, зрабіць адпаведныя практычныя вывады.

Але ня ўсякая поэзія ёсьць поэзія, і ня ўсякі мастацкі аб'ект зьяўляецца формаю рэалізацыі душэўнага вопыту. У штодзённым жыцьці мы часта натываемся на такія мастацкія аб'екты, якія ня толькі не зьяўляюцца формаю рэалізацыі душэўнага вопыту тварца, але, наадварот, прадстаўляюць сабою толькі кару, якую прыкрываецца душэўная пустата або спаракхнелае дуплё. І часта гэта кара разуквечана па апошнім слове тэхнікі, часта пераліваецца залатымі фарбамі, часта ўся ўвешана

званочкамі, але кара і застаецца карою. І калі бліжэй падыдзеш да такога рода мастацкага аб'екту і кранеш яго, то пачуеш ня звон, а пустое бразгатаньне або глухія гукі нутранае пустаты, і пазнаеш тады, чалавек, што за карою толькі дуплё. Добра яшчэ, калі часамі гэта кара тоўстая і моцная, тады адходзіш ад яе з надзеяй, што яна яшчэ можа спатрэбіцца, што можа знойдзецца якая птушка, якая саўе сабе хоць-бы гняздо за ёю і скарыстае гэта дуплё. А бывае-ж часта і так, што дакранешся да такой кары, а яна ўся і рассыпаецца, як картачны домік. Гора такой поэзіі, бо калі ты творыш кару, а душы свае не ўкладаеш—мёртва твая поэзія. І колькі-б ты не чапляў на кару званочкаў, не званіць яны будуць, а толькі бражджаць, калі за карою няма сэрца. І ў якія-б не разуквечваў дарагія і бліскучыя фарбы свае кары, калі няма за карою жывога агню твайго сэрца, не сьвяціць яны будуць, а толькі блішчэць халодным бляскам і тускнець пустатою.

Душа і сэрца, вопыт чалавечага „я“—вось тое галоўнае, без чаго ня можа быць ні вялікага поэты, ні сапраўднага мастацтва. Не карою, хоць-бы і залацістаю, акрываючай пустое дуплё павінна быць поэзія, а формаю рэалізацыі, формаю аб'ектывізацыі душэўнага вопыту і інтуіцыйнага пазнаньня сьвету, формаю ажыцьцяўленьня поўнагучнасьці, самой паўнаты, шырні і глыбіні ўнутранага сьвету чалавека, чалавечага „я“. Гісторыя кажа, што такім мастацкім творам забясьпечана няўміручасць, бо яны ў сабе крыюць нявычэрпную жыцьцёвасьць. Такія творы ня старацца, яны заўсёды „маладыя“. Зьмяняюцца формы жыцьця, але не зьмяняецца яго існасьць. Няма граніц таму, што ёсьць, а таму ня можа быць граніц і імкненьню чалавека пазнаць гэтае „ёсьць“. І сапраўдны поэта, вялікі поэта сваёю творчасцю як-бы апавядае сьвету пра той вобраз гэтага „ёсьць“, які пазнаны ім шляхам душэўнага вопыту, які адкрыўся яму ў яго тонкіх адчуваньнях існага. Не заглянуўшы ў гэты сьвет, не пазнаўшы яго пуцяводных зорак і не зразумеўшы „аб чым ён гавора“, нельга йсьці далей, нельга ўзьняцца вышэй і ўгледзець новае кола „неразгаданага быту“. Такі ўжо шлях чалавечага разьвіцьця. Каб узьнімацца ў высь, неабходна спускацца і ў даліны. У праціўным выпадку будзе ня рух наперад, а таптаньне на адным месцы ды таўчэньне вады ў ступе—будзе кара, а за карою дуплё.

А што-ж,—калі нас спытаюць, — беларуская мастацкая літаратура, якава яна? Ці зьяўляецца яна формаю аб'ектывізацыі эмоцыянальнага пазнання сьвету, здабытага вопытам беларускай душы? А як і якімі шляхамі йдзе беларуская творчасць, ці ёсць перад ёю вяршыны, ці ўзьнімаецца яна да іх? А што ў сучасны момант, ці разьвіваецца яна йдучы наперад, ці толькі топчацца на адным месцы? Ці бачаць сучасныя яе прадстаўнікі вяршыну, на якую павінна ўзыйсці беларуская літаратура сёння? На такія пытаньні можна сьмела і шчыра адказаць сёння-ж: так, усё гэта ёсць, а таксама ёсць і трэскі на хвалях. Мінулае нашай літаратуры—гэта ажыццяўленьне багатага вопыту беларускай душы, які яна здабывала ў змаганьні за сваё вызваленьне і разьнявольненне ад розных насланых пут, хоць-бы, скажам, такіх, што называліся чужымі людзьмі такімі назвамі, як „мужык“, „хлоп“, „быдла“ і інш. Беларуская літаратура ў мінулым узнімалася ўверх іменна шляхамі гэтых вопытаў, і ў сучасны момант сярод яе прадстаўнікоў ёсць сапраўдныя і вялікія поэты і пісьменьнікі, якія ў сваіх творчых лябораторыях, сынтэзуючы вопыты сваіх папярэднікаў („прыпускаюцца ў даліны“) і робячы адпаведныя з іх вывады, узнікаюцца вышай і адкрываюць новыя вобразы існага. Пра гэта шуміць нам сёння „Трысьцё“, пра гэта нам сёння звоніць яго песьня¹⁾. У звоне гэтай песьні чуецца адказ на пытаньне, якое так трывожила Янку Купалу, калі ён казаў „і паняў хто шчыра той агонь і мора, што гарыць, бушуе і аб чым гавора“. А калі глянеш у само трысьцё, угледзіш тыя пуцяводныя зоркі ў студні са сьлязамі, пра якія казаў Максім Багдановіч. І радасьцю сэрца хвалюецца, калі бачыш, што беларуская літаратура ў хвалях сучаснасьці мае свае вяршыны і ўзьнімаецца да іх з даліны сынтэзаваньня вопытаў мінулага, каб адкрыць новыя вобразы існага.

Падыйдзі да трысьця, што ля рэчкі шуміць, і ты адчуеш і ўгледзіш гэтыя новыя вобразы, але, каб іх зразумець, трэба перад гэтым прайсці па лябораторыях творчых даліны мінулага, трэба пазнаць здабыткі вопытаў ужо пройдзенага шляху беларускай літаратуры. У нас-жа ў адносінах ускрыцьця і пазнання здабыткаў мінулага так мала зроблена, калі не скажаць—нічога, што зусім ня дзіва пачуць ад падышоўшага слу-

¹⁾ Уладзімер Дубоўка, — „Трысьцё“, вершы. Менск 1925 г.

хаць трысьцё такі сказ, як „у душы поэта—чорт зламае карак“. Поэта гэта перададчуў, калі папераджае падышоўшага: „Ці-ж я буду скардзіцца на крыўду“... Так, зусім ня тая пара, каб скардзіцца і нават не шкадаваць—марна сілы траціць, а пара ўпартай працы. Сыцісьні жаль свой і скаргу ды адкінь іх, як непатрэбнае, а бярыся за працу і працуй, і працуй, покуль сілы хваціць—такі просіцца на вусны вывад, калі чуеш шмат ад каго: „у душы поэта—чорт зламае карак“.

Я слухаў сёння „Трысьцё“ і перад маімі вачыма паўстаў новы вобраз існага, вобраз у гэі поўнасьці, у якой яго здабыў poeta Ўладзімер Дубоўка з свайго душэўнага вопыту. Але тут я ня буду казаць пра гэты вобраз у яго цэльнасьці, ня буду казаць і пра шырынню і глыбіню яго паўнаты. Я хачу тут крануць адну з яго старон—гэта сынтэтычнасьць яго ў адносінах да здабыткаў мінулага ў беларускай літаратуры, як яна праявілася ў душэўным вопыце Ў. Дубоўкі над існасьцю і граніцамі валявых магчымасьцяй чалавечага „я“. Поруч-жа з гэтым я хачу ўскрыць вопыты з даўнай вобласьці ў папярэдняй поэзіі, у поэзіі мінулага, каб паказаць адначасна тую глыбіню, якая рэалізавана песьнярамі ў беларускай поэзіі. Гэтыя вопыты ажыцьцёўлены ва ўмоўных формах выказаў і рэалізаваны ў вершах, характэрнаю адзнакаю якіх зьяўляецца ўмоўнасьць. Самы вопыты рабіліся ў такіх формах, як „хацела-б быць“, „каб я быў“, „эх, як я-б хацеў“.

Першы вопыт быў зроблены Цёткаю (А. Пашкевіч) і аб'ектывіраны ў вершы „Я хацела-б“... Цётка кажа: „хацела-б быць зярном пшаніцы“, потым: „хацела-б быць я рэчкай быстрой“... і ўрэшце: „або ветрам абярнуся“. Тут Цётка разьвівае клубок сваіх жаданьняў ва ўмоўнай форме. Яна нібы сама сабе кажа: каб я магла стацца зярном, рэчкай або абярнуцца ветрам, я-б хацела імі быць; з тымі магчымасьцямі, якія заложаны ў зерні, рэчцы і ветры, я-б здолела ня толькі разгарнуць свае жаданьні ў шыркi (узрасьці на ніве вёскі, рэчкаю абегчы край свой, дзе напайць, а дзе—скупаць, украсьці сонца і г. д.), але-б ператварыла іх у дзейнасьць; толькі-ж я не магу імі стацца, не магу выскачыць з рамак чалавечых магчымасьцяй, ды гэта і супроць прыроды, значыць ня варта дарма і хацець. Выходзіць так, нібы Цётка сама сябе пытае,—ну што карысьці з таго, што я хацела-б быць і тым, і тым, зрабіць і тое, і другое, гэта не

ў магчымастьцях чалавека, а раз так, то ці варта дарэмна траціць энэргію на нязбытачныя жаданьні, ці варта нават так хацець. Такі сэнс умоўнай формы: „хацела-б быць“. Вось чаму Цётка пасья пералічэньня і выяўленьня шырыні магчымых жаданьняў ставіць клічнік і недаказ, тым самым надаючы магчымастьць другою рабіць адпаведныя вывады.

З другога боку, гэтым выяўленьнем магчымых жаданьняў Цётка паказала, што існасьць жаданьняў чалавека не абмяжоўваецца рамкамі чалавечых магчымастьцяй, што яны за іх куды шырэі, але гэта ня значыць, што чалавек павінен даваць ім волю бескарысна разьвівацца і адбіраць яго сілы і энэргію на гэта разьвіваньне, хоць-бы гэта было разьвіваньнем самых добрачынных жаданьняў. Праўда, Цётка нічога пра гэта ня кажа ў вершы, але гэта яе ўнутраны вопыт, і яна дала магчымастьць яго пазнаць праз форму яго рэалізацыі („хацела-б быць...“ і недаказ). Цётка гэтым вопытам пазнала, што лепш разьвіваць свае жаданьні ў рамках чалавечых магчымастьцяй, якія ў сілах ператварыць гэтыя жаданьні ў дзейнасьць і дзейнасьць. У праціўным выпадку будзе разрыў між жаданьнямі (марамі) і дзейнасьцю і, як вынік гэтага разрыву, — туга і сум („...так абняціся з зямлёю, каб нас ніхто разьняць ня мог!..“).

Апроч таго, з гэтага вершу вась яшчэ якая адсвечваецца старана душэўнага вопыту Цёткі. Яна кажа, што, будучы зернем пшаніцы і рэчкай быстраю, яна-б служыла волі ўбогай вёскі і роднага краю („даць хлеб смачнейшы трошкі“, „больш сьвету людзям даць“, „родны край усюды сьпіць“ і г. д.). Чаму так кажа Цётка, чаму ў яе зьяўляюцца такія жаданьні? Хіба зьявы прыроды, якімі-б яна хацела быць, ня служаць чалавеку? Выходзіць, што не, іначай няма адкуль зьяўляцца падобным жаданьням. Калі-б была яна гэтымі зьявамі, яна-б выявіла іх магчымастьці, карысныя для чалавека. Значыць, у даных зьявах ёсьць і карыснае і некарыснае для чалавека, і Цётка сваім душэўным вопытам адчувае пераважнасьць выяўленьня некарыснага для людзей. Зьявы прыроды, самыя блізкія чалавеку, яшчэ не на службе ў яго; не жаданьні і воля чалавека кіруе імі сабе на спажытак, а наадварот, яго воля знаходзіцца пад уладаю прыроды. І Цётка як-бы кажа: вась гляньце, каб я была пшаніцаю і рэчкаю, колькі-б я прынесла чалавеку карысьці і тым самым у чалавечае жыцьцё ўліла-б хоць каплю шчасьця,

долі". Гэта значыць, што шчасьце і доля чалавека можа быць у яго-ж руках, калі ён прасякне і пазнае магчымасьці прыроды ды скарыстае іх у сваіх інтарэсах. Такім чынам, Цётка пазнае шырыню магчымасьцяў чалавека і яго сілы. Сілы чалавека, а тым больш вёскі і народу, вялікі, калі яны ня трацяцца на жаданьні, якія выходзяць з рамак чалавечых магчымасьцяў ператвараць іх у дзейнасьць, а наадварот, накіроўваюцца на пазнаньне аकोльнага жыцьця, на пазнаньне прыроды і на падпарадкаваньне іх магчымасьцяў волі чалавека. Шчасьце і доля залежыць ад самога чалавека, самой вёскі, самога краю.

Але Цётка ў вершы „Я хацела-б“ ня спыняецца на вопыце над жаданьнямі. Яна, пазнаўшы іх марнасьць па-за рамкамі чалавечых магчымасьцяў ператвараць іх у дзейнасьць і дзейнасьць, робіць яшчэ адзін вопыт, які выклікае пры рэалізацыі яго ў вершы нават зьмену рытму самога вершу. Калі перш Цётка казала: „Хацела-б быць зярнём пшаніцы“..., „хацела-б быць я рэчкай быстрой“, то потым яна кажа: „Або ветрам абярнуся, ды над сьветам палячу“... Тут яна як-бы ўспамінае народную веру ў магчымасьць раптоўнага абарачэньня чалавека ў тое, што ён захоча, і сілаю свайго адчуваньня недарэчнасьці гэтай веры яна безашчадна яе разьвенчвае ў сваім душэўным вопыце. Цётка бачыць, што „ў нас цёмна, край наш хмурны, як замёршы, людзі спяць“, бачыць народнае маўчаньне, і яна як-бы ставіць пытаньне, калі ты верыш у магчымасьці абарачэньня, то чаму-ж ты, край наш хмурны, ня думаеш нават захацець, каб у той-жа момант і абярнуцца ў край сьветлы, каб у той-жа момант абудзіцца для новага жыцьця? Ты ня можаш, значыць вера гэта бязмоцна, значыць сілы, што йдуць на гэту веру, прападаюць дарэмна? І гэта так, бо даная вера выходзіць за граніцы людзкіх магчымасьцяў. І зноў просіцца пытаньне—ці ня лепш гэтыя сілы накіраваць на веру ў самога сябе ды на ператварэньне магчымасьцяў, зьмешчаных у граніцах чалавека і народа, у дзейнасьць і дзейнасьць? Сама вера ў абарачэньне—гэта вынік разрыву жаданьняў магчымага і дзейнасьці. І Цётка паказвае гэта на сваім душэўным вопыце. Яна ў другой частцы разглядаемага вершу як-бы кажа: ну, умовімся, што я абярнуся ветрам і буду кружыцца, віцца, біцца, ламаць хаты, нават скаргу „ў зьвёзды здам“, нават буду іх „на суд зваць“, ну, што з гэтага выйдзе?

Цётка абрывае верш недаказам. Наадварот, яна, каб стала ветрам, дык зорам занесла-б такую скаргу: „я там віўся, я там біўся, я ім хаты паламаў, але ўсё-ж я не дабіўся, каб народ свой голас даў!..“ Што гэта знача, ці ня тое, што ні вецер, ні зоры тут ня прычыны, што доля як чалавека, так і народу ў ім самім, а калі яе няма, то толькі таму, што сілы свае чалавек ці народ скіраваў ня ў той бок, што ён іх рэалізаваў у жаданьнях-марах або веры ў павіннае і магчымае, адарваных ад зямлі, ад дзейснасьці? Не дарма-ж Цётка абрывае недаказам верш і ня кажа, ці паслухалі-б зоры яе скаргі, ці зышлі-б яны на суд. Яна ведае, што падобныя жаданьні і падобная вера зусім бескарысны, яны нясуць толькі да разрыву чалавека з дзейснасьцю і дзейнасьцю. Таму і ня кажа Цётка ці зышлі-б зоры на суд, і тым самым як-бы констатуе, што сьвет ад гэтых мараў ня зьменіцца, якім быў, такім і будзе, прырода сама па сабе ня прычынец людзкіх адносін. У прыроды ёсьць свае магчымасьці, у чалавека—свае. Усе яны разьмяркованы ў пэўных граніцах. І шчасьце чалавека ў адпаведнасьці жаданьняў яго магчымасьцям, у роўнаважнасьці між імі. Ёснасьць-жа магчымасьцяў у сіле дзейнасьці чалавека, якая зьмяшчаецца ў ім самым да ў пазнаньні і падпарадкаваньні сваёй волі магчымасьцяў прыроды. Такі вопыт Цёткі, рэалізаваны ў вершы „Я хацела-б“. Так, Цётка кажа „хацела-б быць“ і тым і тым, але ня кажа, што яна „хоча быць“ ім. Як відаць, яе жаданьні рэальны і ня выходзяць з меж чалавечых магчымасьцяў ператварэньня гэтых жаданьні ў дзейнасьць; яна бачыць асалоду ў межах рэальнасьці і ёй няма патрэбы гнацца за асалодаю ў сьвет не рэальны; яе краса і асалода ў дзейнасьці, у ператварэньні магчымасьцяў свайго „я“ ў рэальнасьць.

І вось, калі слухаеш песьню „Трысьця“ і чуеш такія словы, як „хай спрунжыняцца мускулаў пасмы, апранаецца зірк твой стальлю“, то і думаецца, ці не перадчуваньне гэта вопыту Цёткі і вопытаў ёй падобных, і ці ня той гэта вывад, які з лёгічнай неабходнасьцю выплывае з падобных вопытаў. Каб-жа лепей зразумець, чаму высока ўзносіцца сіла чалавека і цьвёрдасьць погляду яго і чаму жаданьні скіроўваюцца ў бок яшчэ большага ўзмацненьня гэтай сілы і сталёвасьці погляду, трэба ўспомніць вопыт Якуба Коласа, які рэалізаваны ў вершы бяз назвы „эх, як я-б хацеў“...¹⁾ Гэта іменна вопыт адзінкі рэальных

¹⁾ Я. Колас.—„Водгулье“, стар. 8.

жаданьняў, вопыт пазнаньня ўсёй каштоўнасьці, красы і асалоды ператварэньня рэальных жаданьняў у дзейнасьць і дзейснасьць. „Эх, як я-б хацеў па палёх прайсьцісь і ўпіцца іх пахам, росамі!“ кажа Якуб Колас і далей, ужо адкідаючы „эх, як“, ён снуе свае жаданьні так: „Я хацеў-бы знаць, як аплаціцца праца трудная рук мазолістых, як багаты рост ярыны ў палёх“... і г. д. І просіцца пытаньне, чаму Колас кажа: „эх, як я-б хацеў“; няўжо ў чалавека бывае такое становішча, што нават і хацець нельга, ня дзівячыся ўжо з таго становішча, калі нельга жаданьні рэалізаваць у дзейснасьць. А яно аказваецца бывае. Я. Колас сам адказвае на гэта пытаньне. „Толькі-ж мне няма сьветлай волечкі, і з турмы ніяк мне ня вырвацца!“ Вось становішча, калі чалавек ня ўласьцен над сабою, а значыць, і над сваімі жаданьнямі. Гэта становішча, калі чужая воля ўрываецца ў душу чалавека і там пачынае наводзіць свае парадкі, пачынае выціскаць усе яго ўласныя магчымасьці стаўленьнем у душы розных платоў і загародак ды межаваньнем яе на „гэта можна“, а „гэта не“. У такі вась момант і пазнае чалавек цану рэальных жаданьняў, тых жаданьняў, якія льга ператварыць у дзейнасьць, словам рэалізаваць. І сапраўды, гэта так. Колас, дапусьціўшы магчымасьць прахаджэньня на палёх, зусім не ліціць ад іх у нязьведаную даль і зусім ня думае нават цешыцца жаданьнямі па-за межнага, наадварот, ён кажа, што хацеў-бы знаць, як аплаціцца праца, як багаты рост ярыны, пра што думае мужык-рольнік і г. д. Коласу мілы вась гэта блізкае, рэальнае і магчымае ня толькі ў жаданьнях, але й дасягненьнях,—так адкрываецца ў яго душэўным вопыце каштоўнасьць жаданьняў, якія роўнаважны чалавечым магчымасьцям, так адкрываецца і краса, і асалода іх, якая крыецца ў ператварэньні жаданьняў у дзейнасьць і дзейснасьць. Вось чаму Я. Колас кажа: „эх, як я-б хацеў...“ Ён як-бы баіцца нават захацець, баіцца разрыву жаданьняў з магчымасьцямі. Але ў становішчы нявольнага гэты разрыў няўхільны, і туга, як плод гэтага разрыву знаходзіць сваё выйсьце ў песьні, як той магчымасьці, на якую не лягла яшчэ рука чужой волі.

Такім чынам, з вопытаў Цёткі і Я. Коласа мы пазнаем шырыню і разгон жаданьняў чалавека і бачым ацэнку іх. У вопыце Цёткі бачым асуджэньне жаданьняў, якія цягнуць чалавека да разрыву з дзейнасьцю, пераступаючы межы магчымась-

цяй, а ў вопыце Коласа замілаваньне да жаданьняў рэальнага і дзейнага парадку. Адначасна і Цётка і Я. Колас бачаць красу і адчуваюць асалоду яе ў рэалізацыі жаданьняў магчымага. Поруч з гэтым яны ў сваіх вопытах адкрываюць адзін з куткоў таго „ёсьць“, якое зьмяшчаецца ў чалавеку, а іменна, яго імкнэнасьць тварыць добрае, станоўчае для роднага краю і яго людзей працы, пры гэтым ёсьць намёк на існаваньне і чужой волі. Поўны-ж вобраз данай імкнэнасьці з устанаўленьнем гэтай сутнасьці жыцьця, якую абумоўліваецца гэта імкнэнасьць, адкрывае сваім душэўным вопытам Янка Купала ў вершы „Каб я князем быў“¹⁾. І калі Цётка і Я. Колас гэты куток чалавечага „ёсьць“ выявілі ў яго як-бы пасьўным стане, на што паказвае форма „хацела-б“ і „хацеў-бы“, то Купала яго адкрывае ў актыўным, таму і форма ў яго інакшая: „каб я быў, дык я-б зрабіў“.

Янка Купала кажа: „каб я князем быў уладарным гэтых ніў і хат,—быў-бы князем гаспадарным, вёў-бы добры лад“... і гэтак далей: „каб я сонцам залацістым плаваў над зямлёю,—быў-бы сонейкам вячыстым летам і зімою... асьвятляў-бы ўсе дарогі ў ночы і у дзень... раскаліў-бы ўсе на сьвеце пугіланцугі“. Далей, „каб я рэчкай быў міжгорнай на зямлі маёй, быў-бы рэчкай жыватворнай для старонкі ўсёй... на засушаныя кветкі клаўся-бы расой“... Урэшце, „каб я птушкай быў крылатай, пець і лётаць мог, быў-бы птушкай не заклятай... а на крылях нашу думку к богу-бы панёс, крыўду...—ведзьму нашых межаў—беднату і цьму, ўсё-б папраўдзе, як належа, вылічыў яму...“ Зьвярнеце ўвагу, Купала кажа, што каб быў я (чалавек) князем, сонцам, рэчкаю і птушкаю, то быў-бы князем гаспадарным, вёў-бы добры лад, сонейкам (ня проста сонцам) вячыстым, ня клаў-бы ценяў, рэчкай жыватворнай, птушкай не заклятай і панёс-бы крыўду к богу. Купала, як бачыце, кажа, што быў-бы інакшым ад таго, што ёсьць і што ён знае і знаюць людзі. І набягае пытаньне, чаму Купалу не здавальняюць ні князь, ні сонца, ні рэчка, ні птушка такія, якіх ён знае? Ці не таму, што пазнаў ён як-бы дзьве стораны ў іх сутнасьці? Ці не таму, што знае князеў негаспадарных, сонца, ад якога кладуцца і цені, рэчку не жыватворную, не ажыўляючую, нават з нячыстаю вадою, птушку закліяную, якая наво-

¹⁾ Янка Купала.—„Шляхам жыцьця“, стар. 8.

дзіць сьлёзы, якая нікому не нясе крыўды людзкой? Выходзіць, што так, іначай няма адкуль узяцца жаданьням быць не такімі. З другога боку, жаданьні быць інакшымі выплываюць з пазнаньня тых-жа самых аб'ектаў, толькі другой іх стараны. Такім чынам, Янка Купала сваім вопытам пазнае, што сутнасьць усіх рэчаў, пачынаючы ад чалавека і канчаючы праявамі прыроды як жывой, так і няжывой, складаецца як-бы з двух пачаткаў: станюўчага і адмоўнага. З другога боку, Янка Купала адкрывае перад намі вобраз чалавечай імкнёнасьці ў стане, як актыўнасьці і дынамічнасьці ў поўным абхваце. Купала ў гэтым вершы як-бы кажа: каб я (чалавек) быў князем, сонцам, рэчкаю і птушкаю, то чалавек, ажыцьцёўлены ў гэтых постацях, разгарнуў-бы ўшыркі і ўглыбкі да абсалютнага станюўчы пачатак у сабе, гэта знача, рэалізаваў-бы чалавечую імкнёнасьць да абсалютна станюўчага ўва ўсёй яе паўнаце. Але Купала робіць гэты вопыт у форме ўмоўнай, у форме „каб я быў“, значыць ён ведае, што чалавек не такі, якім яму хацелася-б яго бачыць, і ня можа пераажыцьцяўляцца ў постаці не чалавека, бо гэта выходзіць з меж яго магчымасьцяй, бо гэта супраціўна самой прыродзе. Ды, апроч таго, пазнаньне Купалы кажа яму, што і ў самой прыродзе станюўчае не абсалютна, што ёсьць і адмоўнае. Ёнасьць прыроды па яго пазнаньні, забытым душэўным вопытам, змяшчаецца ў існаваньні станюўчага і адмоўнага пачаткаў, узаемадзеяньнем якіх, іначай кажучы, вечным іх змаганьнем між сабою, вечным адмаўленьнем аднаго другім, абумоўліваецца дынамічнасьць існага, абумоўліваецца само жыцьцё. Чалавек-жа толькі частка гэтай прыроды, значыць, ясна, што і яго існасьць складаецца з дзвюх гэтых старон, што і яго існасьць характарызуецца ажыцьцяўленьнем у яго постаці гэтых двух пачаткаў: станюўчага і адмоўнага. Пры гэтым ясна таксама і тое, што магчымасьці чалавека, як часткі прыроды, ня могуць раўняцца магчымасьцям цэлага—самой прыроды. Цэлае больш за частку, прырода мацней за чалавека, яе магчымасьці шырэйшыя ад магчымасьцяй чалавека. Але гэта яшчэ ня значыць, што чалавек зусім бясьсільны. Праўда, ён слабы перад прыродаю, але не бясьсільны, аб гэтым сьведчыць той вобраз чалавечай імкнёнасьці і прасячнасьці ў пазнаньні магчымасьцяй прыроды, які адкрыты перад намі душэўным вопытам Янкі Купалы.

І не дарма Янка Купала гаворыць, каб я быў сонцам, то ня клаў-бы цені, асьвятляў-бы ўсе дарогі ў дзень і ў ноч, распаліў-бы пугы-ланцугі. Сапраўды, чалавек, прасякнуўшы ў магчымасьці прыроды і імі адпанаваўшы („быў-бы“, Купала кажа), становіцца зусім не такім бяссьільным, як гэта каму здаецца, хто распрацоўваў у мастацкай літаратуры тэмы аб нікчэмнасьці чалавека перад тварам прыроды. Вось якое „ёсьць“ адкрываецца ў душэўным вопыце Янкі Купалы.

Але Янка Купала, пазнаўшы магчымасьці чалавека, вакольных абставін і прыроды, пазнаўшы ў сваім вопыце слабасьць чалавека перад прыродаю, пазнаўшы сваю абмяжованасьць, усё-ж здолеў стаць вышэй нават над гэтым вопытам, здолеў і яго скарыстаць матэрыялам для свайго сьпеву. Сэрца поэты і гэтым п'яе і п'яе ў параўнальна спакойных і апавядальных тонах. Якая моц песьні! І просіцца вывад, што ёсьць у чалавека такое, што мацней ад усяго, і гэта што ёсьць песьня-музыка, ёсьць творчая існасьць чалавека. І сапраўды, мы-ж бачылі, як Купала кажа: „каб я быў“, бачым такі рызыкаўны ўзлёт жаданьяў, бачым і ўсьвядомленасьць яго ў немагчымасьці чалавека быць у жаданых постацях, бачым, якое глыбокае прадоньне ўтвараецца між жаданьнямі і магчымасьцямі, між марамі і дзейнасьцю, і, аднак-жа, ня глядзячы на ўсё гэта, няма крушэньня чалавечага сэрца, бо poeta ўзьнімаецца вышэй і песьняю пракладае мост над прадоньнем, каб ня спыняць свайго ходу наперад, а ісьці бязустанку ўсё далей і далей, і вышэй. Дзякуючы гэтай творчай існасьці, для поэты і самы сьвет увесь, нават з яго прадоньнямі, уяўляецца як-бы нейкая дзівосная гармонія, у якой ёсьць усякія гукі і акорды: ад самых нізкіх аж да самых высокіх, ад адмоўных і да станоўчых. Адным словам, на сьвеце як-бы пануе паўната, і душа поэты—гэта як-бы фокус гэтай паўнаты, яе невялікае люстэрка, яе адбітак, яе „чарка“. Такі душэўны вопыт і Цёткі, і Я. Коласа, і Янкі Купалы, толькі ў гэтага апошняга вопыт гэты рэалізаваны паўней (асабліва ў вершах „Мая думка“, „Вячэрняя малітва“, „Граюць песьні“ і інш.). Адкрытае гэтымі вопытамі пазнаў быў яшчэ Максім Багдановіч і, пераверыўшы яго ўласнай практыкай, сынтэзаваў у невялічкім вершы „Возера“¹⁾. У гэтым вершы М. Багдановіч проста констатуе факт такіх адчуваньняў:

¹⁾ М. Багдановіч.—„Вянок“, стар. 16.

У чарцы цёмнай і глыбокай
 Плешча, пеніцца віно;
 Хмелем сьветлым і халодным
 Калыхаецца яно.
 І хістаецца асока,
 І шуміць высокі бор,
 А ў душы не замаўкае
 Струн вясёлых перабор.

Як бачыце, у душы поэты струны, і ў даным выпадку „не замаўкае струн вясёлых перабор“, бо „ў чарцы цёмнай і глыбокай плешча, пеніцца віно“, бо „хістаецца асока, і шуміць высокі бор“. Гучэньне гэтых струн ёсьць водгульле самой прыроды, струны не замаўкаюць, бо яны перабіраюцца рукою самой прыроды. Але констатаваньне факту гучэньня вясёлых струн не выключае і адваротнага. Не дарма М. Багдановіч кажа: „не замаўкае“, а тым самым не выключае магчымасьці замаўканьня вясёлых струн і існаваньня ў душы струн невясёлых, якія пачынаюць гучэць, калі іх пачне перабіраць адпаведная ім рука, а ўсяго найчасьцей рука вакольнага людзкаго жыцьця, людзкіх адносін і г. д. І гэта так як у Багдановіча, так у Купалы, так у Коласа, так і ў Цёткі. І ці ж не сынтэзаваньнем вопытаў усіх гэтых поэтаў, і ці не адпаведным вывадам з пераадчутай гэтай практыкі і свае ўласнае гучыць песьня ўладзімера Дубоўкі ў „Трысьці“, калі гучыць такімі словамі:

... І засохне прыбалотны хмызьвяк,

Калі песьня журбу не прагоніць...

а далей яшчэ мацней:

Калі песьня журбу не прагоніць,—

Яе не адкіне далонь!

Якая глыбокая прасягнасьць у душы-студні са сьлязамі!
 Якое глыбокае зразуменьне бушаваньня мора, гарэньня агня і іх гаворкі ў чужых грудзях!

Але зьвернемся яшчэ да Янкі Купалы, да таго вобразу, які ім адкрыты ў вершы „каб я быў“. Купала кажа, што каб быў не закліяю птушкаю, то на сваіх крыльях панёс-бы к богу ўсе крыўды „і ўсё папраўдае, як належыць, вылічыў-бы яму“. У гэтых радках разьвенчваецца сам бог у яго звычайным для народу і абыдзеным разуменьні. І сапраўды, як вяліка гэта крыўда, якая-б была занесена птушкай не закліяю і

вылічала яму (богу)! Яна ня толькі ў тым, што сярод людзей няма добрага парадку, не пануе права і закон, што сярод людзей бедната ды цыма (праявы адмоўнага). Яна, гэта крыўда, і ў тым, што ў самой прыродзе ёсьць адмоўны пачатак (ад сонца кладуцца цені, ад сонца дзень і ноч, рэчкі ёсьць не жыватворныя, не ажыўляючыя, вада ёсьць і нячыстая, птушка заклятая, як гэта знаходзім у пазнаньні Купалы). А прырода-ж, як і наогул усё, што ёсьць на сьвеце згодна веры, створана богам, значыць, ім створаны, ад яго выходзяць і два пачаткі: станоўчае і адмоўнае; значыць сам ён—асоба з двума пачаткамі: з адмоўным і станоўчым, бо калі-б ён быў увасабленьем толькі аднаго пачатку, скажам, станоўчага, то адкуль-бы ён узяў узор для стварэньня адмоўнага, калі тварыў усё „па свайму вобразу і падобію“; значыць ён, сам, увасабленьне або двух пачаткаў, раз гэтыя пачаткі існуюць ува ўсіх яго творах. Іначай кажучы, ён сам растапляецца ў сваіх тварэньнях—у прыродзе. Прырода і бог у душэўным вопыце Янкі Купалы значаць адно і тое-ж, зьліваюцца ў адным прадстаўленьні існага. Такім чынам, разьвенчваецца бог рэлігіі, бог абыдзённага разуменьня. Купала як-бы кажа, калі ёсьць бог, то сутнасьць яго тоежсамна прыродзе, ён толькі ўвасабленьне існых у прыродзе двух пачаткаў: станоўчага і адмоўнага, ён—сама прырода; большага ад прыроды, вышэйшага ад яе—няма. Вось чаму і верш свой Купала абрывае недаказам пасья апошніх слоў: „усё-б папраўдзе, як належа, вылічыў яму (богу)“... і экспэрымэнт свой спыняе. Ён ня кажа „каб я богам быў“, бо ў гэтым Купала не адчувае патрэбы, дый ня знае ён такога бога, які-б быў інакшым ад самой прыроды і быў-бы вышэй ад пазнаных ім існуючых ува ўсёй прыродзе двух старон яе існасьці: адмоўнай і станоўчай. Бог і прырода—гэта адно і тое-ж, а над прыродаю Янка Купала зрабіў экспэрымэнт і ўгледзеў, што ў ёй пануюць два пачаткі, дзьве сілы: станоўчая і адмоўная, і што само жыцьцё-рух абумоўліваецца гэтымі сіламі. І калі-б Купала сказаў: „каб я богам быў“, то яму прышлося ўжо сказаць, што ён зьнішчыў-бы адмоўнае ўсё і пакінуў-бы сьвет адной станоўчасьці і гэтым самым зьнішчыў-бы само жыцьцё, самы рух. Але для Купалы жыцьцё даражэй усяго, і толькі ў жыцьці ён і можа адчуваць красу, хараство, і таму ён ня ўзьнімаецца на такі рызыкаўны крок, а абрывае

верш недаказам, бо, пры ўмове захавання жыцця-руху за словамі „каб я богам быў“, яму не аставалася нічога іншага зрабіць, як толькі паўтарыць ужо зроблены вопыт. Вось чаму Купала абрывае вопыт, ставіць недаказ і ня цікавіцца нават тым, як-бы бог паглядзеў на прынесеную яму крыўду і на ўсе вылічэнні бядот і бед птушкаю. І гэта зразумела чаму, бо, папершае, раз чалавек змог-бы ператвараць вызначаны Купалам круг жаданняў у дзейнасць, то што яму тады некi там бог, чалавек сам тады раўня богу; а, падругое, раз бог раствараецца ў прыродзе, раз вышэй ад прыроды няма другога бога, то зразумела, што няма ад каго чакаць і адказу на вылічэнні; і, патрэчае, як вывад з папярэдняга: раз існасць прыроды, а значыць і чалавека, як яе часткі, змяшчаецца ў існаванні дзвюх асноўных сіл: станоўчае і адмоўнае, раз само жыццё абумоўліваецца гэтымі сіламі, іх вечным узаемадзеяннем і адмоўленнем адной другою, то дарэмна чакаць аднекуль (у даным выпадку, ад бога) якой-бы ні было дапамогі—прыходзіцца пакласьціся толькі на свае ўласныя сілы, толькі ўласнымі сіламі перамагаць і крыўды, і бядоту, і цьму.

Цікава яшчэ заўважыць, што Купала ня ўзнімаецца да выклічу: „зруйнаваў-бы ўсё са злосьці, збудаваў-бы новы сьвет“, да якога даходзіць, потым Міхась Чарот. Купала такога эксперымэнту ня робіць. Ён, як мы ўжо бачылі, абмежаваўся самым большым—гэта тым, што вылічыў-бы ўсе крыўды яму (богу). І зноў-жа такi, гэта зразумела чаму. Вобраз існага, пазнаны Купалам у сваім душэўным вопыце, не дапускае магчымасці руйнавання ўсяго дашчэнт. Купала як-бы не адчувае, што можна прыдумаць што-небудзь лепшае і мудрэйшае, а разам з тым і прыгажэйшае ад самой прыроды і ад заложаных у ёй, а значыць і ў чалавеку, магчымасцяў ажыццяўляць станоўчае да бяэмежнасці.

Купала вельмі востра і тонка адчувае ўсюды „моц жыцця“¹⁾, а гэта самае важнае і самае прыгожае для яго; жыццё для Купалы мацней сьмерці, бо ён знае, што жыццё ня знікае ад сьмерці асобнага індывіда²⁾. А раз гэта так, то рызыкаўна прыдумліваць нешта большае за само жыццё. Такая

1) Я. Купала.—„Шляхам жыцця“, верш „Грайце песні“ на стар. 3.

2) Я. Купала.—„Збор твораў“, верш „На могiлках“, у „Гусельяры“ на стар. 212.

ацэнка і любоў да жыцця адчувалася і з вопытаў Цёткі і Я. Коласа. І вось, у нашы дні, ці не пераадчуваньнем і сынтэзаваньнем гэтых папярэдніх вопытаў і вывадам з іх шуміць „Трысьцё“, калі ў ім звоніць такая песня:

Ня дзівіся: ніколі на сьвеце
Без змаганьня жыцьцё ня дынаміць.
Што такога!—і зоры сьвецяць,
І зямля, як была, пад нагамі...¹⁾

Цётка сваім вопытам адкрыла шырыню чалавечых жаданьняў, паказала вобраз імкнэнасьці; Колас у сваім—паказаў каштоўнасьць рэальных жаданьняў і асалоду ад іх ператварэньня ў дзейнасьць; Купала ў сваім—адкрыў вобраз існага, як прадстаўленьне прыроды і нагул усяго існага ў іх станючым і адмоўным пачатках, паказаў бязьмежнасьць імкнэнасьці чалавека да станючага; Дубоўка-ж, як-бы сынтэзуючы ўсё гэта і робячы адпаведны вывад, гаворыць далей: раз ёсьць дынаміка жыцця, то яна толькі ад змаганьня вось тых самых сіл, якія пазнаў і Купала, а таксама адчувалі Цётка і Колас. І так яно ёсьць. А вось бачце-ж: ёсьць яшчэ і такія, што з гэтага дзівяцца (нават і з тых, хто сам перачуў калісь усё гэта!). Ну, што-ж тут дзіўнага, што жыцьцё без змаганьня ня дынаміць? Хіба гэта перашкаджае існаваць прыгожаму, існаваць гармоніі і хараству (...і зоры сьвецяць, і зямля, як была, пад нагамі“...)? Не, нават больш таго, хараство гэта ня толькі ў зорах, а яно і ў самой дынаміцы жыцця, у змаганьні, проста ў жыцьці, яно і ў тых магчымасьцях, якія заложаны ў чалавеку (гэта чырвонай ніткай праходзіць амаль праз усё „Трысьцё“) і якія льга рэалізаваць (...зямлі... пад нагамі“...).

А ўсё-ж такі дзівяцца?!—ну што-ж такога!.. Нам сьвецяць зоры ў студнях са сьлязамі!..

Прыпусьціся ў даліну з узвышша,
Каб узняцца ізноў, і—вышай!

Але вернемся яшчэ раз назад. Мы ўжо зазначалі, што Купала ў сваім вопыце ня ўзьнімаўся да выклічу „зруйнаваў-бы ўсё са злосьці“... Такі вопыт перажыў у сваіх адчуваньнях Міхась Чарот і рэалізаваў яго ў форме, падобнай да купалаўскай, а іменная: „каб я быў“²⁾. Чарот пачынае з птушкі

1) Ул. Дубоўка.—„Трысьцё“, верш „Ня дзівіся“ на стар. 3.

2) М. Чарот.—„Завіруха“, верш „Каб я быў“ на стар. 97.

крылатай і кажа, каб быў ёю, то „пеў-бы песьні весялушкі там, дзе сьлёзы лье ратай“. Далей—каб рэчкай, то мужыцкі лёс так далёка-б занёс, што яго не знашлі-б са сьвечкай; каб кветкай, то „расьцьвітаў-бы кожны год на няўродлівым палетку“; каб сонцам, то першым стаў-бы сьвяціць у ваконцы бедным людзям; каб зоркай, „то глядзеў-бы на надворкі там, дзе вечна цемната“ і, урэшце, як-бы незадаволены ўсім гэтым, Чарот заканчвае так:

Каб я быў ня тым, хто ёсьць я,
Каб я быў, кім быць мне сьлед,
Зруйнаваў-бы ўсё са злосьці,
Збудаваў-бы новы сьвет.

Вось у гэтым і адкрываецца вобраз бязвыходных супярэчнасьцяў.

Я загадзя тут мушу сказаць, што, быць можа, паэта зусім пра іх ня думаў, але ён іх пераадчуў у той момант, калі рэалізаваў свае адчуваньні ў форме вершу, а сапраўды-ж мастацкі твор зьяўляецца формаю ажыцьцяўленьня ня столькі вобразу думак-мысьлі, колькі вобразу адчуваньняў. Я гэта кажу к таму, што, быць можа, калі-б Чарот пра гэта думаў і даны верш быў вобразам мысьлі, то магчыма, што ён не асьмеліўся-б яго паказаць і, такім чынам, мы былі-б пазбаўлены магчымасьці пазнаць глыбіню чалавечых адчуваньняў. Верш-жа „Каб я быў“... зьяўляецца сапраўды мастацкім вершам.

Я ня буду тут казаць пра шырыню чалавечай імкнёнасьці, пераадчугай Чаротам у даным вопыце адчуваньняў. Яна вельмі відочна сама па сабе, асабліва-ж яшчэ, калі параўнаваць верш Чарота з падобным вершам Я. Купалы. Тут мне хочацца зьвярнуць увагу вась на што. Чарот, адкрываючы шырыню чалавечых жаданьняў, паказвае магчымасьць іх ператварэньня пры пэўных умовах, у пэўных абмяжованасьцях і проціастаўленьні гэтых жаданьняў дзейнасьці. Так, ён кажа, што каб быў птушкаю, то пеў-бы песьні там, дзе сьлёзы лье ратай, або каб рэчкаю—то далёка-б занёс мужычы лёс, кветкаю—расьцьвітаў-бы па няўродлівых палетках, сонцам—сьвяціў-бы бедным людзям, зоркаю—глядзеў-бы на надворкі, дзе вечна (заўважце!) цемната. І вась выплывае пытаньне, а што рабіла-б і дзе пела-б птушка, калі-б ратай ня ліў сьлёзы; што насіла-б рэчка, калі-б мужычага лёсу (іменна: лёсу!) зусім ня было; дзе

расьцьвітала-б кветка, калі-б ня было няўродлівых палеткаў і не расло палыну і асоту; каму-б сьвязаўла сонца, калі-б бедных людзей ня было; куды-б глядзела зорка, калі-б па надворках ня было вечнай цемнаты? Іначай кажучы, каб ня было адмоўнага, як процістаўленьня станоўчаму, то як-бы разьвіваліся чалавечыя жаданьні і чалавечая імкнёнасьць рэалізаваць гэтыя жаданьні? Вось якое пытаньне выплывае з-за Чаротаўскіх вобразаў. Але за вобразамі стаіць пункт. Выходзіць, што яны зьяўляюцца констатаваньнем вобразу існага ў яго станоўчым і адмоўным станоўленьні, як гэта мы бачылі і ў Купалы. Але далей Чарот кажа, што каб быў ня тым, чым ёсьць, то „зруйнаваў-бы ўсё са злосьці, збудаваў-бы новы сьвет“. А які?—? Зруйнаваць усё—ці ня значыць гэта, што ня выключаць і дынамікі жыцьця і самога жыцьця, наогул усіх асноў сьветабудовы? „Усё“—гэта вельмі шырока! Але калі разумець „усё“ толькі як адмоўнае, то значыць, пад словамі „збудаваў-бы новы сьвет“ застаецца толькі станоўчае: „Новы сьвет“, як выходнае ад будаўніка, само будаваньне, як процэс рэалізацыі жаданьняў гэтага будаўніка, і сам будаўнік у такім становішчы, у якім апынулася-б „я“ Купалы, калі-б ён сказаў: „каб я богам быў“. Як-жа выглядаў-бы гэты „новы сьвет“ пры ўмове, што зруйнована „ўсё“ (у разуменьні хоць-бы толькі адмоўнага)? Ці не падобен ён быў-бы мёртвай і жудаснай цішыне, бліскучай аднастайнасьці бяскрайняй пустэчы? Ці не замерла-б усё, ці не абярнулася-б усё ў халодны, ледзяны, бліскучы пакой? Ці ня сталася-б статыка вынікам будаваньня таго, хто быў-бы ня тым, чым ёсьць, замест дынамікі? Гэта адно з магчымых дапушчэньняў, калі шыр застаецца без берагоў. Да слова сказаць, нядарма Я. Колас у поэме „Сымон Музыка“ ўзьняўся да такога выклічу, як: „Ды што нам у тым прасторы? Што нам шыр без берагоў“... Гэты выкліч, ці не зьяўляецца ён вынікам адчуваньняў, падобных вась да адчуваньняў умоўнага становішча—„каб я богам быў“. Але далей! Чарот кажа, што зруйнаваў-бы ўсё са злосьці (я падкрэсьліваю), каб быў ня тым, чым ёсьць. Праўда, пад „усё“ падыходзіць і сама „злосьць“, хоць Чарот нічога ня кажа, ці зруйнаваў-бы ён і яе (як нешта адмоўнае). Пры дапушчэньні-ж, што „злосьць“ асталася-б у самым будаўніку, выплывае пытаньне, ці не разлаваўся-б ён урэшце і на сваё тварэньне, угледзеўшы халодную, бліскучую,

мёртва-пакойную пустэчу—новую сьветабудову? А калі нават і ня так, то пры будаваньні „новага сьвету“ ці не перашла-б гэта нязруйнаваная „злосьць“ (як пачатак адмоўны) ад будаўніка на яго будову, ад тварца на яго тварэньне? Калі-ж дапусьціць такую магчымасьць, то зноў набягае пытаньне: ці ня быў-бы гэты „новы сьвет“ пабудованы ўсё на тых-жа асновах, а іменна: на ўзаемным адмаўленьні і станаўленьні адмоўнага і станоўчага? Такія пытаньні ўсплываюць з-за чаротаўскага вобраза бытнасьці ў бязбытнасьці (быць ня тым, чым ёсьць). Але за вобразамі стаіць пункт. Адным словам, Чарот сваім вопытам адкрыў перад намі ўва ўсёй глыбіні вобраз становішча, калі жаданьні і імкненьні дасягаюць бязьмежнага разгону, да максімуму, а магчымасьці зьвужаюцца да мінімуму ад усьведамленьня ў слабасьці чалавека перад вакольнымі абставінамі і прыродаю (калі зусім не ў бязьсільлі). Гэта глыбокі вобраз вось той прадоннасьці, якая ўтвараецца ў такіх становішчах між мараю і дзейнасьцю. Прадоннасьць гэта роўна распачнасьці чалавека, роўна таму стану душы яго, калі ў ім бярэ перавагу адзін пачатак над другім, асабліва адмоўны, і калі парушаецца душэўная роўнаважнасьць між жаданьнямі і магчымасьцямі гэтыя жаданьні рэалізаваць, калі парушаецца роўнаважнасьць пануючых у душы сіл і ня відна нідзе выхаду, нідзе ня відна броду, каб перайсьці бяздоннасьць. Вось вобраз якой трагэды адкрываецца ў Чаротаўскім вопыце. Для самога Чарота, як поэта-мастака, гэты вопыт, як і ў Янкі Купалы, паслужыў матэрыялам для песьні. Так, „калі песьня журбу не прагоніць, яе не адкіне далонь!“

І ясна, што пасьля такога багацьця вопытаў над існым, пасьля адкрыцьця вобразаў чалавечай імкненьні пры пэўных становішчах жаданьняў і магчымасьцяў чалавечага „я“ і больш таго, пасьля паказаньня адпаведных гэтым становішчам вынікаў, ня прыходзіцца дзівіцца, што жыцьцё без змаганьня ня дынаміць. Нават больш:

...Ня дзівіся—жыцьцё у змаганьні,
дык змаганьне вітай істотай!
Асалоды ня возьмуць, ня зганяць:
хай сьляды твае зайздрасьцю точаць.
Прыпусьціся ў даліну з узвышша,
каб узняцца ізноў, і—вышай!

Гэта лёс на спатканьне вышаў!
 І прэстасьцю сыдзежку нам вышыў.
 Хай спрунжыняцца мускулаў пасмы,
 апранаецца зірк твой стальлю.
 Ня спыняй свайго лёту бяспасна:
 яшчэ ногі ў шляхох ня прысталі!

Такой сынтэтычнасьцю прайдзенага шляху беларускай поэзіі шуміць „Трысьцё“ і звоніць адпаведным вывадам:

Жыцьцю—дай адну ты мэту,
 Адну—бо і сам адзіны.

(„Дзяўчына“).

Так, „Трысьцё“ Ўладзімера Дубоўкі звоніць вяршынай песьняю, звоніць з таго ўзвышша, на якое ўзышла ўжо сёньня беларуская мастацкая літаратура, прашоўшы перад гэтым доўгі і калючаю жарствою ўсыпаны, але слаўны шлях вялікага змаганьня за вызваленьне беларускай душы з насланых пут і ланцугоў. „Трысьцё“ шуміць сягоньня на тым узвышшы, на якім беларуская творчасць здабыла ня толькі права на сваё існаваньне, але здабыла права разгарнуць свае нявычэрпныя магчымасьці ўва ўсёй іх шырыні, глыбіні і паўнаце, казаць *сьвету* сваё новае моцнае Слова—ў песьнях жыць і гарэць!..“ І сёньня гэта Слова з свайго ўзвышша разам з поэтам кажа:

Ці-ж я буду скардзіцца на крыўду:
 У душы поэта—чорт зламае карак.

Я на гэтым хацеў-бы і скончыць свой сёньнешні экскурс у глыбіні беларускай мастацкай творчасці, бо ён зьяўляецца толькі прэлюдыяй да ўваходу ў самую сярэдзіну „Трысьця“ і ў самую гушчу вобразаў пазнаньня „ёсьць“ беларускай поэзіі наогул, якія паўстаюць перад вачыма, калі ўсходзіш на сёньнешняе ўзвышша, на якім шуміць „Трысьцё“. Але, баючыся, каб словы, якімі я скончыў свой экскурс, ня былі зразумелы адваротна, я хачу напамніць толькі адно: дзе ёсьць узвышшы, там ёсьць і даліны, дзе ёсьць вяршыны, там ёсьць і нізіны, „Трысьцё“-ж шуміць на сёньнешняй вяршыне беларускай мастацкай творчасці і звоніць песьняю аб заўтрашняй!.

Уладзімер Дубоўка

Два гады працы „Маладняка“

Аб гісторыі

арганізацыі Ўсебеларускага аб'яднання паэтаў і пісьменьнікаў „Маладняк“ пісалася прыблізна даволі. Нам застаецца толькі караценька спыніцца на асноўных момантах, вызначыць і акрэсьліць іх.

Ад 28 лістапада 1923 г. прашло ўсяго два гады. У нашым стагодзьдзі, калі кожная хвіліна, кожная гадзіна прыносіць з сабою нейкія зьмены ці то ў галіне навукі, тэхнікі, ці то і грамадзкага жыцьця—і два гады набываюць асабліва вялікае значэньне.

Кругабег Вялікага Кастрычніка, кругабег грамадзянскай вайны і окупацый Беларусі немцамі, палякамі ня выклікаў зьяўленьня арганізацыі паэтаў і пісьменьнікаў.

Думалася, што зьнішчыўшы ўсе перашкоды, якія няслі з сабою гэныя окупанты ў галіне політычнага жыцьця і культурнага будаўніцтва, поэты і пісьменьнікі ўжо смела пойдучь разам з рабоча-сялянскімі масамі да Сусьветнай Комуны.

Пачаўся і, можна сказаць, пачаў красаваць НЭП. Гэты самы НЭП палез у кожную шчылінку, у кожную галіну жыцьця. Прышлося адчуць небясьпеку з боку яго і на фронце літаратурным.

У Расіі, напр., у тым часе зьявілася часопісь „Россия“, у якой праводзілася больш-менш захавана, але яскрава тэндэнцыя „вялікай і недзялімай“.

У нас, праўда, гэтакіх зьяў не наглядалася, але тым ня менш *умцаваньне НЭПу і патрэба арганізаванага адпору істму НЭПу і ў літаратуры выклікала арганізаваньне „Маладняка“.*

Адчувалася гэта можа ня зусім сьвядома, але ў поўнай меры сьвядома першыя маладнякоўцы акрэсьлілі сваю мэту

ў дэкларацыі, дзе казалі ажыццяўленьне ідэй марксызму, матэрыялізму і ленінізму ў літаратуры, як адным з сродкаў клясавая змаганьня,—вось лёзунг на наш штандар.

За два гады „Маладняк“ прашоў некалькі этапаў:

а) пашырэнне і ўмацаваньне арганізацыі таленавітымі адзінкамі з шэрагаў рабоча-сялянскай моладзі;

б) праца над палепшаньнем сваёй творчасці з боку ідэалёгічнага і мастацкага;

в) праца па набліжэньні прыгожага пісьменства да шырокіх рабоча-сялянскіх мас.

Пленум Цэнтральнага Бюро „Маладняка“, які адбыўся ў часе 21—23 сакавіка 1925 г., зрабіў падрахункі за першыя два моманты ¹⁾.

І-ы зьезд усебеларускага аб'яднаньня поэтаў і пісьменьнікаў „Маладняк“, які адбыўся ў часе 25—30 лістапада г. г., зрабіў падрахункі за ўвесь час і вызначыў шляхі наступнай працы ²⁾. Вось-жа, у зьвязку з працаю пленуму і зьезду і прыдзецца нам гаварыць аб двух гадох „Маладняка“.

Пашырэнне і ўмацаваньне

арганізацыі ў першыя часы адбывалася стыхійна. Маладыя вясковыя хлопцы і дзяўчаты, вучні сярэдніх і вышэйшых школ—вось асноўная маса, якая йшла ў склад „Маладняка“.

Ад 7 сяброў на 28-XI—23 г.

да 507 сяброў на 28-XI—25 г.—

дыстанцыя вельмі і вельмі вялікая. Немагчыма было-б ні згуртаваць гэткай лік сяброў, ні кіраваць ім належным чынам, каб кіраўнічыя арганізацыі знаходзіліся толькі ў Менску.

Менская група таварышоў з самага пачатку ўзяла правільны кірунак—утварэнне акруговых філій. Першая філія пасля Менскай была ўтворана ў красавіку 1924 г. ў Маскве ³⁾.

¹⁾ Глядзі „Бюлетэнь пленуму ЦБ Маладняка“, Менск, 1925 г.

²⁾ Бюлетэнь зьезду друкуецца і хутка выйдзе.

³⁾ Дарма нейкі невядомы аўтар на старонках „Сав. Бел.“ скардзіўся, што Маскоўская філія існавала... на паперы. Каб ён паклапаціўся запытацца ў тых, хто працаваў у філіі і каля яе,—ведаў-бы, што і маскоўская не засталася заду ад другіх (часопісь „Змаганьне“, выступленьні на студэнцкіх сходках г. Масквы, ва Ўсерасійскім саюзе поэтаў і г. д.).

Затым, паступова, у Віцебску, Полацку, Магілеве, Клімавічах, Воршы, Слуцку, Гомлі, Бабруйску, Барысаве, Мозыры.

Пасьля пленуму, згодна яго дырэктыў, быў зроблены перагляд асабовага складу. Таксама была зьвернута вялікая ўвага на прыём новых сяброў. Гэта дало тое, што ў складзе арганізацыі на апошнія дні камуністаў і комсамольцаў каля 70 проц. І гэта, у сваю чаргу, кажа, што за ідэалёгічны напрамак „Маладняка“ непакоіцца ня прыходзіцца.

Калі раней маладыя таленты нашае краіны гібелі, ня маючы адкуль атрымаць раду, дапамогу, дык у нашыя дні „Маладняк“ у значнай частцы зьнішчыў магчымасьць гэткага занябання.

Ад глухіх куткоў, з вёсак, з далёкіх акруг прыходзяць у маладнякоўскія філіі ўсё новыя і новыя адзінкі. Ня ўсе з іх становяцца ці будуць сапраўднымі паэтамі. У гэтай справе мала аднаго жаданьня. Але затое ўсе яны атрымліваюць таварыскую раду, кірунку. Папрацаваўшы ў філіях, маладнякоўскіх гуртках, некаторыя пакінуць пісаць вершы ці апавяданьні, а большасьць удасканаліцца, пашырыць свой і політычны, і мастацкі круггляд.

І ня толькі пісьменьнікі. Неяк сама-сабой утварылася пры „Маладняку“ сэкцыя выяўленчага мастацтва, затым — музычнага і, урэшце, — тэатральнага.

Магчыма, што „стаўшы на ногі“, кожная з гэтых сэкцыяў утворыць свой „Маладняк“, пойдзе працаваць над разьвіцьцём сваёй галіны толькі ў контакце з „Маладняком“ літаратурным. Магчыма, што яны будуць заўсёды працаваць у шчыльнай сувязі між сабой. Гэта скажа будучына. Але, у кожным разе, факт арганізацыі іншых сэкцыяў пры літаратурным аб'яднаньні сьведчыць аб яго ўмацаваньні, аб арганізацыйнай сіле.

Праца па набліжэньні літаратуры,

прыгожага пісьменства да шырокіх рабоча-сялянскіх мас, а асабліва да рабоча-сялянскай моладзі, падзялілася на дзьве часткі: з аднаго боку — *жывое слова*, з другога — *друкаванасць*. Маладнякоўцы наладжвалі вельмі многа літаратурных вечароў у клубах, на заводах, у вёсках. Пасьля зачытваньня дакладаў аб літаратуры і самых твораў адбываліся кароткія спрэчкі, абмены думкамі. З гэтых спрэчак маладнякоўцы атрымоўвалі сабе кірунку, што ў адносінах да зместу, да формы.

Далей, маладнякоўцы пачалі друкаваць у большасці правераныя на аўдыторыях творы ў часопісах і газэтах. Нельга не адзначыць тут вялікае значэнне „Савецкай Беларусі“, якая вылучала месца на сваіх старонках для твораў маладнякоўцаў. Пачала выходзіць часопіс „Маладняк“, „Малады Араты“, „Беларускі Піонэр“. Ня толькі для дарослых, але і для дзяцей давалі і даюць свае творы маладнякоўцы.

Мала таго. Не заўсёды часопіс з цэнтру пападае на акругі. То грошы няма на індывідуальную падпіску, то кіраўнік забыўся выпісаць беларускую часопіс... Маладнякоўцы, карыстаючы вольны дзень, свой нормальны адпачынак, едуць групамі па акругах, наладжваюць літаратурныя вечарыны. За два гады існавання менскімі таварышамі было зроблена 35 выездаў і 140 вечарын па акругах.

Мала і гэтага. Жывое слова чуе абмежаваная аўдыторыя. Пры сваіх выездах маладнякоўцы стараліся, дзе гэта толькі было магчымым, выдаць у мясцовай газэце літаратурную старонку, а то і наладзіць выданьне невялічкай часопісі. Ня кажучы аб старонках, у лістападзе 1924 г. была наладжана часопіс „Маладняк Калініншчыны“ ў Клімавічах (вышлі два нумары, трэці друкуецца) і „Аршанскі Маладняк“ (вышлі два нумары) у траўні 1925 г.

Хлопцы падраслі. Сабралася шмат твораў, якія трэба выдаваць паасобнымі зборнікамі. Частка іх выдадзена Дзяржаўным Выдавецтвам Беларусі, частка—самой арганізацыяй. Чаму арганізацыяй? Выданні Дзяржаўнага Выдавецтва часамі бываюць дарагія. Прычыны—об’ектыўныя, і вінаваціць тут нікога нельга. Але паправіць хібу—варта. Вось прычыны зьяўлення маладнякоўскага выдавецтва. За поўгода сваёй працы гэта выдавецтва, можна сказаць, бяз грошай, бяз тэхнічнага апарату, ухітрылася выдаць каля 30-х назваў, агульным раз’мерам на 40 друкаваных аркушаў і пры агульным тыражы ў 40 тысяч экзэмпляраў.

Кніжачкі гэтыя, недарагія па цане, цікавыя па зместу (за невялікімі выключэннямі. Т. Д. К.)—заваявалі сабе ста-
лага чытача.

Думка аб стварэнні маладнякоўскага выдавецтва, як аднаго са сродкаў набліжэння-мастацкіх твораў да шырокіх мас, апраўдала сябе і трэба пажадаць ёй далейшага паступовага развіцця.

Што-ж новага,

што сапраўды *маладнякоўскага* дала арганізацыя беларускай культуры? Найлепшы адказ дадзены на гэта зьездзе Маладняка. Т.т. Крыніцкі, Чарвякоў, Ігнатоўскі і інш., выступаючы з прывітаньнямі на зьездзе ¹⁾, падкрэсьлялі, што, *працуючы над ідэявым кіраўніцтвам Комуністычнай партыі і Комсамоу, Маладняк даў ужо нязвычайна многа і ў галіне тэматыкі, і ў галіне сапраўднай мастацкасьці твораў*. Ня кажам гэта аб тым, што Маладняк дасягнуў свайго нейкага ўзвышша каб і можа супакоіцца. Трэба яшчэ многа працаваць над сабой, дасягнуць жаданых вынікаў. Але на зьездзе з усёй яскравасьцю выявілася, што ў літаратурным жыцьці Беларусі маладнякоўцы зрабілі цэлую рэвалюцыю. Даволі перачытаць маладнякоўскія творы, каб пераканацца ў гэтым.

Цэлая пляяда маладых пісьменьнікаў, якія добра выявіліся—Міхась Чарот, Язэп Пушча, Кузьма Чорны, Крапіва, Анат. Вольны, М. Зарэцкі, А. Бабарэка, А. Александровіч, П. Трус, А. Якімовіч, С. Фамін і інш., і інш. Новыя поэты, якія ня маюць яшчэ сваіх друкаваных зборнікаў, як Серада, Плаўнік, Глебка, Туміловіч, Звонак, Бобрык, Дубовік, Н. Маркава, Э. Бандарына і г. д., і г. д. ²⁾.

Самая рознастайная тэматыка: жыцьцё гораду, вёскі, радасьць і гора працоўных, родная краіна і спрадвечная тэма—каханьне—дасканалая адбіваюцца ў творах пералічаных таварышаў.

Ня вузкія нацыяналістыя, не „Беларусь для Беларусі“—маладнякоўцы, стоячы на пролетарска-клясавым грунце, адбіваюць у сваіх творах і жыцьцё іншых нацыянальнасьцяй. Даволі ўспомніць поэму М. Чарота „Карчма“ і А. Александровіча „Абрам“—з жыцьця яўрэйскага пролетарыяту або поэму А. Дудара „Шанхайскі шоўк“—з жыцьця кітайскага пролетарыяту, каб адвесьці зараз-жа і выставіць, як недарэчнасьць, малейшыя абвінавачваньні ў замыканьні ў „нацыянальных рамках“.

Зразумела, што ў тэматыцы маладнякоўцы ніколі не забываюцца на тое, што яны—беларускія поэты і пісьменьнікі.

¹⁾ Гл. справавдачы зьезду.

²⁾ У канцы артыкулу даецца пералік маладнякоўскіх твораў.

Сьмешна было-б, каб яны пісалі выключна аб Кітаі ці Японіі і маўчалі аб Беларусі. Але гэта ўсё адбываецца ў меру, нормальна.

Таксама зразумела, што дрэнна было-б, каб маладнякоўцы (хоць-жа яны і маладыя ў большасці) пісалі толькі аб каханні. Але літаратурным онанізмам можна было-б назваць маўчаньне ў гэтых адносінах: новы падход, наш сучасны падход да тэмы каханьня павінен праводзіцца з усёй рашучасьцю і паступовасьцю. Але маўчаць нельга.

Тэмы клясавага змаганьня, тэмы аб заходня-беларускім жыцьці падаюцца ня „ўра-патрыятычнымі“ крыкамі, а ў мастацкіх пералівах, ад якіх мы і надалей будзем вымагаць толькі яскравай пролетарскай ідэалёгіі.

Формальна-мастацкі бок

маладнякоўскай творчасці больш-менш ясна разьбіраўся намі ў артыкуле на гэтую тэму ¹⁾ і ў садакладзе на зьездзе.

Дзеля гэтага я абмяжуюся тут толькі пералічэньнем дасягненьняў і недахопаў, адсылаючы чытача да памянёных артыкулаў.

Маладнякоўцы ў сваёй творчасці прарабілі вялікую працу ў галінах:

а) крышталяваньня літаратурнае мовы на падставе жывой народнай;

б) пашырэння й утварэння поэтычных вобразаў, таксама выходзячы ад народнай творчасці;

в) далі новую рытміку;

г) удасканалілі мілагучнасьць поэтычных твораў, узьвялі ў гэтых адносінах беларускую поэзію на сапраўдную вышыню (тут-жа і рытмы);

д) палажылі пачатак стварэнню сапраўдна-беларускай лірычнай кампазыцыі.

У гэтым заслуга маладнякоўцаў.

Вельмі мала зроблена ў галіне строфікі (злучэньне радкоў у вершах між сабою па чатыры ў пераважнай большасці); мала зроблена ў адносінах да тэматычнай кампазыцыі і, як адзначалася ўжо, мала зроблена ў адносінах кампазыцыі лірычных вершаў.

(¹) „Савецкая Беларусь“, 25-XI-25 г.

У вадносінах да строфікі—мала зроблена ня толькі ў нас, але і ў нашых суседзяў. Мы павінны, узяўшы за ўзор народную творчасць, вывучаючы яе, імкнуцца да ўдасканалення поэтычных твораў з усіх бакоў. Толькі тады набудуць яны сапраўды мастацкай вартасці.

А ў звязку з гэтым—паўстае пытаньне

аб навучальна-лябораторнай працы.

Увесь зьезд маладнякоўскі праходзіў пад лёзунгам—*вучоба-вучоба!* Каб апанаваць *тэхнічнымі прыёмамі* папярэдніх іншакраёвых пісьменьнікаў, няхай сабе і буржуазных, трэба вывучыць іх. Для гэтага—трэба вывучыць іншакраёвыя мовы. Зьезд дае заданьне—*да наступнага зьезду кожны маладняковец павінен вывучыць ня менш, чым адну іншакраёвую мову.* Гэта—ня фікцыя. У нас ужо ёсьць такія сябры, якія ведаюць па адной-дзвю, а то і па тры-чатыры іншакраёвыя мовы ¹⁾.

Другое заданьне, бадай самае важнае, гэта тое, што кожны маладняковец павінен грунтоўна азнаёміцца з марксызмам і ленінізмам. Ня толькі выставіць гэтыя лёзунгі на сваім штандары, але і ажыццёвіць іх. Тады толькі здолее даваць поэта сапраўды пролетарскія па ідэалёгіі творы, калі ён будзе прасякнуты гэтай ідэалёгіяй, незалежна ад таго, ці будзе ў іх спатыкацца слова „пролетарыят“, і г. д.

Далей, больш-менш ясна зьезд звярнуў увагу сваіх арганізацый на вывучэнне народнай творчасці. *Не ўзварот да этнографіі*, а скарыстаньне мастацкіх прыёмаў народнай песьні і казкі, стылізацыя іх. Тут-жа паўстала пытаньне і аб крышталяваньні літаратурнае мовы. Поэта ў першую чаргу працуе над гэтым. А калі працуе, павінен ведаць лепш, нават, чым вучоны мовазнаўца крыніцы, жывую народную мову, без чаго зусім нельга дасягнуць вызначанай мэты.

Канчаючы гэты свой кароткі артыкул, лічу патрэбным зазначыць сьцісла:

1. факт пашырэння складу арганізацыі ад 7 да 507 сяброў за два гады паказаў на яе жыццёвасьць;

¹⁾ Найбольш ярка сьведчыць аб гэтым факт зьяўленьня перакладаў з Байрана, Гэйнэ, Шыльлера, Шэкспіра, Уайльда і інш. зробленых маладнякоўцамі.

2. 70 проц. партыйцаў і комсамольцаў у складзе арганізацыі, а таксама забяспечанае ідэёвае кіраўніцтва арганізацыяй у далейшым з боку партыі і комсамолу, дазваляюць спадзявацца ідэалёгічнай вытрыманасці ў творчасці;

3. маладая воля, маладыя сілы перамогуць усе перашкоды, якія будуць паўставаць перад арганізацыяй на творчым шляху, апануюць усімі сродкамі формальна-мастацкімі, што засталіся ў спадчыну, дапоўняць уласным вопытам і дадуць сапраўднае беларускае пролетарскае мастацтва;

4. Маладнякоўцы—і цераз сваю творчасць і цераз сваю працу—будуць трымаць шчыльную сувязь з рабоча-сялянскай моладзью, што з'явіцца залогам пераможнага будавання беларускай пролетарскай культуры.

Усё гэта, разам узятае, дазваляе верыць, што спадчына чорнасоценства, спадчына ворагаў працоўнай краіны канчаткова спрахне на нашых абшарах, і дазваляе сказаць словамі маладога паэты нашага Серады—

Беларусь больш ня стане крыжам.

Пры дарозе з хрыстом распятым.

3-ХІІ—25.

Кнігасьпіс.

1. А. Александровіч—Па беларускім бруку. Вершы. 1924 г.
2. " — Паўстанцы. Поэма-інсцэніроўка. 1925 г.
3. " — Сутарэнне. Апавяданні. 1926 г.
4. А. Бабарэка—Апавяданні. Менск. 1925 г.
5. " —Зборнік крытычных артыкулаў (*падружтаваны да друку*).
6. А. Вольны і А. Александровіч—Комсамольская нота. Вершы Менск. 1924 г.
7. А. Вольны, А. Александровіч і А. Дудар—Ваўчаняты. Роман. Менск. 1925 г.
8. А. Вольны—Два. Аповесць. Менск. 1925 г.
9. " — " на яўрэйскай мове („Цвей*"). Менск. 1925 г.
10. " —Чорнакудрая радасьць (тры поэмы). Менск. 1926 г.
11. А. Гурло—Барвенак. Вершы. 1924 г.
12. " —Спатканьне. Вершы. 1926 г.
13. " —Вершы ! (друкуюцца).
14. Ул. Дубоўка—Строма. Вершы. Вільня. 1923 г.
15. " —Там, дзе кіпарысы. Поэма. Менск. 1925 г.
16. " —Трысьце. Вершы. Менск. 1925 г.
17. " —Credo. Вершы. Менск. 1926 г.
18. А. Дудар—Беларусь бунтарская. Вершы. 1925 г.

19. **А. Дудар**—Сонечнымі сьцежкамі. Вершы. Менск. 1926 г.
20. " —Шанхайскі шоўк. Поэма. Менск. 1926 г.
21. **М. Зарэцкі**—У віры жыцця. Апавяданьні. Менск. 1925 г.
22. " — Пела вясна. Апавяданьні. Менск. 1925 г.
23. " —Пад сонцам. Апавяданьні. Менск. 1926 г.
24. **Звонак, Туміловіч, Бобрык**—Пунсовае раньне. Вершы (*друкуюцца*).
25. **Крапіва**—Асьцё. Сатыры. Менск. 1925 г.
26. " —Крапіва. Сатыры. Менск. 1925 г.
27. " —Апавяданьні-сатыры. Менск. 1926 г.
28. **Я. Пушча**—Раніца рыкае. Вершы. Менск. 1925 г.
29. " —Vita. Вершы. Менск. 1926 г.
30. **Я. Пфляумбаум, Вішнеўская, Бандарына**. Вершы (*друкуюцца*).
31. **Я. Падабед**—Пльвём. Вершы. Менск. 1926 г.
32. **Л. Родзевіч**—Пакрыўджаныя. Драма. Менск. 1921 г.
33. " —Беларусь. Вершы. Вільня. 1923 г.
34. **Слудкія песняры**—(Шукайла, Сукала, Атава, Відук, Чырвань) Вершы (*друкуюцца*).
35. **П. Трус**—Вершы. Менск. 1925 г.
36. " —Сірата Алеся. Поэма (*надрыхтавана да друку*).
37. **С. Хурсік**—Першы паўстанак. Апавяданьні. Менск. 1925 г.
38. **М. Чарот**—Завіруха. Вершы. Менск. 1922 г.
39. " —Босыя на вогнішчы. Поэма. 3 выд. Менск. 1925 г.
40. " —Веснаход. Апавяданьні. Менск. 1924 г.
41. " —Выбраныя вершы. Менск. 1925 г.
42. " —Пастушкі. Алеська і Данілака. П'есы. Клімавічы. 1925 г.
43. " —„Карчма. Поэма. Менск. 1926 г.
44. **К. Чорны**—Апавяданьні. Менск. 1925 г.
45. " —Срэбра жыцця. Апавяданьні. Менск. 1925 г.
46. " —Апавяданьні. Том 1-шы (*надрыхтавана да друку*).
47. " —Зямля. Аповесць (*надрыхтавана да друку*).
48. **О. Уайльд**—Баляда Рэдынгскай турмы (Пераклад з ангельскай М. Дуброўскага. *Друкуецца*).
49. **Сафокл**—Антыгона. Трагедыя (Пераклад проф. Дрэйзіна. *Друкуецца*).
50. **П. Тычына, В. Сосюра, М. Погансэн, Фалькоўскі і В. Полішчук** (Пераклады з украінскай поэзіі. *Рыхтуецца да друку*).

Кнігапіс

„Хто дайлідзіць духу трыкліні?..“

Ул. Дубоўка — „Там, дзе кіна-
рызы. Пэма. Выданьне ЦБ Ма-
ладняка. Менск—1925 г. іп 16⁰ +
+30. Цана 15 кап.

„Усё звычайна і ўсё так проста“.
Гэта дзіды з накіленым на іх сэрцам
поэты. Ня важна, першапрычына. Ня
важна з чаго первястковы пачатак.
Важна тое, што ёсьць сьвет і ў гэтым
сьвеце жывеш ты—чалавек. Важна
тое, што ў табе, як суб'ектыўнай
адзінцы, можа і адбываецца, як і ў
фокусе люстраным, вакольны сьвет—
сьвет аб'ектыўнага. Важна яшчэ тое,
што сьвет гэты знаходзіцца ня ў ста-
тыцы, а ў бесьперарыўным—то паступо-
вым, то з вялікімі пераскокамі—
разьвіцьці, што ёсьць жыцьцё.

У гэтым разьвіцьці ўсякая праява
мае вялікае значэньне і адыгрывае
пэўную ролю. Усё звычайна і ўсё так
проста, а „ў звычайнай праяве хіжыць
вялікая сіла“. Звычайнае сёньня мае
ў сабе карэньні заўтрашняга, бо адку-
ль-бы тады і заўтрашняму ўзяцца,
каб ня было сягонешняга, каб ня было
звычайнага і простага, у якіх сіла
вялікая хіжыць.

„Калі дванаццаць—мінула дзесяць“,
кажа Уладзімер Дубоўка і далей пытае:
„Хто дайлі-

дзіць духу трыкліні?..“ І сапраўды,
вось звычайная праява з крымскага
жыцьця:

Дзяўчынка вышла перш за сонца:

бялізну вешае сушыць...

Якая проза... на вяроўцы?

Але, але: вучыся жыць!—
адказвае поэта на пытаньне чалавека,
вочы якога „ўзьняты гарэ“ і які ўсё
зямнае штодзённае, будняе, звычайнае
хрысьціць прозаю. Вучыся жыць. І
перад намі разгортваецца прадоньне
гэтай звычайнай праявы і выяўляецца
цана навакольнай прыгожасьці.

Вучыся жыць. Было дзесяць—
мінула. Адзінаццаць—мінула. Цяпер
дванаццаць. Знача: будзе і пятнаццаць,
і дваццаць, і г. д. „У прадоньні многа
міл“...

Дзяўчына гібне ў хвалях мора, якое
ў навалнічны час на бераг выкідае
„ракавіны і багавіньне, каралі ракавін і—
твань“, а „ў нетры цягне ўсё жывое:
адмену трэба даць яму“... І вась на
ўспамін пакідае мора ракавіну, з-за
пекнаты якой і загінула дзяўчына.
„Радасьць і гора ў ёй (ракавіне) пітуе
сіні блакітам небасхіл“. Але-ж з ёю
ня згінула ўсё жыцьцё. Яе сьмерць у
хвалях—гэта толькі ператварэньне
яе прадоністага жыцьця ў цвёрдзі,
каменны вобраз і форму пекнаты і ха-

раства. Можа затым і ракавіны вабяць нас сваёю пекнатаю, можа затым яны і прыгожы, што калісь гэта было жывое жыццё, і ў сэрцы яго гарэў агонь, які дайлідзіў духу трыкліні.

Усё звычайна і ўсё так проста. А шмат хто казаў і кажа: „Інося там, дзе кіпарысы“—і ўзнімае свой зірк на далёкае ці ў часе, ці то ў адлегласці, ня бачачы красы павол сябе, блізка, пад рукамі і ня ведаючы таго далёкага. Поэмаю „Там, дзе кіпарысы“ Уладзімер Дубоўка праз прызму гэтага далёкага проэктуе на блізкае і роднае, на яго глыбіні і красу, якой мы часта ня бачым толькі таму, што яна нам блізкая і звычайная, і ня ўмеем яе скарыстаць, каб дайлідзіць духу трыкліні. Прачытайце гэту поэму і зьвярнеце ўвагу хоць-бы на параўнаньні, і ў вас перад вачыма паўстане гэта блізкае ў новым сьвеце—вы пераканаецеся, што ў звычайным спраўды жыццё вялікая сіла, што ў блізім спраўды многа пекнаты. І трапыханьне асін, і барваваньне знізі журавін у восень, і рокат пушчы ласкае, і сквіл беларускай песьні, і жыццё нашае, штодзеннае і будняе (параўнаньні Ул. Дубоўкі ў разглядаемай поэме)—усё гэта тая крыніца, з якой павінен чэрпаць кожны, хто дайлідзіць духу трыкліні, хто творыць беларускае пролетарскае мастацтва.

На вазёрах таксама хвалі, хвалі і ў нас на прыэсты жвір... Дык хай барвуюцца і крышталяць, можа і ў іх напаткае прыгожае зірк...

А. Бабарэка.

„Вецер, вецер—буйны вецер!..“

Паўлюк Трус.—*Вершы.* Выданыне ЦБ Маладняка. Менск—1925 г. іп 10⁰+46. Цана 15 кап.

Ці слухалі вы калі сьпевы, што вецер прыносіць на даліну з-за гаю? Напэўна слухалі і ўпіваліся іх музыкай і хмелем, ня пытаючы, адкуль пывуць такія чароўныя мэлёды і звонкія акорды. Вас зачароўвалі гэтыя сьпевы і, калі хто вас пытаў, вы напэўна казалі: „Веяў вецер ды з-за гаю. Вецер на даліну“. А хто сьпяваў—вы так і ня ведаеце. Дык вось слухаў і я сёньня сьпевы з-за гаю. Мне таксама іх прынёс вецер і буйны вецер. І калі я яго запытаў: хто-ж там радасна гэтак сьпявае, то ён шугануў яшчэ мацней, і вуха маё злавіла водгульле песьні: „... калосіць свабодным уздымам маладога жыцця акян“. І я паверыў, бо бачыў, як „калыхала песьня паплавы-пасторы, калыхала песьня небасхіл імглісты“. Бачыў, як сыпаўся на прыпол даліны „цвёт малінны новага жыцця“.

Вецер, вецер—буйны вецер!... Вір маладога нахлынуў. Дык што-ж мне сказаць пра сэрцазвон, што і ў восень „павясноваму звоняць“, пра сэрца, што „агнём паланее“ на сенажаці, пра грудзі сярмяжныя, што жарам вішнёвяць на вольных палетках? Што сказаць пра моладасьць, што ў вясновых усплёсках смутак утапіла, што боль душы песьняй разрывае? А можа лепш слухаць песьні! Бо і песьні—жыццё маладое. „Вее вецер ды з-за гаю. Вецер на даліну“.

Але годзе лірыкі. Ды што зрабіць. Такі ўжо тон і песень Паўлюка Труса. Жыцьцё маладое, і песня такая, бо яна толькі водгулле гэтага жыцьця; не, нават больш—само жыцьцё. А жыцьцё маладое. Маладое і ў кастрычніку, і ў змаганні, і ў працы пасьля буры і... і ў каханні, і ў самой песні. Маладое і таму, што выбілася гэта крыніца творчая з беларускіх нетраў у кастрычніку, і таму, што грудзі яго поўны пажару, поўны новых сіл гэтых самых нетраў. Маладое яшчэ і таму, што яно нясецца па бурлівакіпучых хвалях кастрычніка „ў прыгожа-люстраныя далі“, поўнае надзей, што спаткае „сусвет вольна-новы“.

Так, Паўлюк Трус—гэта крыніца з беларускіх нетраў, гэта буйны вецер ад маладога жыцьця. Ня дарма і кастрычнікавая рэволюцыя ў яго песнях—гэта разводзьдзе Нёману „на грудзёх Беларусі прасторнай“, гэта „вір маладога“ вібівае паводзьдзі ў старога, гэта „буйны дожджык“, які абмывае сярмяжныя грудзі, адкрывае ім прыгожа-люстраныя далі, ачышчае родныя палеткі, каб „красаваўся ўзрост малады“. І вось пасьля буры „мы спаракнелае палім і быльняговыя межы“. Тут і юны змаганец Янка, і Якім малады, які гіне „за вялікую справу лапцюжных“. Маладою эпічнасьцю павявае ад гэтых дзвёх кастрычнікаўскіх поэмак Труса.

Такім вось буйным ветрам у П. Труса павявае і ад песень працы, і ад песень каханья, і ад песень аб песні. Я ня буду больш спыняцца на іх. У іх

шмат маладога і крынічна-разліўнога. Зазначу толькі, што тая народная музычнасьць і тая насычанасьць народнымі вобразамі, параўнаньнямі, сакавітымі эпітэтамі і іншымі ўкрасамі, якія робяць верш П. Труса лёгкім, павучым, мяккім і пшчотным,—усё гэта кажа, што poeta мае грунт для сваёй творчасьці і выкіроўваецца на свой уласны творчы шлях. Пры далейшым паглыбленьні свае творчасьці ў кірунку шырэйшага ахапленьня вопыту народнай творчасьці і вопытаў прыгожага пісьменства П. Труса абяцае вельмі многа. Адно трэба працаваць і працаваць ды часамі ўважней адносіцца да чыстаты мовы.

Так. „Вецер, вецер—буйны вецер! сьпеў ад сэрца льецца“.

А. Бабарэка.

А. Александровіч. „Сутарэньне“.—Зборнік апавяданьняў. Маладняцкая кніжніца № 14. Выданьне ЦБ „Маладняка“. Менск. 1925 г.

Апавяданьняў!.. Хіба-ж можна назваць апавяданьнямі тую нізку невершаваных экспрэсій, пазбаўленых якіх-колечы элемэнтаў эпічнасьці, патрэбнай хоць у мінімальнай меры ўсяму таму, што носіць назову апавяданьня! Адзін толькі малюнак „Сутарэньне“ мае на сабе нейкія прыметы „апавядальнасьці“, а ўсё іншае—гэта „поэзія ў прозе“, або „невершаваныя вершы“, наскрозь прасякнутыя лірызмам ня пісьменьніка, а песьняра. Так А. Александровіч яшчэ толькі песьняр, яшчэ ня пісьменьнік! І сапраўды! Прагледзім зборнічак, пачынаючы з канца. Вось

перад намі твор „Па каменьчыку“. Хіба-ж яго можна назваць апавяданьнем? Ды гэта-ж верш ня толькі сваёй вобразна-ідэавай кампозыцыяй, але і рытмічнасьцю, якая наскрозь пранізвае гэты твор. І трэба сказаць, што гэты верш належыць да ліку выдатнейшых ва ўсёй поэзіі А. Александровіча. Гэтулькі тут шчырага, натуральнага, не надуманага, моцнага, бурлівага, запальнага пачуццяпафосу! Гэтулькі тут крышталёвасьці з боку формальна-мастацкага выяўленьня! І адсутнасьць у гэтым вершы рыфмы ў поўнай меры ўзнагароджана іншымі элементамі поэтычнае стылістыкі. Вось другі твор — „Зацягнена туманам“. І гэта верш, а не апавяданьне. Настраёвы, умела-памастацку выкананы верш, праўда, бяз рыфмы. Далей перад намі трэці твор — „Два ліпнёвыя дні“ — малюнак вызваленьня Менску з-пад бела-польскае навалы. І гэта верш, праўда, выкананы з меншым мастацтвам, як два вышэйшыя, але ўсё-ж верш, а не апавяданьне. Вось кавалак гэтага „апавяданья“:

Раніцой па вуліцах хадзілі
рабочыя.

Кожны асказваў пра бур-
ную ноч,

Кожны вітаў перамогу.

Віталі раніцу, шчыра, па-
просту віталі.

Ветрык узняўся і як-бы
гнаў усё панскае.

Песьні!

Прамінюшы „На курорце“ — творык, пазбаўлены ўсялякае мастацкае вартасьці (і чаму яго песьняр упёр тут?!), спынімся

на „Паўло Пачачуп“. Палажыўшы ў аснову гэтага твору псыхапаталёгічную рысу нейкага Паўлы, А. Александровіч не патрапіў разьвінуць гэтае тэмы (гэта паплячу толькі пісьменьніку, а не песьняру-лірыку; і каштоўна ў гэтым творы толькі гарадзкая дынамічнасьць тэмы ў яго кампозыцыі ды сям-там удалыя зарысы гарадзкіх сьветаценяй. І апошні твор разглядаючы тут зборнічку, апавяданьне (так, з бядой папалам, можна назваць яго апавяданьнем) „Сутарэньне“. У гэтым апавяданьні А. Александровіч меў на ўвазе даць шырэйшы малюнак гораду, з перавагаю ў ім ценявых рысаў. Ці ўдалося яму гэта? Толькі напалову! З формальнага боку аўтар дасягнуў сваёй мэты, нэрвовы рытм гораду выяўлен даволі праўдзіва; змрочныя колеры для цёмных куткоў гарадзкага „сутарэньня“ падабраны і выкарыстаны ўмела. Але асобы, характары, мэтававаньне паступкаў, псыхалёгічны аналіз — гэта не паплячу песьняру-лірыку. Тут ужо адсутна ўсялякая пераканальнасьць, жыцьцёвасьць.

Што-ж наогул?

А тое, што А. Александровіч бязумоўна ўладае ўсім тым, што канечна песьняру-лірыку (аб гэтым сьведчыць нават і яго проза), але як пісьменьнік-прозаік ён толькі яшчэ нашчупвае пад нагамі грунт; на падставе зборнічку „Сутарэньне“ нельга сказаць, каб гэтыя пачатковыя спробы А. Александровіча на шляху пісьменьніка-прозаіка былі ўдалы.

Улідзе.

„Зарунела, зарунела аксамітам“

М. Чарот. — *Выбарныя вершы.*—Выданьне ЦБ Маладняка. Менск—1925 г. стар. 32, ц. 15 к.

Зборнік М. Чарота выбраных вершаў вызначаецца суцэльнасьцю. Калі „адважны падарожнік“ (галоўны герой творчасці Чарота) у „Завірусе“ змагае нягоды жыцця, зьмятае з родных палеткаў „жыцця пацяруху“, то цяпер мы яго бачым у тую весну, якую радзіла восень. Коньніца чорных дзён стрымана, буралом спалены, заіскрыла сонца—і адважны падарожнік, імя якому вялікі камунар, у зборніку выбраных вершаў як-бы робіць агледзіны „здраватованых, прыбітых“ палеткаў, робіць агледзіны загонаў пасьля „Завірухі“. Перад яго вачыма расцьілаецца аксамітам рунь маладога жыцця, жыцця новага. Ён бачыць яго ў росьце і пашырэнні прастору нараджэння гэтага новага, маладога. Вось „маладняк ахіляе край іскравым лісьцем“, вось змагальніка човен „пераплыў ужо мель“— „над балотам туманную бель“ разагнаў; вось „расьце і мужае комсамольцаў адважнага раць“, якія ня ведаюць страху ў змаганні; вось „на полі вораным сьлед праложан калясом“, сьлед новы на багаты ўраджай, „залом тут болей не заломан“; вось „паўзуць машыны ў шыр і даль палёў, балот“; а вось і прабліск новага каханьня. Усё гэта новае і маладое праходзіць перад вачамі адважнага падарожніка і яго ахапляе радасьць. У гэтай радасьці ён як-бы зьліваецца з

усім гэтым маладым, фактычна і ён сам—гэта маладое,—і гымнам разносіцца песьня „плываем к прыгожа-сьветлай далі“, дзе „відаць маяк-агонь дзяньніцы“—маяк соцыялізму, а прыстань—сусветная восень. Але ў гэтай плыні адважны падарожнік стаіць наперадзе, схіліўшы сярпом далонь да вачэй, і пазірае „моўчкі ў даль, у шыр блакітнага бяздонья“.

Вось гэтым асноўным вызначаюцца і ўсе тэхнічныя сродкі, пры дапамозе якіх створаны М. Чаротам мастацкія вобразы і іх акроса. Рытмы гэтых вобразаў вышыты ў большасьці на анапэстычнай і ямбічнай аснове, але, дзякуючы іпостасам і паузам, частым ападаньням ненаціскных складоў, гэтыя рытмы павяваюць тым-жа маладым, якое ў сабе зьмяшчаюць. Тое самае лгга сказаць і пра самыя вобразы. Цікава зазначыць, што асноўным вызначаецца і кампазыцыя лірычная. Так, у вершы „Плываем к прыгожа-сьветлай далі“ бачым цікавы кампазыцыйны прыём перавіву. Другі радок першай страфы спавівае першым і апошнім радком другую страфу; у сваю чаргу, другі радок гэтай страфы спавівае трэцюю і г. д. Гэта набяганьне хваляй на хвалі, якія нясуць човен да прыгожых даляй. Кампазыцыйнае хваляваньне праходзіць праз шмат якіх вершы; так перавітымі пярсьцёнкамі вызначаецца верш „Зарунела“.

Канчаючы кароткі агляд, мне хочацца зазначыць, што зборнік выбраных вершаў М. Чарота выяўляе перад намі той круггляд, які зарунеўся новай мала-

дою, поўнай імкнёнасьці да росту, вясновасьцю, якая нарадзілася Кастрычнікаваю восеньню. Гэта той краявід, на прастор якога, у сіль прыгожа выйсьці, каб, будучы авеяным яго прыгожасьцю руні, ня спыняцца йсьці далей і далей—усё наперад і наперад.

А. Б.

„Радасьць людзкаго жыцьця“

Кузьма Чорны — „Срэбра жыцьця“ — Апавяданні Выд. ЦБ „Маладняка“ Менск—1925 г., стар. 50, ц. 20 к.

„... Усё, што на зямлі,— мне роднае“... так у пачуцьцях дзядзькі.

— „Эх, зямля! эх, горад! жыцьцё ты маё вольнае. Сягоння я тут, заўтра—там. Абшар ты мой вольны зямлі. Радасьць людзкаго жыцьця, бясконцае захапленьне існаваньня“, — так думае Мікіта ў апавяданні „Срэбра жыцьця“.

— „Вось сьпяваюць вятры на палёх; па летаннім іржышчы слаўна йсьці будзе да дому досьвіткам, і будзе усё ў чалавека добра і радасна“... гэтак думае Кірылка ў апавяданні „Мельнікі“.

Узмахі вясёласьці ў людзей выяўляюцца і ў апавяданні „У вёсцы“. У ваднаго ад „дзень ды ноч і суткі ўпроч“, так што ўжо стала „мора па калені“, а ў другіх ад „жыцьця, ад шырынні нязжытай жыцьцяздольнасьці“...

„... Давайце і мы сабе закам чаю ў шклянках і закруцім яму (свайму начальніку. А—скі.) галаву за мілую душу“, так шукаюць свае радасьці ў пў-

„Маладняк“ № 10.

ной Чарнілюк з Чыстапісам у апавяданні „Ня пі густога чаю“.

Радасьць людзкаго жыцьця шырокая, як само жыцьцё. Яна—той пункт, да якога накіравана ўся людзкая дзейнасьць. І Кузьма Чорны—яе пясняр у прозе. Яе выяўленьне ў жыцьці рабочых і сялянскіх прастораў—гэта галоўнае ў творчасці К. Чорнага. І ўсе зьявы, выхапленыя ім з жыцьця, у яго творчасці зьяўляюцца вобразами альбо ажыцьцяўленьня гэтай радасьці, альбо вобразами людзкай імкнёнасьці да яе. Адарванасьць ад шляхоў да радасьці, блуканьне па сьцежках выдуманай фальшывай радасьці для К. Чорнага зьяўляецца асновай яго мяккага гумару, а часам і сатыры.

Гэтым асноўным творчасці вызначаюцца ў К. Чорнага і прыёмы апавяданьня. Калі ў іншакраёвых літаратурах пачынаюць узьнімацца галасы аб неабходнасьці сужэтнага аформленьня матэрыялаў у апавяданьнях, то маладнякоўская творчасць быць можа несьведома, але заўсёды разьвівалася на аснове сужэтнага разгортаньня тэй ці іншай тэмы. Такой зьяўляецца і творчасць К. Чорнага. Праўда, тут няма такіх сужэтаў, як зазвычай шукаюць у вялікіх аповесцях або романах. Сужэтнае разгортаньне тэмы ў К. Чорнага зьмяшчаецца ў перастаноўцы роўніц жыцьця, што дае магчымасьць яскрава і завострана выявіць ажыцьцяўленьне асноўнай ідэі яго творчасці. Гэта асабліва яскрава паказана ў апавяданні „Ня пі густога чаю“, дзе роўніца жыцьця Чарнілюка і Чыстапіса пастаўлена

ў роўніцу жыцця іх начальніка Цэнтразыхера—і наадварот. Усё гэта дадзена на фоне жыцця ў піўной. Вось чаму ад душы сьмяешся, як чытаеш пра гэтых асоб. Сьмяешся яшчэ і таму, што бачыш, як радасьць адных асоб закрываецца роўніцаю другіх і дарогі да яе пераблытваюцца, а цераз гэтага і ўсё выяўляецца ў сьвеце сьмешнага.

Адзнакі гэтыя кажуць за тое, што разьвіццё мастацкай прозы беларускай у васобе К. Чорнага ідзе правільным шляхам і дазваляе чакаць ад яго новага слова, што ўзьявядзе беларускую мастацкую прозу на агульналюдзкае ўзвышша, да якога даходзіць ужо беларуская поэзія.

А-скі.

Алесь Дудар — „Сонечнымі сьцежкамі“. Вершы. Выданьне ЦБ „Маладняка“. 64 стар. Цана 15 к. 1925 г.

Сучасная наша крытыка і бібліяграфія, трэба прызнацца шчыра, мала аддае ўвагі зборнікам поэзіі і мастацкай прозы нашых маладых песьняроў і пісьменьнікаў. У гэтай галіне адчуваецца шкодны арыстократызм. Такое становішча ня спрыяе разьвіццю маладых талентаў, ня спрыяе поступу да новых дасягненьняў нашаму мастацкаму слову. Асаблівым консерватызмам у гэтым вызначаецца шанюная часопісь „Польмя“. Ну хоць-бы на адзін № кніжніцы „Маладняк“ там было напісана поўслова. Няма. Маўчыць, як вады набраўшы ў рот.

Так вась і з зборнікамі А. Дудара. Вышаў яго першы зборнік вершаў „Беларусь Бунтарская“. Ну, дзе і хто аб ім на-

пісаў хоць два радкі? Маўчаньне,—а гэта-ж найвялікшыя моральныя мукі для поэты. Адзін яшчэ крок і ён на творчым раздарожжы. Творы-ж Алесь Дудара не заслужылі на такі трагічны лёс. У іх мы бачым арыгінальнасьць і колёртнасьць, уласьціваю толькі Алесю Дудару. Яскрава гэта вызначана ў другім зборніку яго вершаў „Сонечнымі сьцежкамі“. Вось аб гэтым зборніку і скажам некалькі слоў.

Першае, што кідаецца пры чытаньні зборніку—гэта рознастайнасьць тэматыкі. Усе вершы разьбіваюцца на шэсьць тэматычных цыкляў: Беларусь у мінулым, Кастрычнік, сягоньня, індывідуальныя перажываньні і настроі, горад і сузор’і. Ня будзем мы тут казаць: ці гэтыя тэмы зьяўляюцца новымі ў беларускай поэзіі, ці не, а толькі адзначым адно: малады наш песьняр Алесь Дудар падыходзіць да жыццёвых праяў і падзей усебакова, з чулым замілаваннем мастака, дапаўняючы ўсё гэта індывідуальнымі перажываньнямі і настроймі. Ён імкнецца зьліць у вадну сугучнасьць жыццё і сваю істоту, гэта дае нам упэўненасьць, што Алесь Дудар сонечнымі сьцежкамі выйдзе на прасторны сонечны шлях сваёй творчасці. Ён ужо вызначаецца ў некаторых строфах яго вершаў, як:

І ў нязнанай, цьмянай далі
словаў новых мы шукалі,
Словаў новых мы шукалі
і ня здолелі знайсці...
А ў жытнёвым у прасторы
рассыпалі песьні-зоры,
Рассыпалі песьні-зоры
каля возера ў трысьці.

Хоць мы тут лірычную композицыю маем і Бальмонтаўскую, затое адчуваем беспасрэднасьць і вялікую шчырасьць настрою маладога поэты, такіх вершаў мы ў зборніку маем некалькі. Толькі вось адно мяне дэтануе: у „Сонечных сьцежках“ адчуваецца падвойнасьць душы і настрой поэты. Так, у вадным вершы ён верыць, што

Мастацкі дух ніколі не памрэ.
Не пахаваць яго пад курганамі,

Ня вычарпаць гадамі і вякамі.
Так мастацкі дух бясьмертны „ня вычарпаць гадамі і вякамі“, гэта дух крылаты, з ім толькі за песняй у пагоню. У другім жа сваім вершы Алесь Дудар як-быццам скардзіцца, жальбуе, што ня мае крыльляў мастацкага духу:

Каб былі, каб былі ў мяне
крыльлі,

Я-б за песняй паляцеў у
пагоню.

Гэта падвойнасьць адчуваецца ў падыходзе і да тэматыкі:

Што капацца ў архівах стагодзьдзяў

Ды трывожыць заснуўшую
цень...

І тут жа чытаем нізку вершаў на гістарычныя тэмы, да якіх узяў такі эпіграф з Ул. Жылікі:

Мы любім даўнія паданьні,
Быліцы сівых песняроў:

Няхітры іх апавяданьні
Аб справах зьбеглых ўжо гадоў.

Далей ён то поэта ўрбаністы, то поэта вёскі і г. д.

Гэта, памойму, у некаторай ступені дае нам пазнаць мастацкае „Я“ поэты. Яно яшчэ ня вы-

крысталілася ў нешта сталае і пэўнае, яшчэ яно стаіць на сонечным раздарожжы. Бо-ж і падвойнасьць яго ня ёсьць нешта ўзведзенае ў стройную сыстэму, а часамі звычайная супярэчнасьць фактаў і мастацкіх прыёмаў.

У цэлым мастацкай вартасьці зборніку шкодзіць:

а) Жыцьцёвая няпраўда, як:

Беларусь мая ў фабрычных
трубах...

або:

А Менск толькі бровы нахмурыў,
Ашчачініўся стрэламі труб.

б) Тандэтная агітацыя:

Хай дзяўчаты да раніцы гуляюць,—

Нам даклад сягонья робіць
аграном.

Скажа, як палепшыць ураджаі,
Як змагацца з сушай і дэж-
джом.

в) Шаблённасьць:

І Ільліч прыжмурыў вока на
сьцяне.

і г) Мітынгоўшчына:

Аднаму забітаму на зьмену
Стануць сотні новых змага-
роў.

Да ўсяго гэтага неабходна дадаць, што Алесь Дудар часамі неахайна адносіцца да лексыкону сваёй поэзіі. Мы вельмі часта ў яго спатыкаем русыцызмы, якія на глянцавітай паверхні яго поэзіі зьяўляюцца іржавымі шрамамі. Яны часамі псуюць вельмі і вельмі мілагучнасьць яго вершаў. Каб ня быць галаслоўным, вось узоры русыцызму: *нежная, ламаецца, заклубілася, тусклы, меткія, заглохла, прычаліў, мечаца, кайма, зарыдала і інш.*

Якія-ж з усяго павінны зрабіць вывады? А вось: Алесь Дудар, бясспрэчна, таленавіты поэта і беларускае прыгожае пісьменства чакае ад яго каштоўных скарбаў. Ёсць надзея, што ён пры сваім творчым запале іх дасць. Толькі адно: павінен больш уважліва даглядаць рунь сваёй творчасці, бо ў адваротным выпадку сівер і вецер могуць вырваць яе маладое карэньне з нівы беларускага мастацкага слова.

Я. Кудзер.

Аршанскі Маладняк № 2.

„Будзе Аршанскі расьці Маладняк“—скажа кожны, хто прачытае № 2.

Ды яшчэ і як расьці! Ці даўно тут хлапчука дражніў Крапіва:
Дрэмле Ворша, дрэмле,
Спусьціўшы нос у землю.

А цяпер?

Цяпер нават Зарэцкі з ім „на вы“. Уважліва слухае дзіця разумнае апавяданьне „как он дошел до жизни такой“, але тое, што выціскае ў Зарэцкага ўпартую сылязину, выціскае з хлапчука ўпартасе пытаньне: „Гэта казка, дзядзечка, а?“ Сапраўды апавяданьне „Пра майго прыяцеля“ абяскуражвае. Выходзіць, што прычынай ідыётызму прыяцеля аўтара зьявіўся яго саюз з жанчынай, а лекамі проці гэтай болесьці служаць ясьлі і грамадзянская сталовая. Выходзіць, што нормальныя імкненьні к закону эвалюцыянізму, па каторым рушыцца і жыве ўвесь сусьвет, зьяўляецца гвалтам над асобай чалавека. І ясьлі і гра-

мадзянская сталоўка сапраўды некаторы штурханец для ўскарэньня руху к агульначалавецкай мэце, але цяпер, пакуль прыяцель аўтара беспрацоўны, а саюз яго з жанчынай толькі муціць яго рассудак, ясьлі і сталовая—крок назад, а не наперад. Зусім другое адчуваецца ў Кляшторнага. Аб чым ён піша? Аб тым, што дорага ўсім, што хвалюе ўсіх, што інтэгруе дыфэрэнтаваныя адзінкі ў магутнае цэлае, каб уліць яго ў тэмп быцьця, у царства соцыялізму.

Вось верш „На сьмерць Фрунзэ“.

...Завет правядыра мы горда
выпаўняем

І шэрагі шчыльней працоўныя
змыкаем,

І кажам мы:

— Дойдзем.

Проста й ясна—ідзем: „тверже ногу, шире шаг“.

Ідзем і спадзяваемся, што:

І на зруйнованых віхурай
воин загонах.

У консонанс станкі загруза-
ціць.

І не спатыкаемся на гэтым, як вар'ят—прыяцель Зарэцкага, каторага ён пяць раз шкадуе, і тоўстая, чырвонашкокая, здаровая жонка прыяцеля, каторая пяць раз падабаецца Зарэцкаму, не спатыкаемся, гавару, як яны на ясьлях і сталовых, а глядзім далей:

„Мы сьвет у сьвіст машыны
апанём“.

Вось дзе шукайце лекавых траваў свайму прыяцелю, т. Зарэцкі, і дарэмна не шкадуйце яго. Калі вочы яго іскрацца радасьцю ад ясьлей і сталоўкі,

дык чым-жа яны будуць іскрыцца ад такой найвялікшай надзеі такога безгранічнага размаху думкі чалавека? А вось і песьні М. Нікановіча:

„Жыць... жыць моцна хочацца,
імкнемся к жыцьцю, к шчасьцю,
к барацьбе.

Яно ў нашых руках.

Хто чаго хоча, той таго й дабіваецца. Адзін к жыцьцю, к шчасьцю, к барацьбе, другі к ясьлям, сталовым... піўным.

Часопіс вельмі ёмак па сваёй каштоўнасьці для масавага чы-

тача. Праўда, некаторая нядбаласьць у распалажэньні матэрыялаў і формальная вымушанасьць псуе цэльнасьць часопісу, але лінія бадзёрасьці і паступовага руху вытрымана з пачатку да канца, — гэта значыцца, вытрымана ўсё тое, чаму павінен адпавядаць часопіс. Пажадаем-жа Аршанскаму Маладняку, каб 3 нумэр яго здаровага часопісу быў трэцім крокам яго паступовага руху.

М. Дуброўскі.

Х р о н і к а

Акадэмія-концэрт на аславу 20-гадовага юбілею літаратурна-мастацкай дзеяльнасьці Янкі Купалы ў Празе.

(Ад уласнага карэспандэнта ў Празе).

22 сьнежня 1925 г. беларуская савецкая колёнія ў Празе сьвяткавала 20-годзьдзе літаратурна-мастацкай творчасьці песьняра Янкі Купалы. Арганізатарам сьвяткаваньня стала толькі што перад тым заложаная група беларускіх поэтаў і пісьменьнікаў „Маладняк“. Вызначаны быў падгатаваўчы камітэт, у склад якога ўвашлі маладнякоўцы—Уладзімер Жылка, Міхась Каўцэвіч і іншыя. Гэтай камітэту прышло шмат палажыць працы. Вырашана было ўладзіць урачыстую акадэмію-концэрт. Ул. Жылка ўзяўся прачытаць рэфэрат аб мастацкай творчасьці Купалы. Каб паказаць прысутным характар і зьмест твораў Купалы, значная частка акадэміі зложена была з дэклімацыі яго вершаў. Асабліва ўвага зьверне́на была на калектыўную дэклімацыю. Дзеля падрыхтоўкі яе быў запрошаны малады расійскі poeta ў Празе Скачкоў, які затраціў ня мала часу дзеля яе правядзеньня. Таксама шмат працы і стараньня палажылі таварышы, якія вучыліся дэклімаваць.

У концэрце згадзіўся таксама прыняць актыўны ўдзел вядомы ўсёй работніцкай Празе інтэрнацыянальны хор пад кіраўніцтвам тав. Сердзюка, у якім сьпяваюць таксама і беларускія студэнты. Але, з прычыны таго, што засталася мала часу да концэрту, хор пасьпеў вывучыць толькі адну беларускую песьню: „Ой, ня кукуй ты, зязюленька“... Гэты недахоп быў адхілены тым, што адзін досьць вядомы украінскі сьпявак узяўся сьпяваць на концэрце некалькі беларускіх песень. Акрамя ўсяго гэтага, камітэту ўдалося запрасіць на концэрт вядомага літаратурнага чэскага крытыка—профэсара Карлавага унівэрсытэту ў Празе д-ра Няедлага, які згадзіўся сказаць кароткае ўступнае слова аб беларускай творчасьці наогул і Я. Купалы—у васобнасьці. Акадэмія-концэрт адбылася ў акадэмічным доме—цэнтральным вогнішчы ўсяго чэскага студэнцтва.

На концэрт была запрошана ўся савецкая колёнія ў Празе, а таксама прадстаўнікі студэнцтва чэскага, баўгарскага, літоўскага, расійскага, украінскага, грузінскага, бесарабскага і інш., поэты і пісьменьнікі чэскага пролетарскага ўгрупаваньня „Дзевяць сіл“, прадстаўнікі чэскіх грамадзкіх арганізацый, у тым

ліку — „Таварыства па збліжэнню з СССР“, старшынёю якога зьяўляецца проф. д-р Нядлы, і іншыя.

Акадэмія-концэрт адчынены быў сьпевам міжнароднага гымну, які дужа прыгожа выканаў інтэрнацыянальны хор. Пасьля выступае проф. Нядлы. Ён гаворыць аб разьвіцьці маладой беларускай нацыі працоўных, якая народжвае сваіх баянаў. І хто-ж даў магчымасьць усяго гэтага? Савецкая ўлада, — адказвае Нядлы.

Пасьля яго гарачае прамовы, пакрытай гromaм воплескаў прысутных, чытае свой памастацку напісаны рэфэрат аб мотывах творчасьці Я. Купалы — Ул. Жылка.

Ад імя прысутных Я. Купалу была паслана гарачая прывітальная тэлеграма, у якой яму выказваецца пажаданьне і надалей застацца песьняром работнікаў і сялян і сваёй песьняй бадзёрыць і натхняць іх у цяжкай працы пры будаваньні новага ладу.

Ня глядзячы на малую колькасьць сяброў, Праскі „Маладняк“, акрылены посьпехам, спадзяецца весьці сваю працу і далей, асабліва будзе старацца знаёміць чэскае грамадзянства з дасягненьнямі беларускай работніцка-сялянскай культуры.

Пажадаем яму ў гэтым шмат посьпеху і шчасця!

У ЦБ Маладняка.

Лік зборнікаў.

За час выдавецкай працы Маладняка выдана 25 кніжак.

У сучасны момант 11 кніжак знаходзіцца ў друку.

У Менскай філіі.

* Сходы Менскай філіі за апошнія часы ажывіліся і набылі сур'эзна-выхаваўчы характар.

У прыцягу ўсіх сходаў было разгледжана: а) п'еса Грамыкі „Скарнін сын з Полацку“, б) „Спатканьне“ — вершы Алеся Гурло, в) „Карчма“ — поэма М. Чарота, г) „Сутарэньне“ — апавяданьні Анд. Александровіча, д) „Credo“ — вершы Ул. Дубоўкі і вечар, ахвяраваны памяці Сяргея Ясеніна.

* ЦБ даручыла прэзыдыуму Менскай філіі ў бліжэйшыя часы наладзіць у Менску сталы літаратурны вечар, які-б быў яскравым адбіткам сучаснага становішча беларускага прыгожага пісьменства.

Вечар маецца быць аб'яднаным са старэйшымі беларускімі поэтамі і пісьменьнікамі.

Выдавцкая справа.

Друкуецца II-я сэрыя маладнякоўскіх паштовак: А. Чарвякова, Ул. Ігнатоўскага, Я. Купалы, К. Каліноўскага і Сталіна.

* Выдавецкі адзел ЦБ Маладняка выдае вялікі портрэт першага маладнякоўца М. Чарота, згодна просьбы школ і хатчытальняў.

Зьмест.

Стар.

Літаратурна-мастацкі аддзел.

К. Чорны—Вечар (аповяданьне)	3
Алесь Дудар—Браты (верш)	15
М. Дубовік—Хай восень сумуе (верш)	16
„ —А я—пайду агульным шляхам	17
Янка Кавалёнак—З лясных мэлёдый	18
Алесь Дудар—Легенда (верш)	20
Міхась Дуброўскі—З вянка сонэтаў	21
Адам Бобарэка—Званіў званар	22
А. Якімовіч—Перад восенню (верш)	24
Я. Туміловіч—Я пакінуў (верш)	25
Янка Бобрык—Песня і праца (верш)	26
„ —У дарозе (верш)	27
Фрыдрых Шыльер—Чаканьне. Пераклад з нямецкай мовы <i>Юркі Гаўрука</i>	28
Фрыдрых Шыльер—Вечар. Пераклад <i>Юркі Гаўрука</i>	30
Глебка Пётра—З песень аб „Маладніку“	31
Я. Журба—Маладняцкая песня	36

С а т ы р а.

Крапіва—Пад грукат кол (аповяданьне)	38
„ —Чырвонец (байка)	43

Грамадзка-політычны аддзел.

Н. Зімін—Комсамол Беларусі напярэдадні VIII-га зьезду	45
Усевалад Ігнатоўскі—Увагі аб выніках вяртэння беларускага руху	49
Антон Паннекук—Марксызм і дарвінізм	58
І.а. Барашка—Рэволюцыя 1905 г. на Меншчыне ў асьвятленьні губарнатары Курлова	73

Крытыка, кніганіс і хроніка.

Адам Бобарэка—З далін на ўзвышшы	79
Ул. Дубоўка—Два гады працы Маладніца	99
Кніганіс	108
Хроніка	118

ЦАНА 75 кап.

